

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA TÜRK İŞBİRLİĞİ VE
KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI (TİKA):
KURULUŞU, FAALİYETLERİ VE KURAMSAL
ÇERÇEVESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ramazan ERDAĞ

**Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Tuncay KARDAŞ

NİSAN-2008

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA TÜRK İŞBİRLİĞİ VE
KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI (TİKA):
KURULUŞU, FAALİYETLERİ VE KURAMSAL
ÇERÇEVESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ramazan ERDAĞ

**Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler**

Bu Tez 22/05/2008 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.

Doç.Dr.Burhanettin DURAN

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Yrd.Doç.Dr.Tuncay KARDAŞ

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Yrd.Doç.Dr.İrfan HAŞLAK

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Ramazan ERDAĞ

30.04.2008

ÖNSÖZ

Türk Dilinin konuşulduğu gelişmekte olan ülkelere teknik yardım desteği sağlamak amacıyla 1992 yılında kurulan Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA)'nın uluslararası alanda özellikle son dönemde gerçekleştirdiği yoğun proje ve faaliyetler Türk dış politikasına önemli etkiler yapmakta ve bu yönüyle akademik ilgiyi fazlasıyla hak etmektedir. TİKA'da gözlenen bu değişim ve gelişiminin kuramsal çerçevesini ve Türk dış politikasına etkisini araştırdığım bu çalışmamın tamamlanmasında bana gösterilen anlayış ve yardımları burada anmak istiyorum. Önce sağladığı destekten ötürü danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Tuncay Kardeş'a teşekkürü borç bilirim. Çok kıymetli eleştirileri ile tezime büyük katkı sağlayan bölüm hocam Doç.Dr. Burhanettin Duran'a ayrıca teşekkür ediyorum. TİKA'nın faaliyetleri hakkında alan araştırması yapmak maksadıyla kendileri ile kişisel mülakat yapma olanağı sağlayan; TİKA'nın son dönemdeki başarılı grafiğinde önemli katkısı olan ve kuruluşun 2003-2007 yılları arasında Başkanlık görevini yürüten T.C. Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı Sayın Dr. Hakan Fidan'a ve TİKA Başkan Yardımcısı Sayın Dr. Mustafa Şahin'e, TİKA hakkında yapılan mülakat ve röportajlarla ilgili doküman ve kaynak yardımında bulunan TİKA Eski Basın Müşaviri Sayın Edip Ali Yavuz'a şükranlarımı sunarım. Öte yandan bugüne gelmemde üzerimde büyük emekleri olan aileme minnettarlığımı ifade ederken, göstermiş olduğu sabır ve destekten ötürü de eşim ve oğluma teşekkür ederim. Yavuz'umuzu unutmadık...

Ramazan ERDAĞ

30 Nisan 2008

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	ii
ŞEKİL LİSTESİ	iii
TABLO LİSTESİ	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KURAMSAL ÇERÇEVE	4
1.1. Dış Politika Kavramı ve Dış Politika Teorileri	4
1.2. Geleneksel Yaklaşım (İdealizm-Realizm)	8
1.3. Davranışsal ve Sonrası Akımlar ve Dış Politika	12
1.4. Neo-Realizm ve Neo-Realizme Meydan Okuma: Neo-Liberalizm	16
1.5. Post-Modern Bakış.....	23
1.6. Dış Politikanın Sosyal İnşası: Konstruktivizm	26
BÖLÜM 2: TÜRK İŞBİRLİĞİ VE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI	33
2.1. TİKA'nın Kuruluşu, Tarihçesi ve Teşkilat Yapısı	34
2.2. Görev ve Sorumlulukları.....	39
2.3. Misyon ve Vizyonu	41
2.4. TİKA'nın Projeleri ve Faaliyetleri	42
BÖLÜM 3: BİR DIŞ POLİTİKA ARACI OLARAK TİKA	67
3.1. TİKA'nın Gelişimi ve Türk Dış Politikasına Etkisi.....	67
3.2. TİKA ve Konstruktivist Yaklaşım Örneği	79
SONUÇ	89
KAYNAKÇA	93
EKLER	105
ÖZGEÇMİŞ	121

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: TİKA Teşkilat Şeması.....	36
Şekil 2: TİKA Program Koordinasyon Ofisi Bulunan Ülkeler	38
Şekil 3: TİKA'nın Proje ve Faaliyet Sayısı Mukayesesi.....	70

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Türkoloji ve Türk Dili ve Edebiyatı bölümleri bulunan üniversiteler.....	46
Tablo 2: Türk Kültürü ve Türkçe Eğitim Merkezi bulunan üniversiteler.....	47
Tablo 3: TİKA'nın Yıllara Göre Proje ve Faaliyet Sayısı	69
Tablo 4: TİKA'ya Tahsis Edilen Yıllık Ödenek Miktarları (YTL)	73

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AT	: Avrupa Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EİT	: Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
OECD	: İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı (Organization of the Petroleum Exporting Countries)
TİKA	: Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı
TUİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

Tezin Başlığı: Türk Dış Politikasında Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA): Kuruluşu, Faaliyetleri ve Kuramsal Çerçevesi

Tezin Yazarı: Ramazan ERDAĞ **Danışman:** Yrd. Doç. Dr. Tuncay KARDAŞ

Kabul Tarihi: 30.04.2008 **Sayfa Sayısı:** VI (ön kısım)+ 92 (tez)+ 17 (ekler)

Anabilimdalı: Uluslararası İlişkiler **Bilimdalı:** Uluslararası İlişkiler

Devletler arasındaki ilişkilerin belirleyici faktörü olan dış politika kavramı Uluslararası İlişkiler disiplininde ortaya çıkan teoriler ışığında yeniden şekillenmekte ve her yeni teori dış politikayı farklı şekilde değerlendirmektedir. Dış politika teorisi ayrı bir disiplin olmamakla birlikte uluslararası ilişkiler teorileri perspektifinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu bağlamda bu çalışmanın konusu; dış politika kavramının teorik yönünü araştırmak ve bu teoriler ışığında dış politika yaklaşımlarının bir analizini yapmaktır. Bu teorik araştırmalar neticesinde Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi (TİKA)'nın faaliyetlerinin hangi teori ile açıklanabileceği ve TİKA'nın Türk dış politikasında ki etkileri ise bu tezin ana gövdesini oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amaçlarını şu şekilde ifade etmek mümkündür.

- (a) Öncelikle dış politika kavramının tanımı araştırılmakta ve dış politika teorilerinin bir açıklaması yapılmaktadır. Bu teorik perspektifler nelerdir ve aralarında ne gibi doktrinsel farklar bulunmaktadır?
- (b) TİKA'nın faaliyetleri ve gelişimi hangi dış politika teorisi içinde değerlendirilebilir ve TİKA'nın Türk dış politikasında etkileri nelerdir?

Bu soruların cevabı araştırılırken TİKA'nın faaliyetlerinin analizini yapmak ve Türk dış politikasına etkisini araştırmak üzere yöntem olarak alan araştırması ve mülakat yöntemi kullanılmıştır.

Bu çalışmaların sonucunda TİKA'nın faaliyetlerinin ve gelişiminin Konstrüktivist dış politika teorisi içerisinde değerlendirilebileceği ve uluslararası arenada yoğun faaliyetlerde bulunan TİKA'nın Türk dış politikasına olumlu yönde bir ivme kazandırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dış Politika, TİKA, Teknik Yardım, Proje ve Faaliyet, Konstrüktivizm.

Title of Thesis: Turkish International Cooperation and Development Agency (TIKA) in Turkish Foreign Policy: Foundation, Activities and Theoretical Frame

Author: Ramazan ERDAĞ

Supervisor: Assistant Professor Tuncay KARDAŞ

Date: 30.04.2008

Nu. of pages: VI (pre text)+ 92 (main body)+ 17 (appendices)

Department: International Relations **Subfield:** International Relations

The concept of foreign policy, the designation factor of relations among states, has been reshaped and in the light of theories which appeals in international relations and every new theory assets foreign policy differently. However the foreign policy theory isn't a separate discipline it must be evaluated in the perspective of international relations theory.

In this context, the subject of this study: to research the theoretical side of the concept of foreign policy and make an analysis of the foreign policy approaches in the light of these theories. As a result after these theoretical researches in which theory can be explained of the activities of Turkish International Cooperation and Development Agency (TIKA) and also the impacts of TIKA in Turkish foreign policy constitute this thesis main body. In this context the aims of this study can be expressed as:

- (a) First, the definition of foreign policy is researched and made of an explanation of foreign policy theories. What are these theoretical perspectives and which kinds of doctrinaire differences are there among them?
- (b) In which theory TIKA's activities and development can be evaluated and what are the impacts of TIKA's in Turkish foreign policy?

Case study and interview methods have been used as method while researching the answers of these questions to analyze TIKA's activities and research the impact on Turkish foreign policy.

As a result of these studies, it has been reached the conclusion that TIKA's activities and development could be evaluated in constructivist foreign policy theory and TIKA, acts intensively in international arena, has made a positive acceleration on Turkish foreign policy.

Keywords: Foreign Policy, TIKA, Technical Aid, Project and Activity, Constructivism.

GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler disiplinindeki hâkim teori olan realizmin özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra etkisini kaybetmesiyle ortaya çıkan teoriler, uluslararası sistemin dolayısıyla uluslararası politikanın yeniden şekillenmesinde etkili olmuştur. Değişen stratejiler ve yeniden oluşan güç ve denge anlayışları uluslararası ilişkilerde farklı yaklaşımlar meydana getirmiştir. Özellikle materyal ve salt askeri güce dayanan ve sayısal rakamlara indirgenen klasik anlayışın terk edilmesiyle başta uluslararası kuruluşlar olmak üzere işbirliği zeminin artması ve etkileşimin hızlanması uluslararası politikaya yeni argümanlar kazandırmıştır. Bu bağlamda uluslararası ilişkilerin yeni boyutları ve kavramları devletlerin dış politikalarının ve söylemlerinin yeniden şekillenmesinde yardımcı olmuştur.

Sosyal, ekonomik, siyasal ve askeri yönden yeni açılımlar sağlayan uluslararası sistemik değişimler ve bunlar hakkında yapılan değerlendirmeler, kültürel yorumlar ve analizler Dış Politika kavramına ve işlevine de her farklı teori perspektifinde yeni anlamlar kazandırmıştır. Bu değişimlerin ve teorik açılımların Türk dış politikasındaki etkisini araştıran bu tez özellikle aktörlerin yorum ve bakış açılarındaki farklılaşmanın dış politika yapımında nasıl kurumsallaştığı, bunların ne gibi sonuçlar doğurduğu üzerinde durmakta ve özellikle bu yeniliklerin pratikte nasıl eyleme geçtiğini araştırmaktadır. Açıkça anlaşılmaktadır ki kurumsallaşmayan ve eyleme geçemeyen yeni dünya görüşlerinin, değerlendirmelerin ve teorilerin uluslararası ilişkilerde kendini ispatlayamadıkları görülmektedir. Bu tezde Türk dış politikasında son dönemde *bekle gör* anlayışının terk edilerek uluslararası etkinliğin artırılması yoluyla çeşitli bölgesel çalışma alanlarında yoğun faaliyetler gösteren Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA)'nın faaliyetleri incelenmektedir. Aynı zamanda TİKA örneği yeniden düşünülen veya yorumlanan dış politika anlayışının kurumsallaşmasının en somut örneği olarak değerlendirilmektedir.

Çalışmanın Konusu: Bu tez teorik tartışma, örnek uygulama ve kuramsal değerlendirme olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde dış politika teorileri tanıtılmaktadır. Dış politika kuramları yakın tarihte tartışılmakta olan yeni perspektifleri ile değerlendirilmektedir. Dış politikada yeni teorik yaklaşımların incelendiği bölümde bu yaklaşımların önemi üzerinde durulmakta ve söz konusu

teorilerin kurumların eylem ve söylemlerini nasıl anladığı ele alınmaktadır. Tezin ikinci bölümünde ise TİKA'nın kuruluşu, faaliyetleri ve gelişimi incelenmektedir. Bu bağlamda bu bölümün ana gövdesini oluşturan TİKA'nın kurumsal yapısı ve faaliyetleri uygulama alanı bölümünün alan çalışmasını (*case study*) oluşturmaktadır. Sonuç bölümünde ise son dönemde Türk dış politikasında önemli bir yer edinmeye başlayan ve uluslararası platformda Türkiye'nin adını duyuran TİKA'nın faaliyetlerinin dış politika teorilerinden hangisiyle daha iyi açıklanabileceği araştırılmakta ve burada Konstrüktivist teori çerçevesinde TİKA'nın gelişim süreci ve Türk Dış Politikasına etkileri değerlendirilmektedir. Son dönem Türk dış politikasında etkinliğin artması, yeni söylemlerin ve kimliklerin kurumsallaşarak uygulanmasının önemli bir örneği olarak anlatılan TİKA'nın çalışmalarına vurgu yapan tez, genel Türk dış politikasında da yaşanan değişimlerin ve açılımların anlaşılmasında yardımcı olmak üzere TİKA örnek olayını araştırmaktadır.

Çalışmanın Önemi: Çok farklı coğrafi bölgelerde özellikle teknik yardım desteği sağlamayı amaçlayan TİKA, faaliyetleri ile klasik uluslararası ilişkiler kuramlarının çizgisinin dışına çıkmakta *sosyal* ve *kültürel* bağlamda yürüttüğü çalışmalarıyla da Türk dış politikasının yeni açılımlarının örneğini teşkil etmektedir. Bu türden faaliyetler ve çalışmalar nasıl değerlendirilmelidir? TİKA'nın bu atılımları Türk dış politikasında ne türden değişimler ve gelişimler ima etmektedir? Hangi kuramsal analiz bu faaliyetleri açıklayabilmektedir? Yine çok önemli olarak bu faaliyetler Türk dış politikasında hangi kuramsal ve kimliksel dönüşümlerin habercisidir? TİKA'nın yürüttüğü proje ve faaliyetlerin sosyal ve kültürel boyutunun öne çıktığını düşünürsek genelde dış politikanın sosyal inşasının teorik olarak ele alınması gerekmektedir. Buradan hareketle sosyal konstrüktivist kuramın TİKA'nın faaliyetlerindeki gelişimleri ve değişimleri açıklayabildiğini iddia edebiliriz. Bu amaçla ilk önce tezin teori kısmında eski-yeni kuramların neler olduğu ve dış politikayı nasıl anladıkları tartışılırken, ikinci kısımda TİKA'nın faaliyetleri tanıtılmakta ve son olarak ta konstrüktivist kuramın TİKA'nın faaliyetlerini nasıl açıkladığı ve Türk dış politikasındaki etkisi tartışılmaktadır.

Çalışmanın Amacı: Bu tezin amacı TİKA'nın kuruluşunu, faaliyet alanlarını ve Türk Dış Politikasındaki yerini araştırmaktır. Kuruluşundan günümüze kadar olan dönemde TİKA'nın faaliyetlerinde görülen değişim ve gelişimin değerlendirilmesi ve TİKA

faaliyetlerinin nasıl bir kuramsal çerçeve ile açıklanabileceği incelenmektedir. Böylece tezin kuramsal çerçevesini Dış Politika teorileri, inceleme alanını ise TİKA'nın faaliyetleri oluşturmaktadır. Teori bölümünde uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan yeni teorik yaklaşımların dış politikayı nasıl ele aldıkları ve nasıl bir dış politika yaklaşımı sergiledikleri araştırılmaktadır. Tezin bir diğer amacı ise Türk dış politikasının yeniden yorumlanması sürecinde farklı düşüncelerin ve kimliklerin kurumsallaşmanın öneminden hareketle bu düşüncelerin nasıl kurumsallaştığının incelenmesidir. Uluslararası alanda düşüncelerin kurumsallaşmanın en somut örneklerinden TİKA'nın Türk dış politikasındaki son dönem gelişmeler ışığında nasıl bir gelişme gösterdiği, bu gelişmenin ele alınan dış politika teorilerinden hangisi ile açıklanabileceği ve Türk dış politikasında nasıl bir etki ve avantaj sağladığı ise tezin diğer temel amaçlarındandır. Bu kapsamda çalışmanın Türk dış politikasının önemli bir kuramsal ve kurumsal analizi olarak düşünülebileceği değerlendirilmektedir.

Çalışmanın Yöntemi: Çalışma dış politika teorileri ışığında TİKA'nın Türk Dış Politikasındaki etkisinin araştırıldığı bir örnek olay (*case study*) olarak sunulmaktadır. TİKA faaliyetlerinin hangi dış politika teorisi içerisine daha iyi oturtulabileceği incelenmiştir. Bu bölümde yöntem olarak önce farklı dış politika yaklaşımlarının çeşitli özellikleri incelenmektedir. Daha sonra, TİKA'nın kuruluşundan günümüze kadar olan faaliyetleri incelenmekte ve özellikle son dönemdeki faaliyet artışının Türk Dış Politikasına olan etkisi teorik olarak araştırılmıştır. Bu bölümde TİKA'nın nasıl bir çalışma alanının bulunduğu, hangi bölgelerde nasıl çalışmaların yürütüldüğü ve bu çalışmalarla nelerin amaçlandığı irdelenmektedir. Bu faaliyetlerin ve kurumun amaçlarının daha iyi anlaşılabilmesi ve incelenebilmesi amacıyla mülakat yöntemi kullanılarak TİKA'nın günümüzdeki ve geçmişteki yöneticileri ile sözlü mülakat yapılmıştır. Mülakatlar “bir olgu hakkında anketlerle edinilemeyecek derinlikte veriye ulaşılmasını sağlarlar” (Altunışık ve diğ. 2005:84). Gerçekleştirilen bu mülakatlar sayesinde TİKA'nın faaliyetlerini anlamada ve kurumsal yapının teorik incelenmesinde çok değerli bulgular sağlanmıştır. Bu bağlamda kuramsal tartışma tezin teori kısmını, TİKA'nın faaliyetleri ise inceleme alanını oluşturmaktadır.

BÖLÜM 1: KURAMSAL ÇERÇEVE

TİKA'nın faaliyetlerinin ve Türk dış politikasına etkilerinin araştırıldığı bu tezde, TİKA faaliyetlerinin dış politikadaki analizi yapılırken kuramsal açıklamaların yararlı olacağı düşünülmektedir. Başta dış politika kavramının tanımı, devletlerin dış politikalarında karar alan süreçlerini nelerin ya da kimlerin etkiledikleri kısaca bahsedilmektedir. Ayrıca tezin kuramsal analiz ve teori bölümünü oluşturan dış politika teorileri bölümü uluslararası ilişkiler alanında tartışılmakta olan teorilerin dış politikayı nasıl ele aldıkları ve nasıl anladıkları konusunda katkı sağlamaktadır. Bu bölümde uluslararası ilişkiler teorileri dış politika anlamında değerlendirilmiş ve önemli teorisyenlerinin kaynaklardan yararlanılmıştır. Teori bölümünün ayrıntılı olarak ele alınması Türk dış politikası tercihleri doğrultusunda TİKA'nın proje ve faaliyetlerinin değerlendirilmesi yapılırken TİKA'nın gelişim ve değişiminin teorik olarak açıklamasına yardımcı olmaktadır. Bu bölümün ayrıca teorik dış politika analizine katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

1.1. Dış Politika Kavramı ve Dış Politika Teorileri

Dış politika (*foreign policy*) dış ve politika kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelen bir kavramdır. Genel olarak devletlerin diğer devletler ve kuruluşlarla olan ilişkilerini belirler. Devletlerin politikalarının uluslararası alanda yansımaları olarak kabul edilebilir. Uluslararası alanda yaşanan her türlü, siyasi, kültürel, ekonomik ve askeri güncel olaylar dış politika kavramının ilgi alanına girer. Devletlerin uluslararası alanda yaşanan bu dinamik olaylara karşı tutum belirlemesi, kendi çıkarlarını gözetmesi ve herhangi bir konuda taraf olup olmayacağına karar vermesi gibi konular devletlerin dış politikada karar alma sürecini belirleyen hususlardır. Dış politika hususunda belirleyici ve bağlayıcı bir üst otoritenin olmayışı yani sistemin *anarşik* olması dış politika ya da çoğu zaman benzer anlamda kullanılan uluslararası politika, devletlerin iç politikalarına nazaran daha karmaşık ve ihtilafli konuları içermektedir. “Dış politika diğer politikalarından farklı olarak, devletin siyasi ve hukuki otorite alanı dışında, yani uluslararası ortamda uygulanır. Bu niteliği nedeniyle, dış politika, hem iç politika sürecini hem de uluslararası politika sürecini kapsar. Dış politika, hem içselliği hem de dışsallığı olan bir siyasal köprüye benzer” (Gözen, 2004:4).

Devletlerin uluslararası sistemdeki yerini ve ilişkilerini belirlemeyi sağlayan dış politika kavramı devletlerin diğer devlet ve kuruluşlarla olan ilişkilerinde karar alma ve alınan kararların uygulanması sürecini ifade eder (Gürses, 2002). Dış politika belli bir amacın gerçekleştirilmesi, söylemlerin kabul ettirilebilmesi sürecindeki tüm söylem ve eylemleri kapsamaktadır. Çok farklı boyutları bulunan dış politika kavramını uluslararası ilişkilerde devletlerin belirlediği siyasi kararlar bütünü olarak değerlendirmek de mümkündür. Mevcut uluslararası sistemde konumu belirlemeye çalışan devletlerin çıkarları doğrultusundaki eylemleri ve faaliyetleri sistemin değişen özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Öyle ki “Uluslararası politikada devlet, ne tek başına “*egemen*” bir aktördür ne de “*bilardo topu*”. Devletin “*dış*”a yönelik politikaları bir boşluk içinde de oluşmaz. Diğer devletlerin ve devlet dışı aktörlerin tümünün etkileşim içinde “kurdukları” bir uluslararası “*yapı*” da vardır” (Dağı, 2007a:viii). Devlet mevcut bu yapı içerisinde yerini ve *dış politikasını* belirlerken karar alıcıların etkilendikleri akım ve düşünceler devletlerin eylemlerini ve dolayısıyla uluslararası sistemi belirlemektedir.

Sürekli bir etkileşim ve değişimin yaşandığı uluslararası sistemde devletler belirledikleri politikalarla aynı zamanda sistemde değişmekte ve kendini yeniden şekillenmektedir. Devletlerin iç politikalarında bölgesel, fiziksel ve etnik yapılar önemli iken söz konusu olan dış politika olunca uluslararası siyasi, askeri ve ekonomik örgütler etken olmaktadır.¹ “Dış politika, devletlerin *arasındaki* tarihsel olmayan, değişmez ve önceden belirlenmiş sınırlar karşısında meydana gelen ilişkilerin bir [*bağlantısından*], biri ve aynı zamanda ‘devlet’ ve ‘uluslararası sistem’i oluşturan *sınırların kurulmasıyla* alakalı bir bağlantıya kaymaktadır” (Campbell, 1998:61). “Dış politika, uluslararası siyasal sorunlara bir devletin veya genel olarak devletlerin amaçları, hedefleri ve davranışları açısından bakar, bir devletin uluslararası sisteme veya diğer devletlere karşı tutumunu inceler” (Arı, 1999:12). Howard H. Lentner (2006:170) ise iç ve dış politikada, bütünlük (*holism*), sonuç (*consequence*), kullanışlılık (*usefulness*) ve demokrasi gibi zorunlulukların aynı oranda uygulanması gerektiğini savunmaktadır.

---

¹ Devletlerin dış politikalarındaki kararlarını fiziksel ve beşeri çevre unsurları, iç ve dış siyasal ortam gibi konular da etkili olmaktadır. Devletlerin coğrafi konumu, enerji kaynaklarına sahip olması ya da enerji konusundaki dışa bağımlılığı, nüfusu, doğal kaynakları gibi hususlar karar alma sürecini şekillendirmektedir. Bu konuda bkz. (Sönmezoğlu, 2005).

Dış politikanın analizi yapılırken devletlerin dış politikada karar alıcılarının, iç dinamikler, egemen güçler, toplumsal yapı, yönetim sistemi ve uluslararası sistemin yapısını beraber değerlendirilmelidir. Dış politikayı etkileyen bu faktörler devletlerin farklı siyasal amaçlar için farklı dış politik söylem kullandıkları ve bu yönde eylemlerde bulduklarını ortaya koymaktadır. Dış politikanın değerlendirilmesinde ele alınan “içsel” ve “dışsal” faktörler her alanda etkisini gösteren küreselleşme sürecinin de etkisiyle bir biri ile bağlantı hale gelmiştir. Son yıllarda devletlerin “iç” dinamiklerinin “dış” etkenlerin hayli etkisinde kalarak uluslararası sistemin iç politikadaki yansıması daha hissedilir hale gelmiştir. Bu kapsamda TİKA’nın Türk dış politikası üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi yapılırken bir yandan dış politikayı etkileyen ve karar alma sürecine müdahil olan içsel ve dışsal etkenler araştırılmaktadır.

Dış Politika teori olarak bir disiplin altında ya da ayrı bir disiplin olarak yer bulmasa da, uluslararası ilişkiler alanında ortaya çıkan her yeni akım ve teori güvenlik² ve dış politikayı farklı biçimde algılamıştır. Bu yeni yaklaşımlar dış politikanın farklı biçimlerde yorumlanmasına ve uygulanmasına yol açmıştır. Her ekol kendi içinde uluslararası ilişkilere dolayısıyla dış politikaya farklı bir boyut kazandırarak devletlerin ve politikacıların söylemlerinde ve faaliyetlerinde kendini hissettirmiştir. Uluslararası ilişkiler disiplininde teori ve dış politika arasındaki bağlantı ve ilişkiyi inceleyen Stephen M. Walt (2005) teorisyenlerin ve teorilerin politikacıları etkilemekte ve bir ülkenin dış politikasının belirlenmesinde pek fazla bir etkisinin bulunmadığını iddia etmektedir. Walt’a göre bu teori ve pratik arasındaki bağlantısızlık ortadan kaldırılabilsen ve politikacılar teori ve teorisyenleri dikkate alsan dış politika daha önce hiç olmadığı kadar etkili ve iyi oluşabilecektir (Walt, 2005:23).

Walt aradaki bu etkileşimsizliğin sebebini uluslararası ilişkilerin dinamiğine, hızlı ekonomik ve ticari gelişmelere ve küresel terörizm gibi güncel sorunlara teorilerin etkin çözümler sunamamasıdır (Walt, 2005:23). Ayrıca akademisyenler ile politikacıların iletişiminin ya zayıf ya da hiç olmayışı ve [dış] politika yapan ve uygulayanların güncel iç dış politika sorunlarının içinde akademik çalışmalara olan isteksizliği de teori ve pratik arasında bir köprü kurulamamasının sebeplerindendir. Walt ayrıca uluslararası ilişkiler alanında akademik geçmişi bulunanların ABD dış politikasında pek fazla görev

---

² Güvenlik çalışmalarında tartışılan yeni kuramlar ve güvenlik anlayışları için ayrıca bkz. (Kardaş, 2006; 2007, Erdağ, 2007b).

alamadığını da savunmaktadır. ABD Başkan danışmanlarının bir karşılaştırmasını yapan Walt, örneğin Başkan'ın ekonomi danışmanlarının ekonomi alanında doktora yapan personelden oluşmasına karşın, Ulusal Güvenlik Konseyi (*National Security Council*) ya da Ulusal Güvenlik Danışmanı (*National Security Advisor*) benzeri teşkilatlarda yok denecek kadar az sayıda uluslararası ilişkiler alanında akademik kariyeri olan kişinin³ çalıştığını belirtmektedir (Walt, 2005:24).

Walt yaşanan bu iletişimsizliğin nedenleri olarak ayrıca; politikacıların gerçekçi ve deneysel bulgulara güvendiğini teori çalışmalarının genelde anlaşılması güç ve zaman isteyen bir olgu olduğu üzerinde durmaktadır. Walt'a göre iyi bir teori "mantıksal olarak tutarlı ve deneysel olarak geçerli" olmalıdır (Walt, 2005:26). İyi bir teoride bulunması gereken diğer özellikler ise; teorinin tamamlanmış olması ve açıklayıcı bir gücü olmasıdır. Yani iyi bir teori yaşanan güncel olaylara bir öngörü ve çözüm önerisi getirebilmelidir. Bir teori kullanışlı işe yarar tavsiyelerde bulunduğu ve geçerli çözüm önerisi sunabildiği kadar kullanışlıdır. Son olarak teorinin savunduğu fikirler açıkça anlaşılabilir olmalıdır. Walt (2005:27-28) teorinin kavranmasının zorlaştığı zaman dış politikada kullanılma şansının da o denli azaldığını savunmaktadır. Bir teorinin ve akademisyenlerin dış politika konusunda yararlı olabilmesi ve politikacılara alternatif sunabilmeleri için şu şartları yerine getirmeleri gerekmektedir. Birincisi teori mevcut duruma ya da dış politika sorununa geçerli bir tanı koyabilmelidir (*diagnosis*). İkincisi teoriler olayları önceden tahmin edebilmelidir (*prediction*). Üçüncüsü teoriler bir politikacılara ne yapmaları gerektiği hususunda alternatifler sunmalıdır (*prescription*). Son olarak ta teoriler uygulanan politikalara yönelik iyi bir değerlendirme yapabilmelidir (*evaluation*) (Walt, 2005:29-33).

Dış politika konusunda ikinci dünya savaşı ve sonrası dönemde baskın bir şekilde etkisini hissettiren idealizm ve realizm gibi teoriler, özellikle soğuk savaş sonrası dönemde uluslararası ilişkiler disiplinde yerini yeni yaklaşımlara bırakmıştır. İki kutuplu dünya düzeninin sona ermesinin ardından yeni devletlerin uluslararası arenada yer almasıyla birlikte, başta ekonomi gibi etmenlerin uluslararası politika etkili bir

---

³ Walt'ın üzerinde durduğu dış politikada konusunda önemli pozisyonlarda görev yapan kişilerin akademik kariyeri hakkında benzer bir inceleme Türkiye'de yapılacak olursa; özellikle son dönem Türk Dış Politikasında etkin bir rol oynayan, Başbakan Dış Politika Başdanışmanı Prof.Dr. Ahmet DAVUTOĞLU'nun Türkiye'deki en önemli uluslararası ilişkiler profesörlerinden biri olduğu görülmektedir. Alexander Murinson (2006:946)'a göre Ahmet DAVUTOĞLU "yeni Türk Dış Politikasının mimarı olmuştur".

şekilde rol oynamasıyla da yeni teorik yaklaşımlar ortaya atılmıştır. Küreselleşme sürecinin de tetikleyicisi olduğu bu söylemler geleneksel yaklaşımların aksine uluslararası politika ve diplomasinin işleyişinde yeni kavramların önemini ortaya çıkarmıştır. Devlet eksenli politika oluşturma geleneğinden sosyal ve kültürel yapıları da gözeten ve mevcut ihtilaf ve çatışmalara alternatif çözüm önerileri getiren bu yeni yaklaşımlar günümüzde oldukça yoğun bir şekilde tartışılmaktadır.

John Baylis ve Steve Smith (2001) uluslararası ilişkiler teorilerinin küreselleşme sürecindeki yaklaşımlarını incelemektedirler. Baylis ve Smith eserlerinde uluslararası ilişkiler teorisyenlerinin makalelerine yer vererek dünya siyasetinin küreselleşme sürecinden nasıl etkilendiğinde ortaya koymaktadırlar. Günümüzde tartışılan uluslararası ilişkiler teorilerini Steve Smith'e göre (2001:228-229) genel olarak üç grupta incelemek mümkündür; (i) ana görüş teorileri (*mainstream theories*) olarak olan liberalizm ve [idealizm] realizm, (ii) rasyonel teoriler (*rational theories*) olarak Neo-Realist ve Neo-Liberal teoriler ve rasyonel teorilerin fikirlerini paylaşan normatif, feminist, eleştirel, tarihsel sosyoloji ve Postmodernizm gibi reflektivist teoriler, (iii) ve bu iki teori grubu arasında bir *köprü* görevi üstlendiğini iddia eden sosyal konstrüktivizmdir.

Smith'in üç grupta ele aldığı bu uluslararası teorilerini dış politika perspektifinde geleneksel yaklaşımlar: idealizm, realizm, davranışsal ve sonrası yaklaşımlar: kurumsalcılık, eleştirel teori, feminizm, Neo-Realist ve Neo-Liberal tartışma, Postmodernizm ve Konstrüktivizm başlıkları altında açıklanmaya çalışılacaktır. Bu bölümde bu teorilerin savunduğu fikirleri, önemli teorisyenleri ve dış politika anlayışları izah edilmeye çalışılarak tezin kuramsal çerçevesi değerlendirilecektir.

1.2. Geleneksel Yaklaşım (İdealizm-Realizm)

Birinci dünya savaşının patlak vermesiyle ortaya çıkan, dönemin ABD Başkanı Woodrow Wildson'un öncülük ettiği akım idealizm'dir. İdealizmin başlıca özellikleri; savaşların önlenmesi için gerekli uluslararası oluşumların meydana getirilmesi, demokrasinin işlemesi, açık diplomasinin benimsenmesi, devletlerin diğer devletlerin sınırlarına ve bütünlüklerine saygı göstermesi, halklara kendi kaderini tayin hakkı (self-determinasyon)'nın verilmesi ve ekonominin liberalleşmesidir. Temel olarak idealizmin amacı savaşları önlemektir. Uluslararası ilişkilerin ayrı bir disiplinin olarak ortaya

çıkmasında idealizm etkili olmuştur (Koçer, 2007:81). İdealizm temelinde devletler ortak bir güvenlik yapısını oluşturmak için birlikte hareket etme zorundadırlar. Savaş ortamında ortak güvenlik anlayışının ön plana çıktığı bu akımın en belirgin özelliği tek bir güvenlik yapısının var olduğu ve tüm devletlerin bu güvenlik yapısını devam ettirme gerekliliğidir. Bu güvenlik yapısının en önemli yapı taşı Milletler Cemiyetidir. Bu bağlamda Milletler Cemiyeti örgütlenme sürecinin tamamlanmasının ardından uluslararası güvenlik ve barış ortamının sağlanacağı teziyle kurulmuştur.

Savaş ve barış sürecinde yaşanan iki savaş arası dönemde özellikle Milletler Cemiyeti beklentileri karşılayamamış ve ikinci dünya savaşının çıkışına engel olamamıştır. İdealizm⁴ zamanla bazı devletlerin menfaatleri yönünde kullanılmaya başlanması ve Milletler Cemiyetinin dağılmasıyla güvenilirliğini kaybetti ve yerini Realizm'e bırakmıştır. İkinci dünya savaşının başlamasıyla dış politika realizm temelinde tanımlanmaya başlamıştır.

Realizm idealizmin aksine devleti temel alan ve uluslararası ilişkiler ve dış politikanın devlet eliyle şekillendiği ve ulusal çıkarı korumayı hedef aldığı savunmaktadır. “Böyle bir yaklaşımın dış politika tanımı da basitçe ‘devletlerin kendi çıkarları adına diğer devletlere yönelik eylemleri’ şeklinde yapılabilir” (İnat ve Balcı, 2007:218). İkinci dünya savaşından itibaren 1960’lı yıllara kadar uluslararası ilişkiler disiplinde ve dış politika tanımında etkili olan realizm mevcut şartlar altında en iyi alternatif politikayı uygulamayı hedefler. Realizm devlet egemenliğine dayalı bir politikayı savunur ve realistlere göre devlet egemenliğinin üzerinde bir üst otorite bulunmamaktadır. Bir üst otoritenin olmaması nedeniyle realistler uluslararası ortamı *anarşik*⁵ olarak görürler. Bu anarşik ortamda her devlet kendi güvenliğini sağlamak ve devam ettirmek için *güç* kazanmak durumundadır. “... devlet yöneticilerinin ilk önceliği devletlerinin hayatta kalmalarını sağlamaktır. Anarşi altında, devletin hayatta kalması garanti edilemez. Realistler doğru olarak tüm devletlerin varlıklarını sürdürmeyi arzuladıklarını farz ederler” (Dunne ve Schmidt, 2001:143).

---

⁴ İdealizme eleştiriler özellikle Kant’ın ‘Tek Dünya’ anlayışı üzerine yapılan tartışmalara yoğunlaşmıştır. Bu tartışmalar için ayrıca bkz. (Allais, 2004; Ward, 2006; Mensch, 2006; Friedman, 2006).

⁵ Anarşi genel kanının aksine kaos ya da belirsizlik ortamı anlamına gelmemektedir. Anarşi uluslararası sistemde devletlerin üzerinde herhangi bir üst otorite ya da yönetimin bulunmaması anlamına gelmektedir (Milner, 1993; Schmidt, 1998; Stein, 1993; Bull, 1977; 1995).

İkinci dünya savaşının başlamasıyla uluslararası ilişkiler disiplininde etkisini iyice hissettiren realizm, özellikle Amerikan dış politikasını bu akıma çekme çabaları ile güç kazanmış ve hemen hemen dönemin uluslararası kuramı haline gelmiştir. Yaklaşık yirmi yıllık dönemde etkisini devam ettiren klasik realizm temsilcileri arasında Thucydides, Niccolo Machiavelli, Thomas Hobbes ve Hans J. Morgenthau yer almaktadır. Realizm konusunda değerlendirmelerde bulunan diğer bir akademisyen olan Edward H. Carr “*The Twenty Years’ Crisis 1919-1930*” adlı eserinde idealizmin aksine⁶ uluslararası sistemin en önemli argümanlarının ahlaki ve soyut değerler olmadığını sistemin temel faktörünün güç ve çıkar olduğunu savunmaktadır. Carr’a göre (Arboğan, 1998:161) “politika ahlakın bir fonksiyonu olmaktan ziyade, ahlak, politikanın bir fonksiyonu olup gücün bir sonucudur”.

Realizmin en önemli temsilcisi sayılan Hans J. Morgenthau en çok *ulusal çıkar* kavramına vurgu yapmaktadır. Morgenthau, anarşik sistem içinde sürekli savaş içinde bulunan devletlerin güvenliklerini ve egemenliklerini koruyabilmek için askeri gücünü en üst seviyede bulundurması gerektiğini düşünmektedir. Morgenthau ayrıca uluslararası sistemde diplomasiye önemine de vurgu yapmakta ve iyi işletilen bir diplomasi sürecinin barış ve istikrara katkı yapacağını değerlendirmiştir. Morgenthau *Politics Among Nations* adlı eserinde uluslararası politikayı bir güç mücadelesi olarak görmekte ve siyasal realizmin altı temel prensibini açıklamaktadır. Morgenthau uluslararası politikanın kökleri insanın doğasında bulunan objektif hukuk kuralları ile şekillendiğini ve toplumu kalkındırmak için öncelikle ise bu hukuk kurallarının anlaşılması gerektiğini savunmaktadır. Morgenthau’ya göre “Uluslararası hukukun ana gövdesi olan kurallar varlığını tek milletlerin egemenliğine borçludur” (Morgenthau, 1948:154). Çıkar kavramının ise güç⁷ kavramı ile birlikte tanımlanabileceğini ve gücün uluslararası alanda geçerli bir anlamının bulunduğunu, ahlaki değerlerin⁸ karar alma

---

⁶ Gücün belirleyici olmadığı bir dünya arzusunda olan idealistler, insanlar arasında bir harmoninin/uyumluluğun nasıl yaratılabileceğinin peşindedir. İyimser bir yaklaşım olan idealizm E.H. Carr’ın deyişiyle, uluslararası ilişkilerde ‘arzu edilen bir yapılanma’yı ifade ediyor. Realistler ise şüphecidir. Engellerin varlığından söz ederler ve anlaşmazlıklar kaçınılmazsa, bunları çözmek için gerektiğinde güç kullanmanın kaçınılmaz olduğunu vurgularlar (Gürses, 2002:4).

⁷ Gücün dengesi konusunda da Morgenthau ahlaki ve askeri gücün belirleyici bir mekanizma geliştirdiğini belirtmektedir, bkz. (Morgenthau, 1948:169). Spethen M. Walt ise güç ve tehdit kavramlarının birbirinden ayrı düşünülmemeyeceğini savunmaktadır. Walt’a göre güç dengesi uluslararası sistemde en güçlü devlete karşı diğer devletlerin ittifak oluşturmasıdır. Tehdit dengesi ise en tehditkâr olana karşı ittifak yapmaktır (Walt, 1997:4).

⁸ Ahlak ve dış politika konusunda bkz. (Kennan, 1985).

sürecinde değerlendirilmesi gerektiğini iddia etmektedir. Bu anlamlarla da (politik anlamda) realizmin farklı ekollerdeki tanımları ile temelde bir ayrımının olmadığını ifade etmektedir (Morgenthau, 1993:4-16). Kavram olarak Realizmin diğerlerinden ayrımını ise şu şekilde tanımlamaktadır. Politik anlamda Realizm çıkar (*interest*) terimini güç (power) olarak tanımlarken, ekonomistler zenginlik (*wealth*), hukukçular eylemin yasal kurallarla uyumu (*of the conformity of action with legal rules*), ahlakçı ise eylemin ahlaki ilkelerle uyumu (*of the conformity of action with moral principles*) olarak tanımlarlar (Morgenthau, 1993:13).

Realizmin temel argümanı olan askeri gücün politikadaki önemini ise Morgenthau dünyada yaşanan devrimlerle örneklemektedir. Morgenthau'ya göre "bir insan, başarılı bir devrim yapmak için, silahlı kuvvetlerin desteğini kazanmalıdır ve kazanabildiği oranda silahlı kuvvetler genel havaya katılır" (Morgenthau, 1964:1387). Buna örnek olarak ise 1956'daki Macaristan'da ve 1960 yılındaki Kore ve Türkiye'de yaşanan devrimlerin başarısını gösteren Morgenthau politik söylemlerde belirleyici olarak askeri güce vurgu yapmaktadır.

Tim Dunne ve Brian C. Schmidt ise realizmi dört ayrı gruba ayırmakta ve teorisyenleri bu dört farklı grubun içinde değerlendirmektedir. Dunne ve Schmidt, insan doğasını konu alan yapısalcı realizmin temsilcisi olarak Thucydides, tarihsel ya da pratik realizmin temsilcisi olarak Morgenthau, Machiavelli ve Carr, uluslararası sistemi konu alan yapısalcı realizmin temsilcisi olarak Rousseau ve Waltz, liberal realizmin temsilcisi olarak ise Hobbes ve Bull'u görmektedir (Dunne ve Schmidt, 2001:149).

Morgenthau'nun güç konusundaki söylemlerinin tam olarak neyi ifade ettiğinin anlaşılmadığını belirten Robert Jervis ise Morgenthau'nun Realizm tanımının deneysel araştırma için özel bir politika üretmediğini iddia etmektedir (Jervis, 1994:857). Soğuk savaş döneminde güç ve egemenlik yarışında etkisini hissettiren ve uluslararası ilişkiler disiplininde en baskın teori olan realizmin en çok eleştiri alan yanı insanın bencil, çıkarıcı ve kötü olduğunu savunmasıdır. İnsanın doğasından kaynaklanan bu yapıyı nedeniyle sürekli savaş ve çatışma ortamının var olduğunu düşünen realizmin barış ve istikrar ortamının nasıl sağlanacağı yönündeki iddiaları yetersiz kalmaktadır. Ayrıca salt askeri gücün önemine ve ulusal çıkar kavramına vurgu yapan realizm Vietnam savaşı örneğinde çelişkiye düşmektedir. Günümüzde yaşanan Afganistan ve Irak savaşlarında

da görüldüğü gibi realizmin iddia ettiği salt askeri gücün her zaman işe yaramadığı realist dış politika teorisinin yetersiz kaldığının en somut örneklerinden biridir.

1.3. Davranışsal ve Sonrası Akımlar ve Dış Politika

Realist teorinin karşısında görünen ve realist teoriye en çok karşı çıkan akım davranışsalcı akımdır. Davranışsalcı akımlardan kuramsalcılar dış politikanın sadece devletlerin diğer devletler ile arasındaki ilişkilerden ibaret olmadığını, devletlerin başka aktörlerle olan ilişkilerinin de dış politikanın bir gerçeği olduğunu vurgulamaktadırlar. Davranışsalcılar realizmin önemle vurguladığı güç ve çıkar kavramlarından ziyade, dış politikanın eldeki veriler ve öngörülerle şekilleneceğini ve dış politikaya ilişkin alternatiflerin bilimsel verilerle belirlenebileceğini savunmaktadırlar.

Davranışsalcılar bu bilimsel analizlerdeki kullandıkları yaklaşımları bürokratik ve psikolojik olarak iki başlık altında inceleyebiliriz. Bunlardan ilki olan bürokratik yaklaşıma göre devletlerin dış politika belirlemedeki en önemli faktörü devlet bürokrasisinin yapısı ve bürokratlardır. Her devlet kendi yönetim yapısı ve örgütlerine özgü sahiptir ve her devletin bu farklı yapısı dış politikada da kendi farklı politik söylem uygulamaların oluşmasıyla kendini göstermektedir. Burada konu olan devletin yönetim şeklidir. Her devlet kendine özgü yönetim biçimi ve yöneticileri ile farklı idealler için değişik politik amaçlar beslemektedir. Ayrıca kurumsallaşmasının ve küreselleşmenin de etkisiyle devletin resmi kurumlarının yanında organizasyon ve sendika meslek örgütleri gibi hükümet dışı aktörlerin de politikaya aktif olarak katılımları bu farklı politik yaklaşımların oluşmasında etken olmuştur. Bu bağlamda devlet içindeki farklı çıkar gruplarının adeta devletten bağımsız bir organ haline dönüşmesiyle dış politika oluşum sürecinde bürokratik yaklaşımın önemini artırmıştır. Bürokrasinin ve bürokratların politikadaki bu etkileri teorik olarak yeni yaklaşım yaratmakta ve klasik söylemlerin üzerinde durmadığı bürokratik yaklaşım fikrini dış politika uygulamalarında ifade etmektedir.

Diğer bir yaklaşım olan psikolojik yaklaşıma göre ise karar verme sürecinde olaylar ve verilerin yanında karar vericilerin durum değerlendirmesi ve durumu algılayış şekilleri dış politika oluşumunu etkilemektedir. Bu yaklaşımın en önemli temsilcilerinden olan Robert Jervis'e göre aktörler karar alma sürecinde kendini karşısındakinin yerine koyarak sürecin nasıl sonuçlanacağını değerlendirir. Bu değerlendirmede sonuç karar

vericinin karşısındaki kişinin tecrübesine ve koşullara göre değişmektedir. Öyle ki farklı algılama ve beklentiler olayların ve dış politika analizinin her koşulda doğru olarak algılanabileceği anlamına gelmemektedir. Psikolojik yaklaşımın önemle üzerinde durduğu nokta gelişmelerin ve bu gelişmelere paralel olarak tahmin edilen ya da öngörülen beklentilerin her zaman rasyonel olarak karşılanamayabileceğidir. Olayların farklı olarak algılanmasında en önemli etken politika yapıcıları ve uygulayıcılarının bilgi birikimi, tecrübe ve kapasiteleri ile olaylara bakış açılarından kaynaklanmaktadır.

Realist teorinin devlet eksenli yaklaşımlarının karşısına çıkan davranışsal akımlar Liberal-Pluralist ve Globalist söylemleri dış politika gündemine getirmiştir. Liberaller dış politikada devlet dışındaki aktörlerinde önemli olduğunu vurgularken, globalist yaklaşım siyasi söylemlerin yanında ekonomik etkenlerin de dış politika konusunda belirleyici bir etmen olduğunu düşünmektedirler. Liberalizm⁹ genel anlamda bireylerin özgürlüğünü temel almaktadır ve liberallere göre iç dış politik hedefler ve söylemler bu yönde belirlenmelidir (Dunne, 2001:164). Temeli 16. yy.a dayanan liberal düşünce savaşın devletler arasındaki ilişkilerinden ve güç dengesi müttefiklik gibi doğal şartlardan dolayı ortaya çıkan bir olgu olduğu fikrine karşı çıkmaktadır (Dunne, 2001:164-165). Liberalizm temelinde uluslararası politikayı anlamak için tarihsel bir yaklaşım içerisinde geçmişte liberal düşünür ya da politikacıların liberal düşünceye ne gibi bir katkı sağladıkları araştırılmalıdır. Bu yaklaşımlara göre geçmiş koşullardaki söylem ve eylemlerin günümüz şartlarında liberal düşüncede nasıl ifade edilebileceği değerlendirilmelidir.

Liberalizmin içinde yer alan Kurumsalcı yaklaşıma göre ise dış politikada sadece devletler diğer devletlerle değil başka aktörlerle de mücadele içindedir (Keohane, 1993). Liberal kurumsalcı yaklaşımın en önemli özelliği işbirliğinin farklı dallarda aranmasıdır. Tek başına askeri güç önemini kaybetmiştir. Egemen devletlerin varlıklarını sürdürebilmesi ve uluslararası işbirliğinin sağlanabilmesinin şartı uluslararası örgütlerin ve kurumların var olmasına bağlıdır. “Dünya politikaları, liberal kurumsalcılara göre (ya da onların sık sık söz ettiği gibi pluralistlere göre) artık devletler için bir özel alan değildir... Devletlerin yanında çıkar gruplarının, uluslararası

---

⁹ Tim Dunne, liberalizmi üç grupta incelemekte ve idealizm düşüncesini de liberalizm içinde değerlendirmektedir. Dunne’a göre liberalizm; liberal uluslararasılık, idealizm ve liberal kurumsalcılık (pluralizm) olmak üzere üç kategoriye ayrılmaktadır (Dunne, 2001).

kurumların ve uluslararası hükümet dışı organizasyonların hesaba katılması gerekmektedir” (Dunne, 2001:170). Avrupa Birliği (AB)’nin temelini oluşturan ve 1952 yılında kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu bu varsayımın en önemli örneklerinden biridir. Böylece uluslararası ilişkiler çok yönlü bir etkileşim sürecine girmektedir. Birbirine bağımlılık ve bütünleşme kavramları ön plana çıkmaktadır.

Globalist dış politika yaklaşımı ise sınırların tamamen ortadan kalkması fikrine karşı çıkarken küresel bir uluslararası sistemde sınırlarüstü (*supraterritorial*) bir yapının ortaya çıktığını ve bu bağlamda dünya haritasının farklı bir boyut kazanarak daha fazla karmaşık bir yapıya büründüğünü savunmaktadır (Scholte, 2001:19). Günümüzdeki deyim ile küreselleşme süreci her alanda olduğu gibi dış politika konusunda da kendini hissettirmektedir. Realist geleneğin karşısında yer alan davranışsalcı akımın sonrasında gelen kurumsalcı ve globalist yaklaşımlar temelde devlet ekseninde şekillenen politikalara devlet dışı diğer aktörleri de dâhil ederek uluslararası sistemin ve ilişkilerin sınırlarını yeniden belirlemektedir. Küreselleşme sürecinde de bu sınırların fiziksel olarak devletlerin birbirinden ayrılmasında kullanıldığı etkileşim ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte her alanda olduğu gibi dış politika konusunda da daha iç içe geçmiş bir yapıya büründüğünü ortaya çıkarmaktadır. Bu yapı ülkelerin dış politikalarını belirlemesini ve güncel dinamiklere ayak uydurmasını bir hayli zorlu hale getirmektedir.

Ayrıca davranışsalcı akımların içinde yer alan Marksizm ve Eleştirel teori de benzer bir görüş öne sunarak dış politikaya devlet dışında etki eden diğer faktörleri ele almaktadır. Davranışsalcı yaklaşımdan sonraki teorilerden olan Marksizm küreselleşmenin etkisine şüpheci bir yaklaşımla bakmaktadır. Marksist yaklaşım küreselleşme olgusunun varlığını ve gelişimin kabullenmekle birlikte Küreselleşmeyi kapitalizmin bir uzantısı olarak gören Marksist yaklaşım küreselleşmeyi işçi hakları ve refah düzeyini azaltılmasını amaçlayan ideolojik ve araçtır (Hobden ve Jones, 2001:221). Bununla birlikte sürecin elitlerin elini güçlendirmesi ve daha da nüfuz eder hale getirilmesi hedeflenmektedir. Marksist teori küreselleşme süreci ile birlikte ulusal ekonomilerin giderek dışa (kapitalist ekonomiye) bağımlı hale getireceğini iddia etmektedir. Ekonomik göstergeler ülkelerin gelişmişlik düzeyini ve refah seviyesini belirleyen en önemli etkenlerden biridir. Ayrıca dış politikadaki tutum ve davranışlarında da önemli

bir yere sahiptir. Ekonomik yönden oluşacak bir dışa bağımlılık dış politikada da kendini hissettirecek ve devletlerin bağımsız karar alabilme ve politika üretebilme yetisi kaybolacaktır. Yapılması gereken ise toplumları yeniden şekillendirmek ve daha adil daha insancıl bir küresel toplum oluşturma yolları aramaktır (Hobden ve Jones, 2001:221).

1980'lerden itibaren etkisini gösteren eleştirel teori Robert Cox'un öncülük ettiği fikirleri ile uluslararası ilişkiler disiplinine ve dolayısıyla dış politika anlayışına eleştirel bir bakış açısı kazandırmaktadır. Cox tarihsel bir analiz yaparak sosyal ve siyasal kurumların nasıl bir değişim süreci yaşandığının anlaşılmasının mevcut dünya düzeninin kavranmasında önemli bir etken olduğunu savunmaktadır. Yaşanan bu değişimi anlamak ayrıca alternatif bir düzen arayışının ve çözümün bir çıkış noktası olacaktır. Dış politikada da benzer bir yaklaşım öngören eleştirel teori daha önce ortaya atılan argümanların neler olduğunu anlamının ve gelecek için dış politika alternatiflerinin neler olabileceğinin değerlendirilmesinin önemine işaret etmektedir. Eleştirel düşüncenin önde gelen isimlerinden olan Jürgen Habermas uluslararası ilişkilerde *iletişimsel aklın* önemine vurgu yapmaktadır. Habermas'a göre iletişimsel aklın yaygınlaşmasıyla dış politikada *uzlaş*ı temelinde şekillenecektir.

Realizmin uluslararası ilişkiler disiplinde egemenliğinin azalmasıyla birlikte 1980'li yıllardan itibaren yeni yaklaşımlar hızla kendini göstermeye başladı. Feminizm genel olarak kadınların sosyal statülerinin geliştirilmesi olarak algılanan bir harekettir.¹⁰ Feminist biri kadının pozisyonun ve özgürleşim çabalarının merkezinde olan biri olarak tanımlanabilir (Bolaito, 2003:360). Feminizm ayrıca toplumdaki kadınların ikinci sınıf vatandaş olduğu kanısını da değiştirmeyi hedeflemektedir. Erkek egemen söylemin karşısında yer alan Feminizm dış politikada ağırlıkla kadın erkek eşitsizliğinden kaynaklanan bir çatışmanın yaşandığını, dış politikanın erkek egemen bir olgu olarak algılandığını ve bu yüzden çatışma ve savaşların yaşandığını iddia etmektedir. Kadınların erkeklere oranla daha barış yanlısı ve söylemlerinde daha uzlaşıcı bir üslup kullandığını iddia eden Feminist akımın öncüleri dış politikada kadınların ağırlıklı olarak yer almasıyla savaş eğilimli bir algılamının yok olacağını ve barışsal bir ortamın hâkim olacağını iddia etmektedirler. Burada tartışılan en önemli konu ise kadınların

---

¹⁰ Dış politikada cinsiyet konusunda ayrıca bkz. (Petmman, 2001).

gerçekten daha fazla barış yanlısı olup olmadığıdır. Feminizme yapılan bir diğer eleştiri de erkekle savaşın kadınla barışın aynı anlamda kullanılmasının mevcut ayrışımı daha da derinleştireceği barışın sağlanabileceğinin aksine daha fazla şiddet ve karmaşa ortamı oluşturacağı yönündedir.

1.4. Neo-Realizm ve Neo-Realizme Meydan Okuma: Neo-Liberalizm

Dış politikadaki aktörlere ekonomi gibi etkenler dâhil olmaya başlandıkça realist teori kendini yenileme ihtiyacı hissetmiş ve Neo-Realist söylem etkili olmaya başlamıştır. Birçok akademisyen ve siyasetçi Neo-Realizmi realizmin güncel bir sürümü olarak görmektedir (Lamy, 2001:183). Günümüzde de en çok etkisini hissettiren akımlar Neo-Realizm, bu akıma karşı eleştiriler ortaya atan Post-Modernizm ve karşıt söylemler geliştiren Konstrüktivizm ve Neo-Liberalizm'dir. Neo-Realizmi yapısalcı realizm (*structural realism*), çağdaş ya da modern realizm (*contemporary or modern realism*) ve güvenlik boyutunda saldırgan ve savunmacı realizm (*offensive and defensive realism*) olarak ta sınıflandırmak mümkündür. Neo-Realizmin en önemli temsilcisi Kenneth N. Waltz ve en önemli eseri *Theory of International Politics*'dir. Neo-Realizmin klasik realizmden en belirgin farkı dış politikayı belirleyen asıl unsurun devlet değil devletlerin oluşturduğu sistem olduğunu savunmasıdır. Waltz'a göre uluslararası sistemde yapının (*structure*) çok önemli bir yeri vardır. Uluslararası yapılar "sistemin düzenleyen ilkesi"; anarşi ve birimlerin içindeki kapasitelerin paylaşımı olarak adlandırılır (Waltz, 1990:29). Realistler dünyayı devletlerin birbirini etkilediği bir yapı olarak görürken, Neo-Realizm etkileşim halindeki devletlerin yapı ve birlik seviyesindeki etki ve hedefleri gibi ayırt edici özellikleri ile çalışılması gerektiğini savunmaktadır (Waltz, 1990:32-33). Waltz'a göre "Realizmin yaklaşımı aslında tümevarımsaldır. Neo-Realizm ise daha fazla ağırlıkla tümdengelimlidir" (Waltz, 1990:33).

Neo-Realizm uluslararası politikanın ancak uluslararası yapının özelliklerinin bilinmesiyle anlaşılabilirliğini savunmaktadır. Neo-Realizm etkileşim halindeki birlikler ve uluslararası neticelerin arasındaki bağlantıları yeniden düşünmektedir. Neo-Realist teoriye göre sebepler tek yönlü değildir, uluslararası sonuçların nedenlerinin bazıları etkileşim halindeki birliklerin seviyesindedir; bazıları ise uluslararası politikaların yapısal seviyesindedir. Waltz'a göre Realistler bu farkı kavrayamaz çünkü

Realizm yapının bir güç olduğu ve birliklerin [devletlerin] davranışlarını ve politikalarını biçimlendirdiğini anlayamamaktadırlar. Eğer bir teori [Neo-Realizm] birlik ve yapı seviyesindeki nedenleri anlayabilirse, uluslararası sistemdeki değişiklikleri ve güncel olayların üstesinden gelebilir (Waltz, 1990:34).

Realizme göre güç mücadelesi insanın doğasındadır, çünkü insan sürekli hırs ve çaba içerisinde mücadele eder ve bu da çıkar çatışmasına yol açar. Waltz'a göre "Hala daha önemli olan [Neo-Realizm]in güç kavramının yapının özelliğinin bir tanımı olarak kullanımınıdır. [Neo-Realist] teoride güç basitçe bir devletin birleştirilmiş yeteneğidir" (Waltz, 1990:36). Realistlere göre anarşi ise bir yapıdan ziyade genel bir koşuldur. Anarşi devletlerin üstesinden gelmek zorunda oldukları bir sorunsaldır. Ancak Waltz Realistlerin bu tekil tanımlamalarına karşı çıkmaktadır. Zira her devletin kendine özgü bir yönetim şekli, siyasi ideolojisi ve hükümet anlayışı vardır. Bundan dolayıdır ki farklı yönetim şekline ve siyasi fikirlere sahip devletler farklı dış politik söylem ve eylem üretirler. Bu farklı politik söylem ve eylemler ise uluslararası yapıyı şekillendirmektedir. "Devletler etkileşimleri uluslararası siyasal sistemlerin yapılarını biçimlendiren birliklerdir" (Waltz, 1979:95). Uluslararası yapıdaki meydana gelen ya da gelecek olan değişiklikler örneğin sanayi ve askeri teknolojideki değişiklikler de doğal olarak devletlerin politikalarını değiştirmeye neden olacaktır.

"Bir yapı parçalarının düzenlemesiyle tanımlanır. Sadece düzenlemenin değişiklikleri yapısal değişikliklerdir. Bir sistem bir yapıdan ve yapının etkileşim halindeki parçalarından oluşur" (Waltz, 1979:80). Yapı birliklerin farklı olarak hareket ettiği ve davrandığı bunun sonucunda da farklı sonuçların elde edildiği bir düzendir. Waltz, yapıların siyasal kurumlar olmadığını sadece siyasal kurumların bir düzenlemesi olduğunu düşünmektedir. Yapı kavramı soyut bir kavramdır fakat tanımlamada ise her kavramı içermemektedir. Örneğin iç politikayı belirleyen farklı yönetim şekilleri ve sistemleri yapının özellikleri ile açıklanabilir. Siyasi yapıların siyasi süreci şekillendirdikleri ise en iyi farklı hükümet sistemleri incelendiğinde anlaşılabilir. İngiltere'de ve Amerika'da yasam ve yürütme organları farklı biçimde yapılandırılmıştır. İngiltere'de yasam ve yürütme organları birleştirilmişken Amerika'da ayrıdır ve çoğu noktada birbirine muhalif pozisyonundadır. Güç ve yetki dağılımındaki bu

farklı uygulamalar devlet organlarının ve devlet dışı örgütlerin yapısını ve söz konusu ve organların yöneticilerin eylemlerini etkilemektedir (Waltz, 1979:82-83).

Waltz yönetsel anlamdaki farklılık ve gücün dağılımının dış politikadaki etkisini ise İngiltere ve Amerika'daki sistemle açıklamaktadır. Örneğin İngiltere'de başbakanlık müessesesi devletin en önemli organı iken, Amerika'da başkanlık sistemi var olduğundan ve dolayısıyla parlamenter sistemdeki başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı (devlet başkanlığı)'nın yetkilerinin birleştiği başkan en önemli aktördür (Waltz, 1979:85-87). İki yönetim sistemi arasındaki farklara devlet yapıları içindeki aktörleri de dâhil edersek örneğin Amerika'da karar alma sürecinde etkisi olan başkan danışmanları¹¹, kongre, temsilciler meclisi, yüksek mahkeme vb. organlar etkili olurken, İngiltere'de az da olsa Kraliyet ailesi, Avam ve Lordlar kamarası gibi aktörler ön plan çıkmaktadır. İngiltere ve Amerika örneğinde olduğu gibi hemen hemen tüm devletlerin kendine özgü bir yönetim şekli ve karar alma mekanizması bulunmaktadır. Uluslararası ilişkilerde ya da dış politikada salt askeri gücün ve materyal üstünlüğün mukayesesinden ötede bu farklılıkların da iyi okunması ve devletlerin kararlarını ve dolayısıyla uluslararası yapıyı nasıl etkilediğini anlamak gerekir. Bu örneklere sosyal, kültürel ve ekonomik farklılık ve uygulamalar da eklenebilir.

Waltz ayrıca dış politika ya da uluslararası ilişkiler terimini ve dış işlerini iç işlerinden ayıran en önemli unsurun “şiddet tehdidi ve yinelenen güç kullanımı” olduğunu vurgulamaktadır (Waltz, 1979:102). Waltz'a göre uluslararası alanla ulusal alan arasındaki fark güç kullanmak ya da kullanmamak değil, yapılarının farklı olmasındandır. Bu duruda şiddetin oluşumuna bakmak gerekir. Kendi fiziksel sınırları içinde oluşan bir şiddet eylemi o devletin içişleri ile alakalı iken, sınırlarını aşan ve komşu ülkelere sıçrayan şiddet sorunu artık ulusal ya da kendi içişleri değildir (Waltz, 1979:103). Sorun artık uluslararası bir boyut kazanmıştır. Gücün kullanımı ve dış politika konuları işlenirken bu ayırımın iyi yapılabilmesi ve sorunun doğru tahlil edilmesi önem kazanmaktadır.

Waltz, dünyanın özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra ham madde kaynaklarının azalması ve hammaddeye olan talebin artması sonucu dış politikada ekonomik

---

¹¹ ABD'deki karar alma sürecinde danışmanlık sisteminin önemi ve işleyişi için ayrıca bkz. (Mitchell, 2005).

etkenlerin bir hayli önem kazandığını vurgulamaktadır. Bu süreçte ithalat konusunda Amerika ile Rusya'yı karşılaştıran Waltz, Amerika'nın daha fazla ham madde ithalatına bağımlı olduğunu belirtmektedir. Başta petrol ve doğalgaz olmak üzere enerjiye duyulan ihtiyacın giderek artması uluslararası sisteme Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı (*Organization of Petroleum Exporting Countries-OPEC*) gibi uluslararası ekonomik kuruluşların dâhil olduğunu ve uluslararası yapının oluşmasında önemli bir yere sahip olduğunu savunmaktadır (Waltz, 1979:146). Ekonomik açıdan verilen bu örnekle ilgili olarak güç ayarı (*balance of power*) ve uluslararası yapı (*international structure*) söz konusu organizasyonların sürece dahil olması ile yeniden şekillenmekte ve devletler bu yeni oluşum sürecinde yeni politikalar oluşturmaktadırlar. Dünya rezervlerinde hammadde miktarında bir azalma olduğu dikkate alınırca söz konusu yapı ve dengelerin ne derece hassas ve kritik olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip ülkelerin dış politikadaki etkinliklerinde kıstas askeri gücü değil söz konusu rezervleridir.¹²

Neo-Realist teorinin kurucusu olarak kabul edilen Kenneth Waltz'ın yanında teorinin savunucuları arasında teoriye farklı yorumlar katanlar da olmuştur. Yapısal, saldırgan ve savunmacı Neo-Realizm olarak adlandırılan bu akımlar sistemi tanımlarken bir yapının varlığına, devletlerin diğer devletler üzerinde baskı kurmak için kullandıkları yöntem ve bu baskıya karşı alınacak tedbirlere vurgu yapmaktadırlar. Ayrıca Neo-Realist teorinin Alman temsilcisi ve Münih okulunun kurucusu Gottfried-Karl Kindermann teorinin “psikolojik” boyutunu ele almaktadır (Çaman, 2006).

Realist ve Neo-Realist düşünceye karşı en baskın teorinin Neo-Liberal kurumsalcılık ya da Neo-Liberalizm¹³ olduğu değerlendirilmektedir. Neo-Realizmi yapısal realizm (*structural realism*) olarak tanımlayan Neo-Liberal kurumsalcılar (Neo-Liberal

---

¹² Petrol ve doğalgaza olan bağımlılığın artması ve önemli ölçüde Rusya'nın doğalgaz ve petrol rezervine sahip olması ve Avrupa'ya taşınan enerji hatlarına ev sahipliği yapması Rusya'nın adeta bir enerji musluğu haline getirmektedir. Tek bir enerji kaynağına bağımlı kalmak istemeyen AB ülkeleri ve bu Rusya'nın enerji konusundaki üstünlüğüne karşı çıkan Amerika'nın alternatif enerji kaynakları ve nakil hatları arayışı içine girmesi dış politikamın ve uluslararası ilişkilerin yeni bir boyutunu göstermektedir. Rusya'nın bu enerji kozunu açık tutarak zaman zaman enerji hatlarını kesme tehdidinde bulunması bu argümana örnek olarak gösterilebilir.

¹³ Neo-Liberal Kurumsalcılık (Neo-Liberal Institutionalism) kavramsal olarak Neo-Liberalizmle aynı anlamda kullanılmaktadır.

Institutionalists) serbest ticaret ve Pazar ekonomisi gibi kavramları savunan ticari¹⁴ (*commercial*), demokratik devletlerin insan hakları konusunda daha saygılı ve daha az savaş yanlısı olarak tanımlanan cumhuriyetçi (*republician*) ve toplum fikri ve bağımsızlık sürecini savunan toplumbilimci (*sociological*) klasik liberalizmden¹⁵ farklı olarak tanımlanmaya başlanmıştır. 1980’lerde Neo-Liberal Kurumsallılıkla aynı anlamda kullanılmaya başlanan Neo-Liberalizmin dört temel özelliği bulunmaktadır. Neo-Liberaller devleti temel aktör olarak algırlar ve Neo-Liberallere göre devlet dışı aktörler devletlerin birer alt kuruluşlarıdır. Uluslararası sistemde anarşinin yapısal şartını kabul etmektedirler. Bölgesel ve küresel seviyede bütünleşmenin arttığını iddia etmektedirler. Bu bağlamda AB Neo-Liberalizmin bu argümanı için önemli bir yere sahiptir. “Ayrıca Neo-Liberaller için net kazançlar (*absolute gains*) göreceli kazançlardan (*relative gains*) daha önemlidir” (Dunne, 2001:176; Snidal, 1993). Neo-Liberallerin devlet aktörlü bu yaklaşımı realistlerle benzerlik göstermektedir.

Neo-Liberalizm uluslararası barış ve refahın sağlanması için ülkelerin bir bütünleşme sürecine girerek bir araya gelmeleri gerektiğini savunmaktadır. Oluşturulacak bu bütünleşme aşamasında sürece dâhil olan tüm ülkeler mevcut kaynak ve potansiyelini bir araya getirme suretiyle ortak tek bir güç haline gelecektir. Ortaya çıkan bu uluslararası oluşum ortak bir politika konusunda da anlaşma sağlayacağı değerlendirilerek mevcut sorunların ve tehditlerin üstesinden gelme de etkili olacaktır. Keohane ve Nye gibi akademisyenler ise dünyanın özellikle ikinci dünya savaşından sonra yaşanan bütünleşmeler ile birbirinden bağımsız hareket eden çok sayıda aktörün yer aldığı çoğulcu bir dönüşüm yaşadığını düşünmektedir (Lamy, 2001:189). “Realizm gibi kurumsalcı teori [Neo-Liberalizm de] faydacı ve akılcıdır” (Keohane ve Martin, 1995:39).

Neo-Liberalizmin Neo-Realizme eleştirileri ise anarşik yapı, uluslararası işbirliği, net kazançlara karşı göreceli kazançlar, devletin hedeflerinin önceliği, yeteneklere karşı niyetler ve kurumlar ve rejimlerle ilgilidir. “Neo-Liberaller, Neo-Realizmin uluslararası sistemi *anarşik* olarak tanımlamasın kabul etmekte, ancak bunun ne demek olduğu ve neden önemli olduğu konusunda Neo-Realizme karşı çıkmaktadır” (Baldwin, 1993:4).

---

¹⁴ Ticari liberalizm (*commercial liberalism*) serbest ticaret ile ilgili konularla bağlantılıdır. Ticari Liberalizm ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Hart-Landsberg, 2006).

¹⁵ Liberalizm denildiğinde ilk olarak ekonomik anlamda liberal bakış açısı gelmektedir. Politika anlamında liberalizm konusunda bkz. (Rawls, 2007).

Neo-Realistler uluslararası işbirliğini başarılması zor ve devlet gücüne bağlı olduğunu düşünmelerine karşın Neo-Liberaller uluslararası işbirliği ve bütünleşmesinin daha kolay gerçekleşebileceğini düşünmektedirler. “Neo-Liberallere göre işbirliği, anarşide bile, mümkündür” (Powel, 1993:217). “AB’nin bütünleşme süreci Neo-Liberallerin bu görüşlerinin bir denemesi olacaktır” (Baldwin, 1993:5).

Neo-Liberallere göre uluslararası işbirliği ve bütünleşmenin kilit faktörü kurumlardır. Bu bütünleşme ve birleşme kurumlar tarafından sağlanacaktır. Uluslararası bütünleşmeler elbette ki devlet kimliğini ve egemenliğini göz ardı etmemektedir. Ancak devletler çıkarlarını bu kurumlar ve bütünleşme sürecine dâhil olmak suretiyle başarabilirler.¹⁶ Bu kuruluşların da başarılı olabilmesi ve bütünleşme sürecini genişletebilmesi için uluslararası alanda meşruiyetinin sağlanması gerekmektedir. Eğer bu kurumların meşruiyeti olmazsa, uluslararası alanda otorite yetkisini kullanamazlar (Buchanan ve Keohane, 2006:407). Buchanan ve Keohane’nin meşruiyete dair bu tespitleri bir hayli önemlidir. Zira meşruiyeti tartışılan bir kuruluş zaten uluslararası bir örgüt sayılamaz.

Günümüzdeki uluslararası bütünleşme ve işbirliği örgütlerinden ve kuruluşlarından örneğin; Dünya Bankası (*World Bank*), Dünya Ticaret Örgütü (*WTO- World Trade Organization*), Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (*IAEA-International Atomic Energy Agency*), NATO ve BM gibi örgütlerin söz konusu meşruiyeti sağlayamadıkları takdirde yaptırım gücünü kullanamayacakları ortadadır. Örneğin herhangi bir ülkeye yaptırım kararı alan BM Güvenlik Konseyi¹⁷ uluslararası alanda meşruiyetini sağlayamamış olsa

---

¹⁶ AB örneğini ele alacak olursak; dış politika ve uluslararası ilişkilerde daha fazla etkin olabilmeyi ve demokratikleşme sürecini hızlandırarak refah seviyesini artırmayı düşünen Bulgaristan ve Romanya gibi ülkelerin AB’ye tam üye olmasının ardından bu amaç ve hedeflerini AB’nin maddi ve kurumsal anlamdaki yardımları ile sağlamaya başladığını bu konuya örnek olarak verebiliriz. AB’nin 2005 yılındaki en büyük ikinci genişlemesi ile birliğe tam üye olan çoğu Doğu Avrupa ülkesi üyelerin de benzer şekilde bir kalkınma ve demokratikleşme sürecinin içine girdiği görülmektedir. Ancak birliğin Almanya ve Fransa gibi büyük güçleri arasında söz konusu bu ülkelere yapılacak maddi yardım ve kaynaklar konusunda tartışmalar yaşanmaktadır. AB’ye tam üye olduğu halde yeni üye olan ülkelerin bazıları için bazı kriterleri yerine getirene kadar bazı istisnalar getirilmiştir.

¹⁷ BM’in en önemli olan organı olan Güvenlik Konseyi’nin aldığı kararlar bağlayıcı niteliktedir. Beşi daimi, onu geçici olmak üzere toplam on beş üyesi bulunan Güvenlik Konseyinin süresi dolan geçici üyelikleri için bu yıl 63’üncüsü yapılacak olan BM Genel Kurulunda seçimler yapılacaktır. Güvenlik Konseyinde daha önce 1951-1952, 1954-1955 yılları arasında ve son olarak 1961 yılında Polonya ile ortaklaşa 1 yıl süreli görev alan Türkiye bu yılki seçimlerde de adaylığını ilan etmiştir. Türkiye’nin yanı sıra Avusturya ve İzlanda da adaylıklarını ilan ettiği Batı Avrupa ve Diğer Ülkeler (*Western European and Others Group-WEOG*) coğrafi grubunda Türkiye’nin geçici üyeliğe seçileceği öngörülmektedir. Bu konuda bkz. (Erdağ, 2007a).

bu yaptırımını nasıl uygulatacaktır? Ya da haklılığını nasıl kanıtlayacaktır? Benzer şekilde diğer örgütlenmelerin de faaliyetlerini sürdürebilme ve kararlarını uygulayabilmeleri için uluslararası meşruiyeti sağlamış olmaları gerekmektedir.

İşbirliği ve birliktelik için oluşturulan kurum ve örgütlenmelerin içinde farklı görüşlerin ve sorunların çıkması muhtemeldir. Böylesi durumlar da Neo-Liberalistler sorunun aşılması ve problemlerin çözümlenmesi için bu kurumların birer karşılıklı fayda sağlayan örgütler olarak görülmesi gerektiğini savunmaktadır. Böylelikle üye ülkeler kendi ulusal çıkarları ve güvenliklerini artırma imkânı bulabileceklerdir. Bu anlaşma sağlanırsa üyeler arasındaki çıkarların maksimize edilme amacı sağlanacak ve kurumların uzun ömürlü olmalarına imkân sağlayacaktır (Lamy, 2001:190).

Neo-Realistler göreceli kazançlar (*relative gains*) üzerinde dururken, Neo-Liberaler uluslararası işbirliğinden elde edilen net kazançların (*absolute gains*)¹⁸ önemini vurgulamaktadırlar. Devletin nihai hedefleri ile ilgili olarak ta Neo-Realizmin güvelik ve askeri kaygılarına karşı Neo-Liberalizm ekonomik konularla ilgili uluslararası işbirliğine yönelmektedir. Grieco'ya (1993:124) göre “Neo-Liberaler devletlerin karışık çıkar etkileşimlerinde sadece bir hedefinin olduğunu farz etmektedirler: mümkün olan en çok bireysel kazancı elde etmek”. Neo-Realistler ise Neo-Liberaler kurumların neler yapabileceğini abarttığını düşünmektedirler.

Neo-liberalizm dış politikayı toplumların iç dinamiklerinin belirlediği düşüncesini savunmaktadır. Liberalizmin en önemli savunucularından biri Immanuel Kant'tır. Kant barış ve istikrarın sağlanabilmesinin devletlerin yönetim sistemine bağlı olduğunu savunmaktadır. Kant cumhuriyet yönetimlerinde halkın kendi yöneticilerini kendilerinin seçmesiyle barışın sağlanacağını düşünmektedir. Çünkü kendi yöneticilerini kendi seçen halkın savaş ve şiddet yanlısı yöneticileri iş başına getirmeyeceğine inanmaktadır. Neo-Liberalere göre dış politika “çeşitli küreselleşme süreçlerinin ve karmaşık bir karşılıklı dayanışmanın” yönetimidir (Lamy, 2001:191). Dış politika aynı zamanda ekonomi yönetimidir. Politikacılar sadece Realistlerin üzerinde durduğu ve önemli gördüğü güvenlik sorunlarının yanında uluslararası mali, ekonomik ve çevre sorunları gibi sorunlara da çözüm önerileri geliştirmelidir. Örneğin herhangi bir ülkede yaşanan ya da yaşanabilecek olan bir çevre felaketine karşı neler yapılabileceği bunları önlemenin

---

¹⁸ Net (absolute) ve göreceli (relative) kazançlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Powell, 1993).

yollarını ve oluşan kirliliği temizlemenin yolları gibi konular da dış politikanın vazgeçilmez bir unsurudur. Nu konular hakkında yaratıcı, muhafaza edici ve daha güçlendirici kurumlar Neo-Liberalizmin dış politikasının geleceğidir (Lamy, 2001:192).

Neo-Realist söylemin karşısına farklı bir bakış açısı kazandıran Neo-Liberalizm beraberinde bir “Neo-Neo” tartışması da meydana getirmiştir. Aslında çoğu akademisyen neo-neo tartışmasının bu iki yaklaşımın farklı konuları ele aldıklarından dolayı yaşandığını iddia etmektedir. Hem Neo-Realizm hem de Neo-Liberalizm hemen hemen aynı görüşleri paylaşmakla birlikte Neo-Realizmin güvenlik gibi “yüksek politika konularını” ele alırken, Neo-Liberalizmin ekonomi, çevre ve insan hakları gibi “düşük politika” konularını ele almaktadır (Lamy, 2001:192). Neo-Realizm kişisel çıkarlar üzerine kurulu bir sistemin varlığından bahsederken, Neo-Liberalizm işbirliği içinde net kazanç elde edilebileceğini savunmaktadır.

1.5. Post-Modern Bakış

Kelime anlamı “modernite sonrası” olarak bir tanımlama yapılabilecek olan Post-Modernizm uluslararası ilişkiler teorisinde ve dış politikada özellikle 1980’den sonra etkili olmaya başladı. Post-Modernist teori temel olarak gücün yani devlet uluslararası alanda ve kendi içsel konumunda sorunları çözmeye yetersiz kalacağını savunmaktadır. Dış politika oluşturmada tek başına egemen bir devletin etkin olamayacağını dolayısıyla bu sürece uluslar üstü organizasyonların ve kuruluşların dâhil olarak uluslararası ilişkilerin belirlendiğini iddia etmektedir. Egemenliğin hedefleri olan kimlik (*identity*) ve süreklilik (*continuity*) gibi kavramların aksine devlet dışı aktörlerin dış politika ve uluslararası sistemdeki baskı rolüne dikkat çekmektedir. Post-Modernist dış politika yaklaşımının günümüzün en önemli bütünleşme hareketi olan Avrupa Birliği (AB) ekseninde bir analizi yapılabilir.

AB süreci temelinde ortak ve bütün bir Avrupa’nın meydana getirilmesi, ortak bir ekonomik, savunma ve dış politikanın uygulanması projesidir. Post-Modernist yaklaşım meydana gelen bu bütünleşmenin devletlerin kendi kimlik ve aidiyet anlayışlarından ve çıkarlarından ortak bir çıkarın hedeflendiği bir alana doğru kaydığını savunur. Öyle ki mevcut bütünleşme sürecine dâhil olan ülkelerden Brüksel’in kabul ettiği ortak politik kararların uygulanması beklenmektedir. Ortak bir politika belirlenirken devletlerin egemenlik ya da kimlik tartışmalarından öte de tüm üye devletlerin beklentilerini ve

çıkarlarını karşılayabilecek bir karar üzerinde anlaşılmaya çalışılacaktır. Üye devletlerin sürece katılımı hem kendi beklenti ve hedeflerini karşılayabilme hem de bu hedef beklentilerin birlik çatısı altında ortak bir amaç haline getirilmesine olanak sağlayacaktır. 27 tam üye ülkenin var olduğu bu birlikte tüm üye ülkelerin benimseyebilecekleri ve kendi iç kamuoylarını ikna edebilecekleri bir karar alma mekanizması içinde elbette ki devletlerin egemenlik ya da milli politika anlayışları belli bir ölçüde esneklik gösterebilecektir.

Tam ekonomik birlik modelinin en önemli göstergelerinden biri tek bir merkez bankası ve ortak bir para birimi kullanımınıdır. Bu kapsamda AB çatısı altında kurulan Avrupa Merkez Bankası (*The European Central Bank*) ortak para birimi Avro (*Euro*) birlik içinde kullanılmaya başlanmıştır. Ortak para biriminin kullanılmaya başlanması birlik anlayışının sağlamlaştırmasının önemli bir adımı olmasına karşın birlik içinde ve ülkelerin kendi iç politikalarında karşı bir muhalefete de sahne olmuştur.¹⁹ Bazı üye devletler milli para biriminden ortak para birimine geçmeyi reddederken Avro'yu kullanmaya başlayan ülkelerde de iç politikada ekonomik olarak bağımlılığın ülkenin mali yapısını zedeleyeceği muhalefetine yol açmıştır.²⁰

Post-Modernist teori Michel Foucault'un öne sürdüğü güç (*power*) ve bilgi (*knowledge*) arasındaki ilişkileri temel alan bir çizgi izlemektedir. Öyküsel bir metot kullanarak dış politikayı anlamaya çalışan postmodern teori tek bir gerçek olduğu fikrine karşı çıkmaktadır. Gerçeği anlamak ve öğrenmek için tarihsel tecrübe ve bilgilerin incelenmesi gerekir (Foucault, 2006:1984). Foucault Realistlerin iddia ettiği gibi bilginin güçten etkilendiği tezini reddederek "aslında gücün bilgiyi ürettiği" iddiasını savunmaktadır (Smith, 2001:240). "Güç [terminin] yorumu basitçe taraflar arasındaki bireysel ya da ortaklaşa bir ilişki değildir; güç belirli eylemlerin diğerlerini değiştirdiği bir yoldur" (Foucault, 1982:788). Bilgi ve gücün sürekli olarak birbiri ile etkileşim

---

¹⁹ 01 Haziran 1998 tarihinde kurulan Avrupa Merkez Bankası, ortak para birliğine dâhil olan ülkelerde faiz oranını belirlemek ve ortak para birimi olan Avro'nun değerinin korunması ve ortak bir para politikası oluşturulmasını amaçlamaktadır. 1 Ocak 2002 tarihinden itibaren Avrupa Birliği'nde Avro fiili olarak dolaşıma girmiştir. Birliğe tam üye ülkelerden İngiltere, İsveç ve Danimarka ortak para birliğine geçmemişlerdir. Monako, San Marino ve Vatikan AB üyesi olmamasına karşın, yapılan anlaşmalar çerçevesinde Avro kullanmaktadır. Andorra, Karadağ ve Kosova ise AB ile herhangi bir anlaşma yapmaksızın Avro kullanmaya başlamıştır.

²⁰ Özellikle Almanya'da Avro'nun kullanılmaya başlanmasıyla birlikte ülke ekonomisinde ciddi problemler yaşanmıştır. Enflasyon oranında yaşanan artışa paralel olarak alım gücündeki düşüşlerin yaşanması Avro'nun kullanılmasına ve ortak para birliğine tepkiler artırmıştır.

içinde olduğunu iddia eden postmodern yaklaşım bazı söylem ve gerçeklerin bazılarına nasıl baskın gelmektedir sorusuna gücün etkili olduğu cevabını verir (Smith, 2001:240). “Post-Modern yaklaşım yeni bir şey inşa etmek yerine, var olanı sarsmayı ve böylelikle onun insan üzerindeki otoritesini yıkmayı amaçlamaktadır” (İnat ve Balcı, 2007:275).

Gücün ile özgürlük arasındaki ilişki ise baskın olanın diğerini ortadan kaldırdığı bir etkileşim olarak görülebilir. Güç ile özgürlüğün yüz yüze karşı karşıya geldiği bir durum yoktur, çünkü gücün var olduğu yerde özgürlük kaybolur (Foucault, 1982:790). Güç ilişkileri sosyal bağlantıları olan ilişkilerdir. Diğer bir deyişle bir toplum içinde yaşamak farklı eylemlerin de olabileceği muhtemel bir ortamda bulunmak demektir. “Güç ilişkileri olmayan bir toplum ancak bir soyut bir [toplum] olabilir (Foucault, 1982:791).

Postmodern uluslararası ilişkiler teorisi dış politikada metin ve söylem analizi üzerinde durmaktadır. Bu akımın içinde yer alan bazı akademisyenler Richard Ashley (1984), Rob B.J.Walker (1998), James Der Derian ve David Campbell'dir. Postmodernist düşünürler uluslararası ilişkiler teorisine soykütük, iktidar-bilgi, yapıbozum ve ikili okuma gibi kavramları dâhil ederek dış politikaya yeni bir bakış açısı kazandırmışlardır. Richard Ashley, Neo-Realizmin devlet eksenli, statükocu fikirlerinin metinlerinin yapıbozum süreci ile önüne geçilebileceğini düşünmektedir. Ayrıca Ashley egemenlik kavramını da bu yapıbozum sürecine dâhil etmiştir. Campbell ise bu postmodern teorileri güvenlik bağlamında değerlendirmiş ve güvenliğin Realistlerin düşündüğü gibi devlet eksenli bir politika aracı olarak düşünüldüğü zaman uluslararası politikayı sorunlu hale getirdiğini düşünmektedir. “Campbell'in çıkış noktası dış politikanın devlet kimliğini üreten ve güçlendiren bir işleve sahip olduğu iddiasıdır ve ona göre dış politika ve kimlik arasında doğrudan bir ilişki vardır” (İnat ve Balcı, 2007:280). Campbell'e göre bu ilişkinin tarihsel ve teorik altyapıya sahiptir ve dış politika “daha önce var olan devletler ile sağlam kimlikler arasında bir köprüdür” (Campbell, 1998:61).

Dış politika kavramını aslında *dış'a* karşı *iç'i* koruma eylemi olarak algılayan postmodern bakış açısı eldeki pratiklere ve bu pratiklerin ilişkilerine odaklanmaya başladı (Balcı, 2007). Postmodern yaklaşımda metinsel analizin yanında dış politikanın diplomatik yönünü elen alan James Der Drian ise diplomasinin tarihsel kökeni

iddialarını reddeder ve diplomatik söylemlerin kimlik inşası yönünü ortaya çıkarır. Derian'ın vurguladığı dış politikanın diplomasi yönü ise aynı zamanda dış politikanın pratik yönüne işaret etmektedir. Bir nevi dış politikanın uygulama şekli olan diplomasi uluslararası ilişkilerde dış işleri bakanlıklarının ve diplomatların eliyle yürütülen söylem ve eylemler bütünüdür. “Diplomasi, genel bir ifadeyle, dünya politikasında yer alan devletler ve diğer birimler arasındaki ilişkilerin resmi birimler tarafından barışçı bir şekilde yürütülmesidir” (Dağı, 2007b:288). Uluslararası sistemde devletlerin yanında uluslararası kuruluşların ve hükümet dışı organizasyonların da sürece dâhil olmasıyla birlikte diplomasi de tanımı ve işlevi genişlemiş ve uluslarüstü (*supranasyonal*) bir anlam kazanmıştır. Öte yandan Jane Kroger (2005) bir tek görüş ve düşüncenin herkes için geçerli olamayacağı düşüncesinden hareketle postmodern teoriye eleştirel bir bakış açısı getirmiştir.

Nicholas Shackel ise Foucault'un gerçeğe ilişkin tanımlamaları ve gerçeğin sosyal bir altyapısı var olduğunda gerçek olarak kabul edileceğine fikrine karşı çıkmaktadır. Foucault'a göre gerçek söylemlerin bir dağılımı, düzenlenmesi ve üretimi sistemidir. Shackel'e göre gerçeğin bilimsel açıklamalarının ve kanıtlarının yanında Foucault'un görüşleri arasındaki çoğu zaman çelişki yaşanmaktadır. Foucault ise bu çelişkiyi kendi iddialarından vazgeçmediği takdirde açıklayamamaktadır (Shackel, 2005:303). Heikki Saari ise Postmodernist teorinin öyküsel yorumlamasının çözülmemiş güç sorunlarla kuşatıldığını düşünmektedir (Saari, 2005:18). Saari'ye göre tarihsel yorumlamalar geçmişte yaşananlarla ilgili olarak ancak yorum yapan tarihçilerin aktardığı biçimde yansır. Biz tarihle ilgili olarak yaşananların ve ortaya sunulan belgelerin gerçek olup olmadığını bilemeyiz (Saari, 2005:18). Tarihçiler ise çalışmalarını ve öykülerinin birer kanıtı olarak sunmakta ve öykülerinin ve aktarmalarının tarihi işaret ettiğini savunmaktadırlar.

1.6. Dış Politikanın Sosyal İnşası: Konstrüktivizm

Konstrüktivist teorinin uluslararası ilişkiler teorileri ve dış politika analizinde kullanılması 1990'ların başlarına rastlamaktadır. Konstrüktivizm kelimesini uluslararası ilişkiler teorilerinde ilk kullanan Nicholas Onuf'dur. Konstrüktivist teoriyi uluslararası ilişkiler disiplinine tanıştıran ise Alexander Wendt olmuştur. Wendt 1992 yılında yayımlanan “*Anarchy is what states make of it: the social construction of power*

politics” adlı makalesinde konstrüktivist uluslararası ilişkiler teorisinin temellerini açıklamaktadır. Wendt, makalesinde amacının iki gelenek arasında (Realist-Liberal ve Rasyonalist-Reflektivist) konstrüktivist teoriyi geliştirerek bir köprü kurmak istediğini belirtmektedir. Neo-Realistler ve Neo-Liberaller arasındaki tartışmanın ise rasyonalizmden kaynaklandığını düşünmektedir. Wendt’in yanı sıra teorinin diğer isimleri ise Peter Katzenstein ve John G. Ruggie’dir.

Wendt, realistlerin görüşlerine karşı çıkararak kendi kendine yetme (*self-help*) ve güç (*power*) politikalarının birbirini mantıklı olarak takip etmediğini ve bu durumun anarşiden kaynaklanmadığını; bu durumun yapıdan (*structure*) değil, süreçten (*process*) kaynaklandığını düşünmektedir. “Kendi kendine yetme ve güç politikaları kurumlardır, anarşinin gerekli özelliklerinden değildir. *Anarşi devletlerin onu nasıl anladığıdır*” (Wendt, 1992:395). Wendt Realist ve Neo-Realistlerin iddia ettiği gibi anarşinin insan doğasından kaynaklanan egoizm ve güç politikalarının anarşiyi oluşturduğu düşüncesini reddeder ve devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde her zaman kötümser olmadıklarını ve belirleyici olanın birbirlerini nasıl anladıkları olduğunu düşünmektedir. Yani iki devlet arasındaki ilişki her zaman güvenlik ikilemi yaratmamaktadır. Ayrıca çoğu konstrüktivist realizmin konstrüktivist teorinin antitezi olduğuna inanmaktadırlar (Sterling-Folker, 2002:73).

Wendt, Realistlerin düşündüğü gibi uluslararası sistemin anarşik olduğunu kabul etmekle birlikte, yapının nasıl oluştuğu konusunda ayrılmaktadır. Neo-Realistler yapının sadece malzeme kapasitesinin dağıtılmasından oluştuğunu düşünürken, Konstrüktivistler yapının ayrıca sosyal ilişkilerden de oluştuğunu düşünürler. “Sosyal yapıların üç ögesi vardır: paylaşılan bilgi, malzeme kaynakları ve eylemler” (Wendt, 1995:73). Sosyal yapıyı oluşturan anlayış, fikir ve beklentiler aktörlerin eylemlerini belirler. “Bir *güvenlik toplumu* farklı bir sosyal yapıdır, devletlerin savaş olmadan sorunları çözebilmek için birbirlerine güvendiği paylaşılan bilgiden oluşur” (Wendt, 1995:73). Wendt’e göre bu fikirleri sosyal yapan ise malzeme ve maddesel varlıkların oranından ziyade bilgi paylaşımıdır.

Her ne kadar sosyal yapılar da maddesel kaynaklara sahip iseler de bu kaynaklar insanların ve devletlerin etkileşimine ve bakış açısına göre anlam kazanmakta ve farklı şekilde algılanabilmektedir. “Örneğin, 500 İngiliz nükleer silahı ABD’yi Kuzey

Kore'nin 5 nükleer silahından daha az tehdit etmektedir, çünkü İngilizler ABD'nin dostudur ama Kuzey Koreliler değildir, ve iyi ilişki ya da düşmanlık paylaşılan bilgilerin bir işlevidir” (Wendt, 1995:73). Benzer bir şekilde Çin'in ticari faaliyetleri ve ekonomik büyümesi bir tehdit unsuru olabilirken hemen yanı başındaki Tayvan'ın ekonomik faaliyetleri herhangi bir tehdit oluşturmamaktadır. Ayrıca sosyal yapılar uygulamada ve süreçte bulunur.

Wendt realistlerin iddia ettiği gibi materyal unsurların önemini kabul etmekle birlikte uluslararası sistemin ve ilişkilerin belirlenmesinde *sosyal* yapıların da önemine işaret etmektedir. Fikirleri ve dolayısıyla yapıları sosyal yapan ise özneler arası kaliteleridir (Wendt, 1995:73). Wendt, konstrüktivizmin üç temel özelliğini: (i) uluslararası ilişkiler teorisinin devleti konu aldığını, (ii) devletler sisteminin temel özelliğinin materyal değil, özneler arası olduğunu, (iii) devlet kimlik ve çıkarlarının bireyin kendisi ya da içsel siyasi gelişmelerle değil sosyal yapılarla belirlendiği²¹ şeklinde özetlemektedir (Wendt, 1994:385). Toplum ise sosyal ilişkilerden oluşur ve maksatlı aktörler arasındaki ilişkiler toplumun yapısını belirler (Wendt, 1987:338).

Konstrüktivizm devlet merkezli, politik çıkar ve kaygıların ön planda olduğu ve çıkarların maksimize edilmeye çalışıldığı *anarşik* bir sistemin aksine normlar, kültür ve sosyal yapılar gibi unsurların belirleyici olduğu *yapısalcı* bir düzen iddiasındadır. Çünkü anarşik yapılar uluslararası sistemi güç ve çıkara bağlı hale getirmekte ve sosyal yapıların sorunların kurumsalcı çözümlerine imkân vermemektedir (Wendt, 2001:1019). Devletlerin birbirleriyle olan ilişkileri ve eylemleri bu devletlerin sosyal yapılarını ve davranışlarını etkilemektedir. Örneğin bir devletin diğer bir devlete karşı tehditkâr davranması ve silahlanması karşı devleti de aynı şekilde davranmaya zorlamakta dolayısıyla o devletin de silahlanmasına ve tehdiye karşı koyarak tehditle cevap vermesine yol açmaktadır. Oysaki bu iki devlet arasındaki politikalar güven ve istikrar temelinde oluşturulsa bu iki devlet arasındaki yapıyı farklı şekilde etkileyecek ve bir “güvenlik toplumu” oluşumu başlayacaktır (Wendt, 1995:77). Çünkü “güvenlik ikilemleri Tanrı'nın işi değildir: onlar eylemin etkileridir” (Wendt, 1995:77). Bu “stratejik kültür” anlayışı (Johnston, 1995) paylaşılan ortak değerleri ve normları

---

²¹ Wendt, devletin sistemin anahtar rolünün materyallikten ziyade özneler arası (sosyal) olduğuna vurgu yaparak realizme karşı çıkmaktadır. Wendt'e göre sistemin bu *yapısalcı* ve *sosyal* yönünden dolayı konstrüktivizm bir çeşit “*yapısalcı idealizm*” olarak da görülebilir (Wendt, 1999:1-7).

belirler. Konstrüktivist düşüncenin en önemli özelliklerinden bir tanesi politikanın materyal güçle doğru orantılı fikrine karşı çıkmasıdır. Konstrüktivizmde belirleyici olan kurumlar, normlar ve kurallar bütünüdür. Materyal kapasitenin tamamen anlamsız olmadığı düşüncesi de konstrüktivizmle bağdaşmaz. Ancak materyal unsurların konumu ve anlamı önemlidir. “Konstrüktivizme göre materyal unsurların sosyal açıklamalardaki yeri ve gösterdiği etkisi taşıdıkları toplumsal anlama göre değişir” (Küçük, 2004:14). Konstrüktivizm materyal güçlere anlamlar verir ve anlamlar sistemin yapısını belirler (Wendt ve Friedheim, 1995:692).

Wendt, Mearsheimer’in iddia ettiği gibi anarşide savaşın yaşanabilme ihtimalinin olmasının savaşın hemen gerçekleşeceği anlamına gelmediğini, dost düşman ayrımının ise paylaşılan bilginin yapıları ile oluştuğunu düşünmektedir (Wendt, 1995:77). Konstrüktivizm ile birlikte düşünülebilecek olan demokratik barış teorisine göre demokratik yönetim sistemine sahip olan ülkeler arasında savaş yaşanmamaktadır. Savaşı bir ortamın sağlanması demokrasinin yayılması ve demokratik yönetim şekli ile yönetilen ülkelerin çoğalması gerekmektedir. Demokratik barış teorisi demokratik ülkelerin demokratik ülkeler ile savaşmayacağı anlamına gelmemektedir.²²

Konstrüktivizm uluslararası ilişkiler teorilerinde farklı bir anlayış kazandırmaktadır. Sosyal bir bakış açısı sunan konstrüktivizm uluslararası sistem, güç dengesi, çıkar ve kimlik vb. tanımlamalara klasik kuramların tanımlarından farklı anlam katarak uluslararası sistemi ve dış politikayı sosyal bir yapı çatısı altında değerlendirmektedir. Konstrüktivizm tehdit algılaması, güvenlik ikilemi ve demokratik barış söylemlerini yeniden tanımlamaktadır. Konstrüktivizme göre aktörler ve yapılar ilişki halindedir ve karşılıklı olarak oluşturulmuştur. Ted Hopf’a göre “Uluslararası politikada bir yapı devletlerin davranışındaki bir takım nispeten değiştirilemez zorlamadır” (Hopf, 1998:172). Hopf uluslararası sistemin eksikliğini sadece anarşik yapısı olmadığını düşünmektedir, sistemin yapısında aranılan şeyin normlar ve pratiklerin anlamının ne olduğunu kavranmasıdır. Hopf sosyal yapının ve normların anlamının ne olduğunu açıklamak için aşağıdaki örnek durumu aktarmaktadır.

---

²² Demokratik barış teorisinin tezlerine aykırı olarak tarihte demokratik ülkeler arasında da birkaç savaş yaşanmıştır. Ancak bir teoriye göre böyle birkaç istisna teorisinin geçersiz olduğu anlamına gelmemektedir. Demokratik barış teorisi ile ilgili ayrıca bkz. (Maoz ve Russett, 1993; Risse-Kappen, 2005).

Bir tiyatro salonunda yangın çıktığını farz edelim. Böylesi bir durumda izleyicilerin tümü salonu terk etmek isteyecektir. Ancak tiyatro salonunda sadece bir adet çıkış kapısı bulunmaktadır. Öyle ise ilk önce salondan kim çıkacaktır? İlk çıkacak olan en güçlüler mi, kadınlar mı, engelliler mi, yaşlılar mı yoksa çocuklar mı olacaktır? Mevcut durumu anlayabilmek için materyal ya da otorite gücünün durumunun yanında kültürleri, normları, kurumları ve kanunları ve aktörleri ve yapıları etkileyen sosyal pratikler hakkında bilgi sahibi olmak gerekir (Hopf, 1998:173).

Konstrüktivizme göre anarşi hayali bir toplumdur. Kimlikler ise uluslararası politikanın ve iç toplumların anlaşılması için önemlidir. Bir devletin kimliği ise devletin öncelikleri ve buna bağlı olarak atacağı adımlardır. Çıkarlar ise devletlerin tercihleri olarak görülebilir. Devletlerin çıkarları konusunda konstrüktivizm çıkarların nasıl olması gerektiğinin yanında neden bazı çıkarların olmaması gerektiğini araştırır. Konstrüktivizm aslında olmayan çıkarları kuramlaştırır, bazı çıkarların olmayışı sosyal yapı ve pratiklerin anlaşılabilir birer ürünüdür (Hopf, 1998:176). Gücün ne olduğu konusunda ise Neo-Realist ve Neo-Liberal teorilerin benimsediği materyal ve askeri güç tanımından öte konstrüktivizm sosyal eylemlerin gücü özneler arası (*intersubjective*) anlamların doğdurulma kapasitesi olarak görür. Örneğin ABD'nin Vietnam işgalinden sonra bazı devletler ABD'ye emperyal bir güç kimliği verdiler. Bir devletin emperyal bir güç olması ABD'nin Vietnam işgalinden sonra oluşmuştur. Bu bağlamda sosyal eylemler kimlik yoluyla sadece aktörleri doğurmazlar aynı zamanda özneler arası sosyal yapıları doğururlar (Hopf, 1998:178). Konstrüktivizme göre “alternatif kimlikleri olan alternatif aktörler, eylemler ve yeterli materyal kaynaklar kuramsal olarak [uluslararası politikayı] değişimini etkileme kabiliyetine sahiptir (Hopf, 1998:180). Bu bağlamda uluslararası politikayı değiştirmek hem mümkün hem de zordur (Hopf, 1998:181).

Konstrüktivizm, Neo-Realizmin güce karşı ittifak önerisinin tam olarak tehdit algılamasını karşılamadığını buna karşılık kimliklerin anlaşılması gerektiğini savunur. Örnek olarak soğuk savaş sonrasında ABD ve Rusya arasında yaşanan tehdit algılamalarının ve bunun diğer ülkelerde ki yansımalarının sadece güç dengesi ile açıklanamayacağını, söz konusu devletlerin sosyal kimliklerinin ve algılamalarının iyi anlaşılması gerektiğini savunmaktadır. Güvenlik ikilemi bir belirsizlik durumunu ifade etmektedir. Konstrüktivizm kimliklerin ve normların anlaşılmasıyla bu belirsizliğin

ortadan kalkacağını savunmaktadır. Konstrüktivizm uluslararası işbirliğinin anarşik durumda da sağlanacağı tezini doğru bulmakla birlikte, devletlerin dış kaynaklı çıkarlarının bu işbirliği için engel olduğunu düşünmektedir. Konstrüktivizm demokratik barış teorisine göre demokratik ülkelerin birbirleri ile savaşmamasının ise bu ülkelerin birbirlerini ve eylemlerinin nedenlerini anlamalarından kaynaklandığını iddia etmektedir (Hopf, 1998:188-192).

Kendi içinde klasik (*conventional*) ve eleştirel (*critical*) olarak iki yaklaşımda değerlendirilen konstrüktivizm, aynı kuramsal temelleri almaktadır. Klasik konstrüktivizm metodolojik ve epistemolojik alanlarda çalışmaktadır. Eleştirel konstrüktivistler ise bir sosyal gerçekliği anlama önerebilir ama anlayışın kendi sınırlarını eleştiremez. Klasik konstrüktivistler kimlikleri ve bu kimliklerin kesin eylemlerinin nasıl açıklanabileceğini keşfetmeyi amaçlarlar. Eleştirel konstrüktivistlerin farklı bir amacı vardır. Eleştirel konstrüktivistler ise kimlikleri ortaya çıkarmayı isterler. Kimliklerin eylemlerini açıklamanın yanında, insanların nasıl bir benimsenen gerçeğin tek bir şekline inanacağını üzerinde dururlar. Eleştirel konstrüktivistler, klasik konstrüktivistlerin yapmadığı değişimde bir ilgi ve değişimin büyüme kapasitesini savunurlar (Hopf, 1998:182-184).

Konstrüktivizm kimliklerin politikayı nasıl etkilediğini araştırır. Kimliklerin nasıl oluştuğu, normların ve eylemlerin birbirini nasıl inşa ettiği ve nasıl etkileşim sağladığı konstrüktivizm için çok önemlidir. Wendt'e göre ise sosyal teoriler uluslararası teorilerin içinde yer almamaktadır, dolayısıyla Wendt konstrüktivizmi bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak görmemektedir. Sosyal teoriler uluslararası [dış] politikayı anlamamıza yarayan ve bu teorilerin neyi savunduklarını açıklamaya çalışan yaklaşımlardır. Be nedenle bu teorilerin uluslararası ilişkilere katkısı dolaylıdır (Wendt, 1999:6-7). Konstrüktivizm ise bize aktörlerin nasıl "sosyal olarak" inşa edildiğini gösterir ancak hangi aktörlerin ya da onların nerede inşa edildiğini söylemez (Wendt, 1999:7).

Uluslararası ilişkilerin sosyal bir analizini yapan Wendt bu analizinin diğer önemli kuramcılar gibi uzun dönemler halinde değerlendirilmesi gerektiğini söylemektedir. Uluslararası ilişkiler disiplinde ortaya atılan teorilerin gerçeği yansıtmadığı ya da ne derecede geçerli olduğunu anlamak uzun zaman gerektiren (belki yüz yıl) bir

iştir. Güncel olayların içinde ya da belli bir dönemi kapsayan politik bir eylem teorilerin geçerliliği hususunda çok açıklayıcı olmamaktadır. Bu bağlamda Wendt *Social Theory of International Politics* (1999) adlı kitabında “*Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics*” adlı makalesinde de belirttiği gibi konstrüktivizmin Neo-Realizm ve Neo-Liberalizm arasındaki boşluğu dolduracak bir köprü olduğu tezini yinelemektedir. Anarşinin farklı şekillerde karşımıza çıkabileceğini açıklayan Wendt normların, kurumların ve çıkarların nasıl anlaşıldığının ve devletlerin birbirini nasıl anladığının önemine vurgu yapmaktadır. Wendt’e yapılan eleştirilerin başında ise Wendt’in aslında bir rasyonalist ya da realist geleneğe sahip olduğu gelmektedir (Smith, 2001:246). Ayrıca fikirlerin ve fikirlerin oluşmasıyla ilgili yapıların şekillenmesinde önemli ölçüde materyal unsurların etkili olduğunu düşünenler Wendt’in kimliklerin sosyal inşası fikrine itiraz etmektedirler (Smith, 2001:246). Bu yönleri ile konstrüktivizmin aslında rasyonalizmi ve reflektivist teoriyi bir araya getirmediğini savunmaktadırlar.

BÖLÜM 2: TÜRK İŞBİRLİĞİ VE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

Birinci Dünya Savaşının sona ermesiyle birlikte ulus-devlet modeli dünya çapında yayılmaya başlamıştır. Birinci Dünya Savaşının hemen ardından kurulan devletlerarası ilişkilerde bir otorite olabilecek Milletler Cemiyeti başarılı olamamış ve dünya tekrar bir dünya savaşına sahne olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Birleşmiş Milletler günümüzde de en önemli uluslararası örgütlerin başında gelmektedir. Bünyesinde çok yönlü amaç ve faaliyetleri bulunan alt kuruluşları barındıran teşkilat dünya coğrafyasında barış ve istikrarın korunması ve yardıma muhtaç insanlara gerekli insani yardımların ulaştırılması bağlamında önemli çalışmaları yürütmektedir. İkinci Dünya Savaşından sonra başlayan yeni süreçte özellikle küreselleşmenin her alanda kendini hissettirmesi ve uluslararası kuruluşların uluslararası ilişkilerde önemli bir rol oynamasıyla birlikte devletlerin bu kuruluşlarla olan diyalog ve faaliyetleri büyük bir önem kazanmıştır. Bu bağlamda yukarıda açıklanmaya çalışılan yeni teoriler doğrultusunda yeni dış politika seçeneklerinin değerlendirildiği görülmektedir. Uluslararası ilişkilerde baskın teori olan realizmin etkisinin azalmaya başlamasıyla birlikte, uluslararası alanda devletlerin yanında yeni aktörler ortaya çıkmıştır. Diplomasinin etkin bir biçimde kullanılmasının yanında devletlerin, idealleri, kültürleri ve sosyal yapıları temelinde ortaya çıkan bu aktörler, faaliyetleri ile dış politikaların gerçekleştirilmesinde önemli rol almaya başlamıştır.

Bu dönemde bir yandan küreselleşme etkisini gösterirken öte yandan bölgeselleşme hareketleri kendini göstermeye başlamıştır (Karluk, 2002). Bu bağlamda Türkiye kuruluşundan günümüze kadar olan dönemde uluslararası kuruluşlarla olan ilişkilerine büyük bir önem vermektedir. Türkiye Birleşmiş Milletler²³, NATO, OECD, AGİT, DTÖ, İKÖ, KEİ, EİT, D-8 (Gelişmekte Olan 8 Ülke) ve Avrupa Konseyi'ne üye olarak uluslararası kuruluşlarla olan ilişkilerini en üst seviyede sürdürmektedir. Uluslararası kuruluşlara olan ilişkiler ve bölgesel projeler ile birlikte Türkiye dış politikada atağa kalkmış ve etkin bir rol üstlenmeye başlamıştır. Bu kapsamda uluslararası ilişkilerde en önemli dönüş noktalarından biri sayılabilecek olan Soğuk Savaş'ın sona ermesi

---

²³ Türkiye 1945 yılında Birleşmiş Milletler'e kurucu üye olmuştur.

Türkiye'nin yanı başında tarihi geçmişi ve akrabalık bağları olan ve aynı dilleri kullanan ülkelerin bağımsızlıklarını ilan etmesiyle sonuçlanmıştır.

2.1. TİKA'nın Kuruluşu, Tarihçesi ve Teşkilat Yapısı

Orta Asya'da ve Balkanlarda gelişmeler Türkiye'nin bölgeyi etki alanı içine alması çabalarını doğurmuş ve bölge ülkeleri ile siyasi, askeri, ekonomik ve teknik yardım konularında destek sağlanmaya başlanmıştır. Böylelikle Türkiye "uluslararası alanda oyuna katılması" fırsatını yakalamıştır (Kenar, 2005:500) ve Türkiye bağımsızlıklarını yeni kazan bu ülkeler için bir "model" olarak görülmüştür (Hale, 2002:287). Türkiye bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetlerinin gerekli tüm altyapılarının sağlanmasında, insan gücü temininde ve piyasa ekonomisine geçişte ilk yardımı yapan ülkedir (Kabasakal, 2002). Bölge ülkeleri açısından da ortak geçmişi bulunan, bölgesel bir güç olma özelliğini kazanmış, dünya coğrafyasında jeopolitik ve jeostratejik önemde bir konuma sahip, tarihsel bir arka planı ve köklü bir geçmişi olan Türkiye Cumhuriyeti'nin destek ve yardımı bir hayli önemli hale gelmiştir. Türkiye'de bölge ülkeleri ile yakın bir ilişki içine girilmesi ve yardım desteği sağlanmaya başlanması ile söz konusu yardım faaliyetlerini düzenleyecek, koordine edecek, proje üretip uygulayacak bir işbirliği teşkilatına ihtiyaç duyulmuştur.²⁴

Bu kapsamda 24.01.1992 tarih ve 480 sayılı KHK ile Dışişleri Bakanlığına bağlı bir teknik yardım²⁵ teşkilatı olarak Ekonomik, Kültürel, Eğitim ve Teknik İşbirliği Başkanlığı ismi ile kuruldu.²⁶ Ancak bu kuruluş resmi isminden çok Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) adıyla tanındı. 1999 yılında yapılan bir değişiklik ile de TİKA, Dışişleri Bakanlığı'ndan ayrılarak Başbakanlığa bağlandı.²⁷ 12.05.2001 tarihinde

²⁴ Günümüzde ülkelerin dış politikalarının uluslararası alanda uygulanması ve diğer ülkelerde faaliyetlerini gerçekleştiren kuruluşlara örnek olarak Danimarka Teknik Yardım Kuruluşu (*DANIDA*), Japonya Teknik Yardım Kuruluşu (*JICA*), Alman Teknik İşbirliği Kuruluşu (*Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit-GTZ*), İspanyol Uluslararası İşbirliği Ajansı (*Spanish Agency for International Cooperation-AECI*), İsviçre İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (*Swiss Agency For Development and Cooperation-SDC*), İtalya Kalkınma Yardım Kuruluşu (*Organization of Development Assistance-ODA*), Kanada Teknik Yardım Kuruluşu (*CIDA*), Kore İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (*Korea International Cooperation Agency*) ve ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (*USAID*) verilebilir.

²⁵ Uluslararası ilişkilerde bir politika aracı olarak ta kullanılan teknik yardım; "Kalkınmakta olan bir ülkede insani kaynakları, nüfusun beceri, bilgi, teknik, know-how ve üretkenlik yeteneklerini artırarak geliştirmek amacıyla tasarlanmış faaliyetlere denilmektedir." TİKA (2004:3).

²⁶ TİKA, Bakanlar Kurulu'nun 24 Ocak 1992 tarihe kararıyla, 21124 sayı ve 27 Ocak 1992 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 480 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Dışişleri Bakanlığı'na bağlı bir teşkilat olarak kurulmuştur.

²⁷ Söz konusu değişiklik 28 Mayıs 1999 tarihinde yapılmıştır.

resmi gazetede yayımlanan 4668 sayılı ‘Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığının Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun’ ile görev ve sorumlulukları ile teşkilat yapısı belirlenen TİKA, Başbakanlığa (Devlet Bakanlığına) karşı sorumlu bir kuruluş olarak yeniden yapılandırıldı. İlgili kanun ile Ekonomik, Kültürel, Eğitim ve Teknik İşbirliği Başkanlığı olan resmi ismi de Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) olarak değiştirildi. Günümüzde Mustafa Said Yazıcıoğlu’nun başkanlığını yürüttüğü Devlet Bakanlığına bağlı olarak görev yapan ve tüzel kişiliğe sahip olan TİKA’nın teşkilat yapısında bir başkan, iki başkan yardımcısı ve bunlara bağlı olmak üzere Ekonomik, Ticari ve Teknik İşbirliği Dairesi, Eğitim, Kültür ve Sosyal İşbirliği Dairesi ve Personel, İdari ve Mali İşler Dairesi Başkanlıkları bulunmaktadır. TİKA’nın danışma hizmet birimleri olan ve TİKA Başkanına doğrudan bağlı olarak çalışan birimler; Hukuk Müşavirliği, İç Denetçiler ve SGM Müdürü’dür. Ana hizmet birimlerinden olan ETT Dairesi Başkanlığı (Ekonomik, Ticari ve Teknik İşbirliği Dairesi Başkanlığı) ve EKS Dairesi Başkanlığı (Eğitim, Kültür ve Sosyal İşbirliği Dairesi Başkanlığı) ile yardımcı hizmet birimi olan PİM Daire Başkanlığı (Personel, İdari ve Mali İşler Dairesi Başkanlığı) ise TİKA Başkan Yardımcılarına bağlıdır.²⁸ TİKA’nın teşkilat şeması Şekil 1.’de gösterilmektedir.

ETT (Ekonomik, Ticari ve Teknik İşbirliği) Dairesi Başkanlığı, gelişmekte olan ülkeler²⁹ ile ekonomik, ticari ve teknik konularda işbirliği yapmak ve söz konusu ülkelere bu konularda yardım desteği sağlamakla görevlidir. Bu daireye bağlı olarak Orta Asya, Balkanlar, Kafkasya ve Doğu Avrupa, Ortadoğu-Afganistan, Afrika, Bölgesel ve Çok Taraflı Projeler ve Uluslararası Kuruluşlarla İşbirliği birimleri bulunmaktadır. EKS (Eğitim, Kültür ve Sosyal İşbirliği) Dairesi Başkanlığı ise proje yürütülen ülkelere gelecek olan görevlilerin eğitim, kurs ve staj işlemleri ile Türkiye’den bu ülkelere teknik yardım desteği sağlamakla görevli uzmanların görevlendirilmesi ve kültür merkezlerini faaliyetlerinin yürütülmesinden sorumludur. EKS Dairesi Başkanlığına bağlı olarak Türkoloji, STK ile İşbirliği, Sosyal ve Kültürel Proje ve Faaliyetler, Medya, TV, Radyo birimleri bulunmaktadır. PİM Daire Başkanlığı (Personel, İdari ve Mali İşler Dairesi Başkanlığı) kuruluşun bünyesinde çalışanların

²⁸ Bu bölüm ağırlıklı olarak TİKA resmi internet sayfası ve 4668 sayılı Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığının Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanundan faydalanılarak hazırlanmıştır.

²⁹ Gelişmekte olan ülkeler topluluğu dünya nüfusunun neredeyse beşte dördünü oluşturmaktadır, gelişmekte olan ülkeler ve dış politika konusunda bkz. (Canbolat, 1999).

özlük hakları, idari işlemleri ve kuruluşun mali bütçe yönetiminden sorumludur. PİM Dairesi Başkanlığının bünyesinde Bilgi İşlem Şube Müdürlüğü, Satınalma Şube Müdürlüğü, Personel ve Eğitim Şube Müdürlüğü, PKO Şube Müdürlüğü, Evrak ve Arşiv Şube Müdürlüğü, İdari Şube Müdürlüğü bulunmaktadır.

Şekil 1. TİKA Teşkilat Şeması

Kaynak: www.tika.gov.tr, Şubat 2008.

Ayrıca TİKA'nın yürüttüğü faaliyetleri koordine etmek amacıyla 20 ülkede toplam 22 Program Koordinasyon Ofisi bulunmaktadır. Afganistan³⁰, Arnavutluk, Azerbaycan, Bosna-Hersek, Etiyopya, Filistin, Gürcistan, Karadağ, Kazakistan, Kırgızistan, Kosova, Makedonya³¹, Moğolistan, Moldova, Senegal, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan, Ukrayna (Kırım) ve Sudan Program Koordinasyon Ofisi bulunan ülkelerdir. Program Koordinasyon Ofisi bulunan ülkeler Şekil 2.'de harita üzerinde gösterilmektedir. Program Koordinasyon Ofisi bulunmayan ülkelerle olan faaliyetlerde söz konusu ülkeye en yakın Program Koordinasyon Ofisi kullanılmaktadır. Program Koordinasyon Ofisleri TİKA'nın faaliyetlerini ve projelerini gerçekleştirdiği ülkelerdeki en önemli birimleridir. Bu ofisler buldukları ülkede o ülkenin kamu kurum ve kuruluşları ile olan irtibatı, proje gerçekleştirilecek olan bölgede gerekli altyapı ve imkânların hazırlanması ve gerek proje uygulanan bölgede gerekse projenin gerçekleştirildiği ülke genelinde hem TİKA'nın hem de Türkiye'nin temsilciliği görevini de üstlenmektedir. Program Koordinasyon Ofislerinin sayısı geliştirilen proje sayısı ve işbirliği yapılan ülke sayısındaki artışa paralel olarak artmaktadır.

TİKA 1999 yılında yapılan teşkilat değişikliği ile Başkanlığa (Devlet Bakanlığına) bağlanmıştır. 1999 yılından itibaren ilgili devlet bakanlıklarını Abdulhaluk Mehmet Çay, Reşat Doğru, Mehmet Aydın, Beşir Atalay ve (halen) Mustafa Said Yazıcıoğlu yürütmüştür.

---

³⁰ Afganistan'da üç adet Program Koordinasyon Ofisi bulunmaktadır.

³¹ Türkiye Makedonya Cumhuriyeti'ni anayasal ismi ile tanımaktadır.

Şekil 2. TİKA Program Koordinasyon Ofisi Bulunan Ülkeler

Kaynak: www.tika.gov.tr, Şubat 2008.

TİKA'nın faaliyet ve projeleri araştırılırken kuruluş tarihi olan 1992 yılından 2003 yılına kadar olan dönem (1992-2002), ile ayrıntılı faaliyet raporlarının yayımlandığı ve kurumsallaşma sürecini hızla tamamlayıp, faaliyetlerini geliştirdiği dönem (2003-2007) faaliyetleri ayrı olarak incelenmiştir. TİKA'nın faaliyet ve projelerinde bu iki dönem arasındaki fark kuruluşun nasıl bir değişim ve dönüşüm süreci yaşadığını ve Türk dış politikasının hangi yönlerde nasıl yön değiştirdiğini anlamak açısından faydalı olacaktır. Kuruluş ve kendini tanımlama dönemi (1992-2002) ve kurumsallaşma ve gelişim dönemi (2003-2007) olarak da tanımlanabilecek olan bu iki dönem TİKA'nın faaliyetlerinin ve projelerinin değerlendirilmesi açısından önemli iki geçiş dönemleridir.

TİKA kuruluşundan itibaren hemen hemen tüm alanlarda farklı coğrafi bölgelerde işbirliği ve kalkınma alanlarında yoğun faaliyetler yürütmektedir. Bu faaliyetler teknik

yardım hizmeti sağlanan ülkeler açısından önemli kazanımlar sağlamıştır. Bir yandan gelişmekte olan ülkelerin öncelikli talepleri karşılanmaya çalışılırken öte yandan Türkiye'nin bölge politikaları işlerlik kazanmış ve uluslararası alandan itibarı daha da artış göstermiştir. TİKA'nın proje ve faaliyetlerini uluslararası norm ve standartlar çerçevesinde sektörel olarak dağılımını şu şekilde sıralamak mümkündür; (a) sosyal ve alt yapıların geliştirilmesi, (b) ekonomik alt yapıların geliştirilmesi, (c) üretim sektörlerinin geliştirilmesi, (ç) kültürel işbirliği ve iletişimin geliştirilmesi ve (d) acil ve insani yardımlar.

TİKA'nın faaliyetlerinin incelendiği bu bölümde TİKA tarafından yürütülen projelerin çok çeşitli ve sayıca fazla olması nedeniyle; faaliyetler incelenirken genel olarak yürütülen ve gerçekleştirilen faaliyetlerin türleri ve kısaca gerçekleştirilen projeler hakkında genel bir bilgi verilmeye çalışılmıştır. Proje ve faaliyetler incelenirken büyük oranda TİKA'nın faaliyet ve kalkınma raporlarından, yine TİKA yayınlarından olan Avrasya Bültenleri (2007a-ç; 2008a,b,c) ve "Avrasya Etüdüleri"nden yararlanılmıştır. Ayrıca halen devam eden ve gelecekte yapılması planlanan faaliyetler de araştırma kapsamı içindedir. Bu maksatla yukarıda belirtilen TİKA'nın faaliyetinin çok sayıda olması ve TİKA'nın iki dönemi arasındaki gelişim sürecinin daha anlaşılır olması ve nedeniyle faaliyetler ve projeler hakkında sayısal bilgilere ağırlık verilmiştir. Proje Koordinasyon Ofislerinin faaliyetleri ve ofislerin bulunduğu ülkelerdeki faaliyet ve projelerde ülke bazında incelenmiştir.

2.2. Görev ve Sorumlulukları

TİKA'nın görevleri başta Türk dilinin konuşulduğu ülkeler olmak üzere, gelişmekte olan ülkelere ekonomik, mali, ticari, eğitim, sosyal ve kültürel alanlarda işbirliğinde ve teknik yardımda bulunmaktır. Dünya coğrafyasının çok geniş bir bölümünde ülkelere teknik yardım desteği sağlayan TİKA nu faaliyetleri Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Türk Dili'nin tanıtımına ve gelişimine çok büyük katkı sağlamaktadır. TİKA bu maksatla hazırlanan projeler ve programlar geliştirerek uygulama alanlarında faaliyetlerini yürütmeyi amaçlamaktadır. Kuruluşun temel görev ve sorumlulukları ise 4668 sayılı Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığının Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun'un 2'nci maddesinde belirlenmiştir.

Kuruluşun görevleri; (i) Kalkınma yolundaki ülke ve topluluklarla ekonomik, ticarî, teknik, sosyal, kültürel ve eğitim işbirliğini, bu ülkelerin kalkınmalarına katkıda bulunacak projeler bazında geliştirmek, (ii) Kalkınma yolundaki ülke ve toplulukların kalkınma hedefleri ve ihtiyaçlarını da göz önüne alarak ekonomik, ticarî, teknik, sosyal, kültürel ve eğitim işbirliği ve yardım konularını belirlemek ve bu amaçla gerekli proje ve programları hazırlamak veya özel kuruluşlara hazırlatmak, (iii) Kalkınma yolundaki ülke ve toplulukların bağımsız devlet yapılarının geliştirilmesi, mevzuatın hazırlanması, kamu görevlilerinin yetiştirilmesi, serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde bankacılık, sigorta, dış ticaret, bütçe ve vergi sistemi gibi alanlarda ihtiyaç duyacakları yardımları sağlamak, bu ülkelere uzmanlar gönderilmesi, bu ülkelere gelecek eleman ve öğrencilerin eğitim ve staj görmesi, bu kişilere burs tahsis edilmesi amacıyla gerekli düzenlemeleri ve koordinasyonu yapmak, (iv) Eğitim ve kültür alanlarındaki işbirliği programlarının, yurt dışında, gerektiğinde Türk Kültür Merkezleri ile de işbirliği yaparak yürütülmesi için gerekli düzenlemeleri yapmaktır.

TİKA bu görev ve sorumluluklar doğrultusunda sektörel işbirliği ve yardım alanlarını belirleyerek tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi, alt yapı ve hayat standartlarının iyileştirilip geliştirilmesi, mesleki eğitimin yaygınlaştırılması ve yeni iş sahalarının oluşturulması, tarih ve kültürel varlıkların korunması, Türk dilinin kullanımının yaygınlaştırılması, sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve tanıtım ve bilgilendirme hizmetinin sağlanması amaçlı projeler yürütmektedir. Yürütülen tüm projelerde Türk dünyasının ve gelişmekte olan ülkelerin teknik alt yapılarının hazırlanmasına ve personel eğitiminin sağlanmasına katkı vermek TİKA'nın önem verdiği konuların başında gelmektedir.

TİKA'nın bu görev ve sorumluluklarının gereği olarak hazırlanan ve uygulanan projelerin başarısında diğer kurum ve kuruluşlarla olan işbirliğinin de büyük bir önemi bulunmaktadır. Zira TİKA özel ihtisas gerektiren yardım konularında uzman görevlendirilmelerinde Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ya da Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (ÖİB) gibi kurum ve kuruluşların uzmanlarından faydalanmaktadır. Bu tür faaliyetler gerek teknik yardım desteği sağlanan ülkelerin yardım desteği sağlanan konudaki başarısını ve bu konuda çalışan personelinin eğitimin sağlanmasını gerekse Türkiye'de kamu kurum ve kuruluşlarının arasındaki işbirliği ve koordinasyonun

gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Kurumlar arası işbirliğinin gelişmesi kamu bürokrasisinin ve devlet bütünlüğün gelişimine ayrıca katkı sağlamaktadır. Bu maksatla oluşturulan Koordinasyon Kurulu bu işbirliğinin yasal bir organı olarak faaliyet göstermektedir.

Koordinasyon Kurulu; Dışişleri, Maliye, Millî Eğitim, Sanayi ve Ticaret, Enerji ve Tabii Kaynaklar ve Kültür Bakanlıkları ile Hazine, Dış Ticaret ve Devlet Planlama Teşkilâtı Müsteşarlıkları, Diyanet İşleri Başkanlığı ve TÜBİTAK Başkanlığı personelinin bağlı ya da ilgili buldukları bakan tarafından görevlendirilen en az müsteşar yardımcısı veya başkan yardımcısı düzeyindeki temsilciler ile Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkanlığı temsilcisinden oluşmaktadır. Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı ve Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanı ise Koordinasyon Kurulunun doğal üyesidir. Koordinasyon Kuruluna Başkanı TİKA'nın bağlı olduğu bakanıdır. Koordinasyon Kurulu Koordinasyon Kurulu Başkanının isteği ile yılda en az bir defa toplanır. Koordinasyon Kurulunun sekretarya hizmetlerini Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı yürütür. Koordinasyon Kurulunun görevleri şunlardır; (i) Dış politika öncelikleri ve siyasi hedeflerine göre TİKA'nın faaliyetlerini belirlemek, (ii) Bu faaliyetler ışığında TİKA'nın ülkeler bazında projelerini belirlemek, (iii) TİKA'nın bu faaliyetlerini ilgili mevzuat hükümlerine göre gerçekleştirmesini sağlamak ve kamu kurum ve kuruluşları ile işbirliği ve koordinasyonunu sağlamak ve bu yönde strateji oluşturmaktır. TİKA'nın Dışişleri Bakanlığından ayrılarak, Başbakanlığa bağlı Devlet Bakanlığına bağlanması ile birlikte Koordinasyon Kurulu'nun yapısı da değiştirildi. Dışişleri Bakanlığında bağlı olduğu dönemde Bakanlık müsteşarının başkanlığında toplanan Koordinasyon Kurulu bağlı olduğu Bakan'ın başkanlığında diğer bakanlıklardan en az müsteşar ya da müsteşar yardımcılarının ve ilgili birimlerin temsilcilerinin katılımıyla daha işlevsel bir hale dönüştürüldü.

2.3. Misyon ve Vizyonu

TİKA Türkiye'nin tanıtımına ve Türkçenin kullanımının yaygınlaştırılmasına büyük bir önem vererek, gelişmekte olan ülkelere mevcut bilgi birikimi ve tarihsel potansiyelinin verdiği tecrübeye dayanarak bilgi ve teknik destek sağlamayı kendisine amaç olarak belirlemiştir. "Türkiye'nin Temel Misyonu; bölgesel güç olarak küresel işbirliğine katkı sağlamak, bölgesel coğrafyada güven ve istikrar için ikili ve uluslararası işbirliğini ve

ilişkileri geliştirmektir” TİKA (2006b:19). Türk dış politikasının hedeflerine paralel olarak başta tarihi geçmiş ve akrabalık bağları bulunan Türk Cumhuriyetleri ve sınırsal komşuları olmak üzere gelişmekte olan ülkelerle olan ilişkilerin güçlenmesine önemli ortanda katkı sağlamayı hedeflemektedir. Yakın coğrafi komşu ve ülkelerin yanında uzak ülkelerle olan geç kalmış ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesi TİKA’nın bir diğer hedeflerindedir. TİKA bu amaç ve hedefleri ışığında emsali olan diğer uluslararası teknik yardım ve kalkınma ajansları standartlarına ulaşmayı, teknik yardım ve kalkınma alanlarında işbirliği konusunda lider bir konuma sahip olmayı, uluslararası alanda saygın ve itibarlı bir kuruluş olmayı hedeflemektedir (Fidan ve Nurdun, 2008:105). Değişen dünya koşullarında çağın gereklerine uygun donanım, personel ve alt yapıya haiz, her zaman lider konumda olmayı isteyen ve çabalayan bir Teknik Yardım Kuruluşu olmayı kendisine vizyon olarak belirlemiştir.

Bu maksatla, uluslararası barış ve istikrara katkı sağlayacak ve bölgesel işbirliklerinin gelişimine yardımcı olacak projeler üretmeyi ve uygulamayı, dünya coğrafyasında kısmen daha fazla yardım desteğe ihtiyaç bulunan bölgelerde insani yardım projelerini uygulamayı bu sayede bölge sorunlarının çözümüne azami katkıda bulunmayı, gelişmiş bölgelerde ise işbirliği imkânları oluşturarak uluslararası bütünleşmenin sağlanmasına yardımcı olmayı ve sosyal ve kültürel unsurlara saygı anlayışı içerisinde kültürel işbirliğinin sağlanmasını benimsemiştir. TİKA (2004:22) "İşbirliğini Geliştirme" ve "Kalkınma Desteği" ilkeleri temelinde yürüttüğü faaliyetleri için "Müşterek Kültür Coğrafyası"nın da öncelikli bir alan olarak belirlemiştir. TİKA’nın bu geniş vizyonu Türkiye’nin dış politika seçeneklerinde de değişik alternatiflerin uygulanmasına önemli ölçüde katkı sağlayacaktır. Ayrıca diğer kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum örgütlerinin ülke menfaatleri doğrultusunda aynı amaca yönelik ortaklaşa işbirliği platformu olarak TİKA’nın işlevi ve potansiyeli bu amaç ve hedeflerin gerçekleştirilmesinde önemli bir etkidir.

2.4. TİKA’nın Projeleri ve Faaliyetleri

TİKA’nın faaliyet alanına giren çalışmalarını bölgesel, ülkesel ve özel projeler bazında yürütmektedir. TİKA proje üretimi ve uygulama safhasında koordinasyon ve işbirliğine önem verdiği görülmektedir. Teknik yardım desteği sağlanacak ülke ya da uluslararası kuruluşlardan gelen talepler, kamu kurum ve kuruluşlarına ve sivil toplum örgütlerinin

görüşüne sunulmakta, ilgili kurum ya da kuruluşlardan gelen katkılar dikkate alınarak projeler hazırlanmaktadır. Nihai projelerin belirlenirken ülkeler arası ilişkiler, dış politika öncelikleri, proje ve faaliyetlerin fayda-maliyet analizi değerlendirilmekte ve ortaya çıkan veriler ışığında projelere karar verilmektedir. Projeler yapılan teknik yardımın özellik ve amaçlarına göre farklılık göstermektedir. Projeleri genel olarak donanım ve malzeme yardımları, tanıtım programları, uzman yardımları, eğitim programları ve teknik yardım projeleri olarak sınıflandırmak mümkündür (Atmaca, 2004:37-39).

Donanım ve malzeme yardımları kapsamında yardım faaliyetinde bulunacak ülke ya da uluslararası kuruluşların büro malzemesi, ilaç, giyecek, yiyecek türünden yardım malzemelerinin dağıtımı bulunmaktadır. Tanıtım programları olarak Türkiye'nin tanıtım atağına destek olmak amacıyla proje yürütülen ülkelerde sergi salonları açılarak Türkiye'nin ve TİKA'nın faaliyetlerin anlatılması ve tanıtımının yapılması amaçlanmaktadır. Uzman yardımları kapsamında ise özel bir ihtisas gerektiren konuda belli bir dönem için uzman personel görevlendirilerek söz konusu ülkelerin talepleri karşılanmaktadır. İlgili uzmanlar gerek kurumun kendi personelinden gerekse diğer kurum ya da kuruluşlardan karşılanarak kurum ve kuruluşlar arası işbirliğinin geliştirilmesine de önemli bir ölçüde katkı sağlamaktadır. Eğitim programları olarak çok farklı alan ve konularda örnek programlar hazırlanmakta ve destek sağlanan ülkelerin personel yetiştirilmesine katkı sağlanmaktadır. Eğitim programlarına örnek olarak, finans ve bankacılık alanında eğitim programları, diplomasi, özel sektör ve vergi konularında eğitim programları örnek olarak gösterilebilir. Teknik yardım projeleri alanında ise alt yapı ve şehir planlarının hazırlanması, toplu konut projelerinin uygulanması, ekonomik ve tarımsal alanlarda gelişim ve ilerlemeyi sağlayacak adımların belirlenmesi ve hayata geçirilmesi vb. projelerden oluşmaktadır (Atmaca, 2004:37-39). TİKA'nın bölgesel ve ülkesel bazda yürüttüğü tüm bu projelerin koordinasyon ve yerel makamlarla işbirliğini sağlayan ve belki de projelerin başarısının en temel unsuru sayılabilecek olan birimleri program koordinasyon ofisleridir. Bu ofisler kolektif çalışmanın bir ürünü olarak buldukları ülkede TİKA'nın adeta birer uydu şubesidir.

TİKA lkesel ve bölgesel kapsamda uygulayacağı projeleri belirlerken öncelikli ihtiyaçları tespit etmektedir. İhtiyaçlar tespit edilirken söz konusu ülkenin talepleri, Türkiye'nin dış politika beklentileri ve eldeki mevcut kaynaklar dikkate alınmaktadır. Tasarlanan proje ile ilgili TİKA uzmanları ne yapılacağı, nasıl yapılacağı, proje aşamasında nelerin kullanılacağı ve sonuçta hedef olarak ne elde edilip neyin kazanılacağını tespit etmektedirler. Tasarımı tamamlanan proje, proje değerlendirme kurulunda değerlendirilmeye alınmaktadır. Proje değerlendirme kurulunun olumlu kanaatinin ardından söz konusu projeler hayata geçirilmekte ve her aşamasında takip, kontrol ve koordinasyon ile projenin başarılı olması sağlanmaktadır.³²

BM Genel Kurulu'nun 2000 yılının Eylül ayında yapılan genel kurulunda 147 devlet ya da hükümet başkanı (ve toplam 189 ye ülke) "küresel düzeyde insan onuru, eşitlik ve esenlik ilkelerinin güçlendirilmesi için topluca taşıdıkları sorumluluğu" kabul ederek Milenyum Deklarasyonu ile "Binyıl Bildirgesi" ilan edilmiştir. Söz konusu bildiri ile aşırı yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılması, evrensel ilköğretimin gerçekleştirilmesi, kadın-erkek eşitliğinin sağlanması ve kadınların konumunun güçlendirilmesi, bebek ölümlerinin azaltılması, anne sağlığının iyileştirilmesi, HIV/AIDS, sıtma ve öteki hastalıklarla mücadele edilmesi ve kalkınma için küresel bir ortaklık geliştirilmesi hedeflenmektedir. TİKA proje ve faaliyetleri Bin Yıl Kalkınma hedefleri³³ ile uyum içindedir. Bu hedefler doğrultusunda belirlenen politikaların uygulanması ve gelişmekte olan ülkelere tecrübe ve teknik alt yapı aktarılması konusunda TİKA'nın rolü ne çıkmaktadır.

TİKA ayrıca yrttğu proje ve faaliyetlerinde diğer uluslararası kalkınma ve işbirliği kuruluşları ile de eşgüdüm halinde çalışmaktadır. TİKA'nın işbirliği kurduğu ve ortaklaşa çalışma yrttğu başlıca uluslararası kuruluşlar; Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım rgt-(FAO), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı-(UNDP), Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı-(UNIDO), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı-(ECO), İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı-(OECD), İslam Kalkınma Bankası-(ISDB), Birleşmiş Milletler İnsani İlişkiler Koordinasyon Ofisi-(OCHA), Dünya Bankası

³² TİKA'nın proje yönetimi ve proje döngüsü için bkz. (Atmaca, 2004).

³³ Türkiye'nin Binyıl Kalkınma Hedefleri (*Millennium Development Goals- MDG*) doğrultusunda Türkiye kalkınma hedefleri politikası doğrultusunda TİKA'nın proje ve faaliyetleri büyük bir önem taşımaktadır. Bu kararlı politikalar ve projeler neticesinde söz konusu hedeflere 2015 yılına kadar ulaşılacağı öngörülmektedir.

Enstitüsü (WBI), Tarımsal Kalkınma Uluslararası Fonu-(IFAD) ve Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC)'dir. TİKA bu uluslararası teknik yardım ve kalkınma kuruluşları ile ortak çalışma platformları oluşturmaktadır.

TİKA'nın dönemsel ve yıllık faaliyetlerine geçilmeden önce TİKA'nın yürüttüğü büyük projelerden bahsetmenin yararlı olacağı düşünülmektedir. TİKA büyük projeler kapsamında Orta Asya ve Kafkasya'da bağımsızlıklarını yeni ilan eden devletler ile Güneydoğu Avrupa devletlerinde özel sektörlerin gelişimine katkı sağlamak amacıyla OECD ve Almanya İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığı (BMZ)'nin işbirliği ile İstanbul Özel Sektörü Geliştirme Merkezi'nin kurulmasına katkı sağladı. Merkezde girişimciliği ve yabancı yatırımların geliştirilmesine yönelik eğitim, kurs ve seminerler verilmektedir. Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi (MOTAP) kapsamında abide ve anıtların restorasyon, koruma ve arkeolojik çalışmalarını yürütmektedir. TİKA Türkmenistan'da Sultan Sancar Türbesinin yeniden imarını sağladı. Moldova'da "Gagauz/Gökoğuz Yeri İçme Suyu Projesi" kapsamında içme suyu hattının yapımını sürdürmektedir. TİKA ayrıca Kazakistan'da Hoca Ahmet Yesevi Türbesinin restorasyonunu gerçekleştirdi. İstatistik faaliyetlerinin güçlendirilmesi kapsamında Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK) ile işbirliği içinde birçok ülkeye uzmana danışmanlık hizmeti verildi. Bilişim teknolojileri çalışma grubu oluşturularak bilişim alanındaki faaliyetlere destek verildi. Ankara'da serbest pazar ekonomisine geçmekte olan ülkelere vergi alanında uluslararası yardım ve işbirliğini amaçlayan OECD Ankara Çok Taraflı Vergi Merkezi kurulmasına destek sağladı. TİKA Afganistan'ın yeniden imarı kapsamında eğitim, sağlık, ekonomi alanlarında birçok proje ve faaliyet gerçekleştirdi. TİKA, Kırım Entegrasyon ve Kalkınma Programı çerçevesinde yapılan işbirliği anlaşmaları uyarınca Kırım'da sağlık içme suyu projeleri ve Kırım Türklerine konut edindirme projelerini gerçekleştirdi.

Türkoloji ve Türk Dili Eğitimi Projesi kapsamında ise Türk Cumhuriyetleri ve Dost ve Akraba Toplulukları ile Türk Dili öğreniminin yaygınlaştırılması, her alanda Türkçe konuşulabilen bir ortam oluşturulabilmesi amacıyla söz konusu ülkelere Türkoloji/Türk Dili ve Edebiyatı bölümleri ve Türkçe Eğitim Merkezleri'nin açılması sağlanmaktadır. Bünyesinde Türkoloji ve Türk Dili ve Edebiyatı bölümü bulunan 11 üniversite ile Türk Kültürü ve Türkçe Eğitim Merkezi bulunan 15 üniversitenin ülkelere

göre durumları Tablo 1 ve 2’de gösterilmektedir. TİKA açılan bu bölüm ve merkezlerde Türk Dilinin tanıtılması ve eğitim ve kültür alanlarında işbirliğinin geliştirilmesine yönelik eğitim görevlisi görevlendirilmesi, derslik, kütüphane ve lisan laboratuvarlarının kurulması, malzeme ve donanım yardımı sağlamaktadır. TİKA ayrıca bu proje kapsamında öğrenci değişim ve staj programları, bilgi şölenleri ve kitap basımı proje ve faaliyetlerini yürütmektedir.

Tablo 1. Türkoloji ve Türk Dili ve Edebiyatı bölümleri bulunan üniversiteler

Ülke	Üniversite	Bölüm
Afganistan	Kabil Devlet Üniversitesi	Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Arnavutluk	Tirana Devlet Üniversitesi	Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Bosna-Hersek	Tuzla Üniversitesi	Felsefe Fakültesi Şarkiyat Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
	Zenica Üniversitesi	Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Kosova	Piriştine Üniversitesi	Filoloji Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
		Prizren Eğitim Fakültesi, Türkçe Sınıf Öğretmenliği Bölümü
Suriye	Halep Üniversitesi	Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Ukrayna	Kırım Devlet Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi	Türk Filolojisi Bölümü
	Kiev Milli Taras Şevçenko Üniversitesi	Filolojisi Enstitüsü
Özbekistan	Mirza Uluğbek Özel Milli Üniversitesi	Özbek Dili Fakültesi, Türk Dilleri Bölümü
		Şarkşunaslık Enstitüsü, Türkoloji Bölümü
Moğolistan	Moğolistan Milli Üniversitesi	Türkoloji Bölümü

Kaynak: TİKA (2006a:258).

Tablo 2. Türk Kültürü ve Türkçe Eğitim Merkezi bulunan üniversiteler

Ülke	Üniversite	Merkez
Belarus	Minsk Devlet Yabancı Diller Üniversitesi, Mütercimlik Fakültesi Doğu Dilleri Bölümü	Türk Dili ve Kültürü Merkezi
Estonya	Talin Üniversitesi Filoloji Fakültesi Ortadoğu ve Asya Kültürleri Bölümü	Türk Dili Merkezi
	Tartu Üniversitesi	Türk Dili Merkezi
Filistin	El-Kuds Üniversitesi	Türk Dili Merkezi
Hindistan	Jamia Milla İslami Üniversitesi	Türk Dili Merkezi
	Jawaharla Nehru Üniversitesi	Türk Dili Merkezi
Kazakistan	Avrasya Gumilev Devlet Üniversitesi	Türk Dili Merkezi
Letonya	Letonya Üniversitesi	Türk Dili Merkezi
	Vilnius Üniversitesi Şark Dilleri Fakültesi	Türk Dili Merkezi
Moldova	Moldova Devlet Üniversitesi	Türk Dili Merkezi
Özbekistan	Semerkant Devlet Üniversitesi Yabancı Diller Enstitüsü	Türk Dili ve Kültürü Merkezi
Rusya Federasyonu (Tataristan)	Kazan Devlet Üniversitesi	Türk Dili Merkezi
Slovakya	Comenius Üniversitesi	Türkçe Okutmanlığı
Ukrayna	Odesa Milli Meçnikov Üniversitesi	Türk Dili ve Kültürü Merkezi
	Herson Devlet Üniversitesi	Türk Dili ve Kültürü Merkezi

Kaynak: TİKA (2006a:259).

1992-2002 döneminde TİKA toplam 2506 proje ve faaliyet gerçekleştirdi. Bu dönemde gerçekleştirilen başlıca projeler eğitim, kültür, medya, sağlık alanlarındadır. TİKA bu dönemde özellikle bağımsızlıklarını yeni kazanan devletlerin kamu kurum ve kuruluşlarında görev alacak kamu görevlileri ile öğrencileri kapsayan insan kaynakları eğitimi projesine ağırlıkta olduğu gözlenmektedir. TİKA bu proje kapsamında mesleki ve teknik eğitim alanında 18.000 öğrenci ve kamu görevlisine eğitim olanağı ve gerekli teçhizat ve malzeme yardımı sağladı. Bu mesleki ve teknik eğitim ve malzeme yardımı, yardım alan ülkelerin nitelikli işgücü ihtiyacının karşılanması bakımından çok faydalı değerlendirilmektedir. Bu dönemde TİKA'nın bu eğitim faaliyetleri ile 9411 uzman, 925 kamu görevlisi, 226 eğitim alanında eğitici, yatırım ve ticaret alanında 6817 uzman, sektörel alanlarda ise toplam 1443 uzman yetiştirildi. Milli Eğitim Bakanlığı ile ortaklaşa yürütülen "10.000 Öğrenci Projesi" ile 1500 Kosovalı ve Letonyalı öğrenciye lisans eğitimi sağlandı. Bu maksatla bu eğitim hizmetini sağlayan eğitim kurumlarının ve Türkçe eğitim merkezlerinin alt yapıları güçlendirildi. Ayrıca 13 farklı ülkede 21 tane Türkoloji bölümü açıldı.

TİKA tarafından kültür alanında ortak tarihi mirasların korunması ve yeniden yapılandırılması amacıyla faaliyetler gerçekleştirildi. Bu kapsamda Türk tarihi açısından önemli bir yeri bulunan Kazakistan'daki Hoca Ahmet Yesevi Türbesi'nin restorasyonu yapıldı. Bosna-Hersek, Türkmenistan ve Gököğüz Özerk Bölgesi'nde Türkçe eserlerin yer aldığı kütüphane kuruldu. Bu kütüphaneler özellikle Türkoloji bölümü öğrencileri için Türk dilini öğrenme ve geliştirme ve aynı zamanda kaynak bulma konusunda bir başvuru merkezi niteliğindedir. TİKA ayrıca bu dönemde TRT yayınlarının daha iyi verilmesi ile bölgede yayın yapan medya kuruluşlarının radyo ve televizyon alanında kendilerini geliştirmeleri için Medya Teknik Yardım projeleri gerçekleştirdi. Altyapı ve sağlık alanında ise Kırgızistan ve Türkmenistan'da karayolları master planı hazırlanarak ilgili ülkelere verilmiştir. Kırım'da ise 3.808 çocuğa sağlık taraması yapıldı.

1992-2002 döneminde Avrasya ülkelerinde çoğunlukla yardım faaliyetleri gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde gerçekleştirilen ekonomik, ticari ve teknik alanlardaki proje ve faaliyetlerin 1160 tanesi Avrasya ülkelerine yapıldı. 65 ayrı konuda gerçekleştirilen bu faaliyetlerden ağırlıklı olarak gerçekleştirilen teknik yardım faaliyetlerini oluşturmaktadır. Eğitim, kültür ve sosyal alanlarda ise toplam 263 proje

gerçekleştirildi. Bu kapsamda 367 eğitim programı, 183 müşavirlik hizmeti, 35 adet çeşitli alanlarda hazırlanmış rapor, 88 konferans, kongre, seminer, toplantı, fuar, 40 şenlik, festival, konser, sergi ve 293 yayın faaliyeti gerçekleştirildi (Atmaca, 2004: 105-106). Avrasya ülkelerine gerçekleştirilen bu faaliyetlerde Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Gürcistan, Moldova, Türkmenistan, Moğolistan, Rusya Federasyonu ve Ukrayna en fazla gerçekleştirilen ülkelerin başında gelmektedir. Bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde çok sayıda sivil toplum örgütü, üniversite, uluslararası kuruluş ve yabancı ülkelerle işbirliği olanağı da sağlandı.

2003 yılında TİKA tarafından Azerbaycan Tarım Bakanlığı Agrar İlim Merkezi ile İzmir Zeytincilik Araştırma Enstitüsü arasında imzalanan anlaşma uyarınca Azerbaycan'da yetiştirilmesi düşünülen zeytin fidelerinin Bakü'ye gönderildi. Kırgızistan'ın talebi üzerine Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile ortaklaşa gerçekleştirilen proje ile Kırgızistan'da yetiştirilmek üzere arpa tohumu gönderildi. Türkmenistan ile şeker pancarı yetiştirilmesi kapsamında Tarımsal ve Su İlimi Araştırma Enstitüsü'ne Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'den temin edilen şeker pancarı tohumu gönderildi. Tacikistan'da buğday yetiştirilmesini geliştirmek amacıyla deneme tohumu ve buğday ekim makinesi yardımıyla bulunuldu.

TİKA piyasa ekonomisine geçiş aşamasında bulunan ülkelerin gerekli alt yapılarının oluşturulması ve personel eğitiminin sağlanması amacıyla Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK) ile ortaklaşa istatistik faaliyetlerinin güçlendirilmesi projesi yürütmektedir. Bu proje kapsamında Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Azerbaycan, Bosna-Hersek, Makedonya, Moğolistan ve Gürcistan olmak üzere 9 ülkeye yardım desteği sağlanmaktadır. Bu projenin yürütülmesinde tüm ihtiyaçlar TİKA tarafından karşılamakta teknik uzman desteği ise TUİK tarafından sağlanmaktadır. 1994 yılından itibaren faaliyete geçirilen proje kapsamında 2003 yılında iki Kırgız uzmana "Tarım Sayımı Sonuçlarının Değerlendirilmesi" konusunda, iki Özbek uzmana "Hane Halkı İşgücü Anketi" konusunda, Tiflis'te Gürcistanlı uzmanlara "Dış Ticaret İstatistikleri" konusunda eğitimler verilmiştir. Projeye yönelik Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkiye'nin katılımıyla Azerbaycan'da "Üçlü Değerlendirme Toplantısı" gerçekleştirildi ve bu toplantıda ihtiyaçların yeniden belirlenerek projenin devam edilmesine karar verildi.

Bankacılık alanında eğitim ve teknik yardım desteği sağlamak amacıyla TİKA ile T.C. Merkez Bankası arasında imzalanan “Bankacılık ve Merkez Bankacılığı Alanında İşbirliği Protokolü” ile Orta Asya, Kafkasya, Güneydoğu Avrupa ve Afrika ülkelerine yönelik programlar düzenlendi. 2000 yılından itibaren başlayan proje kapsamında son eğitim faaliyeti 2-8 Haziran 2003 tarihleri arasında Azerbaycan, Türkmenistan, Kırgızistan, Özbekistan, Kazakistan, Tacikistan, Moğolistan ve Belarus’tan ikişer personel olmak üzere toplam 16 kişiye eğitim hizmeti verildi. Bu proje kapsamında toplam olarak eğitim verilen kişi sayısı ise 68’dir. 1999 yılında başlatılan ve TİKA, Hazine Müsteşarlığı ve Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği tarafından ortaklaşa yürütülen “Avrasya Ülkelerinde Sigortacılık Sektörünün Geliştirilmesi Projesi” kapsamında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesinde 45 uzmana yönelik olarak sigortacılık alanında eğitim programları düzenlendi.

Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye arasında bilişim teknolojileri alanında yazılım üretme ve elektronik ticaretin geliştirilmesi konularında çalışma yapmak üzere 2000 yılında kurulan “Türk Cumhuriyetleri Bilgi Teknolojileri Çalışma Grubu” projesi kapsamında üye ülkelerden gelen uzmanların katılımıyla 18 Nisan 2003 tarihinde İstanbul’da Bilişim Teknolojileri Çalışma Toplantısı ve 01-07 Eylül 2003 tarihleri arasında İstanbul’da “Avrasya Eko-Bilişim İşbirliği Forumu” gerçekleştirildi. TİKA tarafından Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Ukrayna, Moldova, Rusya Federasyonu, Litvanya, Latvia, Estonya, Çek Cumhuriyeti, Beyaz Rusya ve Türkiye’den yaklaşık 210.000 firma ve 50.000 ürün ya da hizmet hakkında oluşturulan veri tabanı ile ücretsiz ticari enformasyon hizmeti verilmektedir. Veri tabanının güncellemesi her sene yapılmaktadır.

İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD), Maliye Bakanlığı ve TİKA’nın 1993 yılında ortaklaşa kurduğu Ankara Çok Taraflı Vergi Merkezi’nce uluslararası alanda vergi konusunda işbirliği amacıyla verilen eğitim çalışmalarına katkı sağlandı. Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı (UNIDO) ile Macaristan Hükümeti, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, TÜBİTAK ve TİKA işbirliğinde ülkelerin endüstriyel rekabet potansiyeli ve küresel gelişmelere uyum sağlamaları amacıyla Arnavutluk, Azerbaycan, Gürcistan, Kırgızistan, Moğolistan, Moldova, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna, Polonya, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Estonya, Zimbave, Meksika,

Letonya ve Litvanya'ya yönelik olarak bu ülkelerden toplam 37 kişinin katıldığı “Teknoloji Öngörüsü” eğitim semineri gerçekleştirildi. 11-13 Haziran 2003 tarihleri arasında Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği ve Kimya Mühendisleri Odası'nın katkılarıyla düzenlenen “Uluslararası II. Yangın Sempozyum ve Sergisi”ne Moldova, Moğolistan ve Özbekistan'dan ikişer yetkilinin katılması sağlandı. Türkiye Cumhuriyeti'nin 80. Yılı etkinlikleri kapsamında düzenlenen makale yarışmasında dereceye giren 39 öğrencinin Cumhuriyet Bayramında Türkiye'de misafir edilmesi sağlandı.

Milli Eğitim Bakanlığı ile 1995 yılında başlatılan “Türk Kültürünü ve Milli Eğitim Sistemini Tanıtma” adlı hizmet içi eğitim semineri projesi ile Türkiye'de, Türk Cumhuriyetleri ve Türk ve Akraba Topluluklarındaki öğretmen, eğitimci ve yöneticilere Türk eğitim sistemini ve Türk kültürünü tanıtıcı eğitimler verilmektedir. Bu proje kapsamında 30 Haziran-25 Temmuz 2003 tarihleri arasında İstanbul'da Ataşehir Vali Erol Çakır Öğretmenevi'nde yapılan seminere Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan'dan 10, Moldova, Kırım, Makedonya, Batı Trakya ve Bosna-Hersek'ten 5, Kosova'da 4 ve Tataristan'dan 3 olmak üzere toplam 62 eğitimci katıldı. 1997 yılından itibaren yurtdışında Türklerin yoğun olarak yaşadığı yerlerde Türkçe yayın yapan dergi ve gazetelerin yöneticilerinin fikir alışverişinde bulunmak üzere yapılan “Avrasya Türkçe Yayınlar Semineri” 2003 yılında Hollanda Türk Evi Derneği ile ortaklaşa düzenlendi. Fotoğraf sanatçısı Ergun Çağatay'a ait 19. yy fotoğraflarından oluşan ve TİKA'ya hibe edilen 96 parçalık fotoğraf sergisi 2003 yılında Karaman ve Ankara'da sergilendi. 18-22 Aralık 2003 tarihleri arasında Elazığ Valiliği tarafından Bakü'de düzenlenen XI: Hazar Şiir Akşamları etkinliğine Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, KKTC, Makedonya ve Türkiye'den katılan 16 kişinin ulaşım giderleri karşılanarak destek verildi.

Bağımsız Türk Cumhuriyetleri ve akraba devlet ve topluluklar ile Türk emniyet teşkilatları arasında işbirliği kurulması, bilgi ve tecrübe paylaşımı ile suçlara karşı ortak mücadele amacıyla TİKA ile Emniyet Genel Müdürlüğü arasında imzalanan protokolle başlatılan Uluslararası Interpol Eğitim Seminerlerine katılan katılımcıların ulaşım masrafları karşılanarak projeye destek olunmaktadır. Büyük Öğrenci Projesi olarak adlandırılan Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraba Topluluklarından Öğrenci Getirme

Projesi ile ilgili istihdam projesi kapsamında ilgili öğrencilerin bilgilerinin veri tabanında kaydedilmesi işlemine başlandı. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütüne üye ülkelerin resmi kurumlarında turizm alanında çalışanlarına yönelik olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Boğaziçi Üniversitesinin ortaklaşa düzenlediği “Tanıtma ve Pazarlama Stratejileri” konulu toplantıya Azerbaycan, Ukrayna, Moldova, Arnavutluk ve Gürcistan’dan katılan 10 misafirin toplantıya geliş-gidiş ücretleri TİKA tarafından karşılandı. TİKA ile Televizyon Film Tanıtım Ltd. Şirketi (TFT) arasında imzalanan protokol uyarınca “Orta Asya ve Türkiye (Asya’nın Yıldızları)” ve “Aydınlanma Çağının Öncüsü İbn-i Sina” isimli belgesellerin televizyonlarda gösterimi sağlandı.

TİKA ile Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) arasında imzalanan protokolle “Analiz Avrasya” dergisinin 12. sayısının basımı tamamlandı. Sağlık Bakanlığı tarafından 13 Ekim-14 Kasım 2003 tarihleri arasında Ankara ve Bursa’da düzenlenen “Üreme Sağlığı Hizmetlerinde Kitle İletişim Araçlarından Yararlanma Teknikleri” konulu eğitime Gürcistan, Tacikistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Azerbaycan’dan toplam 13 uzmanın katılması sağlandı. TİKA tarafından program koordinasyon ofisi bulunan ülkelerde başarılı kamu görevlileri ile doktora eğitimlerini tamamlamış akademisyenlere gelişim amaçlı “Atatürk Bursu” ismi ile burs verilmeye başlandı. TİKA ile Avrasya Gastroentoloji Derneği arasında Gastroentoloji bilim dalında uzman doktor sayısının artırılmasına yönelik olarak imzalanan protokol uyarınca Kazakistan ve Kırgızistan’dan 2, Özbekistan’da da 1 olmak üzere toplam 5 doktora Türkiye’de Gastroentoloji uzmanlığı eğitimi verildi.

TİKA personelinin hizmet içi eğitimlerine yönelik olarak 5 teknik yardım uzman yardımcınının Kırgızistan, Bosna-Hersek, Ukrayna (Kırım), Azerbaycan ve Türkmenistan’da staj yapmaları sağlandı. Ayrıca program koordinasyon ofislerinde görev yapan yerel personelin Türkiye’de staj yapmaları da sağlandı. TİKA gerçekleştirdiği faaliyet ve projeleri ile bölgesel gelişmeler hakkında yayın faaliyetlerine devam etmektedir. Bu kapsamda Avrasya bölgesindeki siyasi, ekonomik, kültür, dil, medya vb. konular ile ilgili makalelerin yer aldığı Türkçe ve İngilizce olarak TİKA tarafından yayımlanan “Avrasya Etütleri” dergisi yılda dört sayı olarak çıkarılmasına devam edildi. Türkiye ile Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde bulunan Türk Cumhuriyetleri ve Özerk Cumhuriyetler arasındaki iletişimin sağlanması

maksadıyla aylık olarak çıkarılan “Avrasya Bülteni” isimli dergi 2003 yılında da yayımlandı. Ayrıca TİKA’nın faaliyet ve proje yürüttüğü ülkeler hakkında, ilgili ülkelerde yatırım yapmak isteyen iş adamlarına ve uluslararası kuruluşlara yönelik bilgi amaçlı “Ülke Profilleri” ve “Ülke Raporları” kitapları güncellenerek basılmaya devam edilmektedir. Bu yayınların yanında çeşitli yazarlara ait kitapların yayımlanması da sağlamaktadır. TİKA’nın 2003 yılında gerçekleştirdiği toplam 300 proje ve faaliyeti dış politika hedefleri ile uyumlu olarak bir sonraki yılda ve gelecekte planlanan hedefler doğrultusunda devam etmesi öngörülmektedir.

2004 yılında TİKA’nın proje ve faaliyetleri artarak devam ettiği görülmektedir. TİKA’nın 2004 yılı faaliyetlerini (i) idari alt yapıların geliştirilmesi, (ii) sosyal alt yapıların geliştirilmesi, (iii) ekonomik altyapıların ve üretim sektörlerinin geliştirilmesi, (iv) toplumlar arası iletişim, sosyal barış ve kültürel işbirliğinin geliştirilmesi, (v) acil insani ve sosyal yardımlar başlıkları altında değerlendirmek mümkündür. İdari alt yapıların geliştirilmesi projesi ekonomik, siyasal ve toplumsal düzeyde değişim yaşayan ülkelerin bu değişim ve gelişimlerine yardımcı olmak amacıyla söz konusu ülkelerin bu süreçte gerekli teknik alt yapı ve nitelikli personel ihtiyacını karşılamaya yönelik projeleridir. İdari alt yapıların geliştirilmesi projesi kapsamında Kazakistan Cumhuriyeti Mali Piyasa ve Mali Kuruluşları Düzenleme ve Denetim Ajansı’nda görevli uzmanların menkul kıymetler alanında eğitim programı düzenlendi. Eğitim programı Sermaye Piyasası Kurulu’nun desteği sonucu gerçekleştirildi. Tataristan Özerk Cumhuriyeti kamu yöneticilerinin eğitimlerine yönelik olarak Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ile ortaklaşa beş hafta süreli bir staj programı, Tacikistan Cumhuriyeti Devlet Kamu Personeli İhtisas Yükseltme Enstitüsü’ndeki uzmanlara yönelik olarak ise Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE)’nin katkılarıyla kamu yönetimi, ekonomi, halkla ilişkiler ve insan kaynakları konularında eğitim programı uygulandı.

Tacikistan Cumhuriyeti Devlet Kamu ve İkamet Hizmetleri Genel Müdürlüğü yöneticilerinin alt yapı çalışmaları ile ilgili olarak bilgilendirme ve gezi amaçlı bir program düzenlendi. Uluslararası Interpol Eğitim Semineri kapsamında 31 Mayıs-4 Haziran 2004 tarihleri arasında Afganistan, Arnavutluk, Azerbaycan, Makedonya, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Moğolistan, Bosna-Hersek, Türkmenistan, Tacikistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Suriye’den uzmanların katıldığı seminer

programı gerçekleştirildi. İstatistik faaliyetlerinin güçlendirilmesi projesine yönelik olarak Eylül 2004'de Ankara'da düzenlenen "Dış Ticaret İstatistikleri" eğitim programına 2 Gürcü uzman, Kasım 2004'de Tiflis'te düzenlenen "Dış Ticaret İstatistikleri" programına Türkiye İstatistik Kurumu'ndan uzmanın katılması sağlandı. 2003 yılında Arnavutluk'ta uluslararası alanda ticari faaliyetlerde işbirliği kurulmasına yönelik olarak kurulan Arnavutluk İhracatı Teşvik Ajansı (ANE)'nin personelinin eğitimine yönelik olarak ise, İhracatı Geliştirme ve Etüd Merkezi (İGEME) işbirliği ile bir eğitim programı gerçekleştirildi. Arnavutluk'ta yabancı yatırımların ülkedeki faaliyetlerini artırmasına yönelik olarak 2002 yılında kurulan Arnavutluk Dış Yatırımları Teşvik Ajansı (ANIH)'nin 7 uzmanına, Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan bir eğitim programı, Arnavutluk Ekonomi Bakanlığı uzmanlarının teknik yardım ve proje uygulamaları alanında Devlet Planlama Teşkilâtı'nda dört gün süreli bir eğitim programı gerçekleştirildi

Özbekistan Cumhuriyeti, Cumhurbaşkanlığı Devlet ve Cemiyet Kuruluşu Akademisi'nden 10 uzmana Dışişleri Bakanlığı, Stratejik Araştırmalar Merkezi, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü ve Ankara Sanayi Odası işbirliği ile Türk dış politikası, diplomasi ve organize sanayi bölgeleri ile ilgili eğitim verildi. Kırgızistan'a tapu ve kadastro faaliyetlerinde teknik yardım desteği sağlamak amacıyla Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü öncülüğünde Kırgız yöneticilere yönelik bir inceleme programı düzenlendi. 2 Özbek diplomatın Ankara Üniversitesi Türkçe ve Yabancı Dil Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÖMER) ve Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde mütercim tercümanlık eğitimi tamamlandı. Dışişleri Bakanlığınca yabancı diplomat eğitimi kapsamında Azerbaycan, Gürcistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Etiyopyalı 8 personele diplomat eğitimi verildi. Ayrıca büyükelçiliklerin desteklenmesi amacıyla yapılan anlaşmalar uyarınca Azerbaycan, Bosna-Hersek, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan büyükelçiliklerinin rezidans ve kançılara bina kiralari, 4 büyükelçiliğin elektrik, su vb. temel giderleri ve Kırgızistan Büyükelçiliği'nin sağlık giderleri karşılandı. Ukrayna-Kırım'daki Kırım Tatarlarının en üst temsilciliği niteliğindeki Kırım Tatar Milli Meclisi'nin bina onarım faaliyetine başlandı. Tacikistan Ulaştırma Bakanlığınca talepleri doğrultusunda malzeme ve teçhizat yardımı yapıldı. Irak'ın yeniden imarı çalışmalarına katkıda bulunmak amacıyla Kerkük Kalkınma İşbirliği İnsani Yardım ve Kültür Derneği ile koordineli

olarak Kerkük'teki kamu kurum ve kuruluşlarına kırtasiye malzemesi yardımıyla bulunuldu. Artıca Kerkük'te dağıtılmak üzere yardım malzemeleri derneğe teslim edildi. Kırgızistan'da kurulmakta olan "Uluslararası Dağlık Ülkeler Bilgi ve Eğitim Merkezi"ne malzeme ve teçhizat yardımıyla bulunuldu.

2004 yılında TİKA eğitim, sağlık, barınma, gıda yardımı, kadının statüsü ve iş hayatına çekilmesi, içme suyu temini ve sivil toplum örgütlerinin geliştirilmesi konularında birçok proje ve faaliyet gerçekleştirildi. Sosyal alt yapıların geliştirilmesi proje ve faaliyetleri kapsamında proje kapsamında genel eğitimin iyileştirilmesine yönelik olarak eğitim sistemlerinin uyumlaştırılması, eğitimcilerin eğitimi, eğitim işbirliği çalışmaları, eğitim ortamlarının iyileştirilmesi ile ilgili proje ve faaliyetler yürütüldü. Eğitim sistemlerinin uyumlaştırılması kapsamında Bologna süreci ile uyumlu olarak Türk Dilinin öğretilmesine yönelik derslerin müfredat programlarının mevzuat çalışmaları Kırgızistan'da, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi işbirliğiyle 17 ülkeden eğitim temsilcilerinin katıldığı bir toplantı yapıldı. Eğitimcilerin eğitime yönelik olarak Romanya'dan 24 din bilgisi öğretmenine Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde, Kosova'da 175 Türkçe öğretmenine eğitim verildi. Türk kültürünü ve Türk millî eğitim sistemini tanıtmak ve yeni nesillere aktarılmasını sağlamak amacıyla, 12 Temmuz-6 Ağustos 2004 tarihleri arasında İzmir'de gerçekleştirilen seminer programına Türk Cumhuriyetleri ve Türk Akraba ve Topuluklarından toplam 87 uzman katılmaları sağlandı. Ayrıca bir Özbek eğitim görevlisinin TÖMER'de dil kursu alması sağlandı.

Eğitim işbirliği çalışmaları kapsamında ise Türk Cumhuriyetleri ve Türk Akraba ve Topuluklarından Türkiye'de yüksek öğrenimlerine devam eden öğrencilerin 10 Haziran 2004 tarihinde Ankara'da bir mezuniyet töreni düzenlendi. TİKA tarafından törene 30 öğrenci velisinin de katılması sağlandı. Kamerun'daki nitelikli ara eleman ihtiyacının giderilmesine yönelik Millî Eğitim Bakanlığı Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü ile ortaklaşa inceleme gezisi düzenlendi. Eğitim ortamlarının iyileştirilmesi projeleri kapsamında fiziki altyapısı yetersiz hale gelen okul ve eğitim kurumlarının tadilatı ve eğitim teçhizatı yardımı çalışmaları gerçekleştirildi. Bu proje ile Azerbaycan, Türkmenistan, Tacikistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Moldova'daki ihtiyaç duyulan okullara ve eğitim kurumlarına malzeme ve donanım yardımı yapıldı. Bosna-Hersek'teki Mostar Lisesi'nin 8 sınıfının donanımı ve Arnavutluk'taki Mustafa Kemal

Atatürk Lisesi'nin bilgisayar laboratuvarının kurulması sağlandı. Azerilerin çoğunlukta yaşadığı Gürcistan'ın Marneuli Bölgesi'nde 7 okulun onarımları gerçekleştirildi. Gürcistan'ın Kaheti bölgesi, Karacalar köyündeki Ana Karacalar Köyü Geliştirme ve Kültür Merkezi'nin ihtiyaç duyduğu yabancı dil ve bilgisayar kursları için teçhizat ve donanım yardımı sağlandı. Özbekistan Millî Üniversitesi Bilimler Akademisi Sibernetik Enstitüsü Bilgisayar Teknolojisi Akademik Lisesi ile Semerkant Devlet Üniversitesi Bilgisayar Teknolojisi Akademik Lisesi'ne birer bilgisayar laboratuvarı kuruldu. Bu proje dâhilinde ayrıca Kırım, Kazakistan, Tacikistan, Kerkük, Moğolistan, Moldova'da teknik alt yapısı yetersiz olan bir çok okul ve eğitim kurumunun tadilatı gerçekleştirildi ve gerekli donanım ve eğitim malzemesi yardımı yapıldı.

TİKA'nın teknik yardım desteğinde bulunduğu birçok bölgede yaşanan krizlerden ve çatışmalardan dolayı ortaya çıkan ilk ve en önemli problemlerden birisi barınma ihtiyaçı sorunudur. BM'nin Bin Yıl Hedefleri içerisinde bulunan evsiz ya da yeterli koşullarda barınma olanağı bulunmayan insanların barınma ihtiyaçları için göçmenlerin barınma problemlerinin azaltılmasına yönelik projeler dâhilinde Kırım Tatar Toplumu'na konut edindirme projesi ve Moğolistan'da göçmen ailelerin barınma problemleri yürütölmektedir. 2004 yılı içerisinde kalıcı konut ve geçici barınma amaçlı çadır yardımı faaliyetleri düzenlendi. Kalıcı konutlara yönelik proje dahilinde çalışmalar devam etmektedir.

Açlık, Yoksulluk ve İşsizlikle mücadele kapsamında meslek edindirme amaçlı 4 ülke/bölgede el halıcılığının geliştirilmesi, Kırım'da kuyumculuğun, nakışçılığın ve takı sanatının geliştirilmesi, Azerbaycan'da terziliğın geliştirilmesine yönelik kurslar düzenlenmiştir. Kosova'da Ankara Üniversitesi ile ortaklaşa Avrasya Mesleki-Teknik Eğitim Programı çerçevesinde Turizm ve otel işletmeciliğı, işletme ve yönetim, bilgisayar teknolojisi ve web tasarımı, endüstriyel otomasyon, bilgisayarlı tasarım, elektrik-elektronik teknolojileri, inşaat, iklimlendirme ve soğutma alanlarında kurslar düzenlendi Ukrayna Büyük Onlar Kasabası'nda yaşayan Ahıska Türklerine Meslek Edindirme Projesi kapsamında kurulan trikotaj atölyesine bilgisayar destekli üretime yönelik yazılım programı desteğı sağlandı. El sanatı ve becerilerinin artırılmasına yönelik Batı Trakya'da yaşayan Türk azınlığın meslek edinme faaliyetlerine destek

amacıyla Batı Trakya Türk Azınlığı Yüksek Tahsilliler Derneği (BTAYTD) bünyesinde biçki dikiş kursu açıldı.

Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeciliğin (KOBİ) yaygınlaştırılması projesine yönelik Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) ile ortaklaşa Bişkek'te kurulan Küçük İşletmeler Sitesi'nin düzenleme ve altyapı çalışmaları tamamlandı. Avrasya Ülkelerinde Girişimciliğin ve Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Geliştirilmesi -Avrasya KOBİ Programı dâhilinde 14-16 Aralık 2004 tarihleri arasında Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan temsilcilerinin katılımı ile ilgili ülkelerin KOBİ sektörlerine destek faaliyetlerinin incelendiği Ankara'da bir toplantı gerçekleştirildi. İçme ve sulama suyu temini ve su yönetimi kapsamında temiz içme suyu temini ve tarım alanında kullanılan sulama sistemlerinin geliştirilmesine yönelik proje ve faaliyetler yürütülmektedir. Bu kapsamda Gürcistan Karacalar köyü Telavi bölgesinin su ihtiyacının karşılanmasına yönelik içme suyu projesi gerçekleştirildi. Bu proje ile birlikte Etiyopya, Sudan ve Kamerun su yönetimi eğitimi, Kazakistan Tarım Bakanlığı Su Kaynakları Komitesi personelinin eğitimi, Moldova-Gagauz (Gökoğuz) yeri içme suyu projesi, Tacikistan Hisar Nahiyesi içme ve kullanma suyu arıtma tesisi bakım ve onarım projesi, Tacikistan Muminabad Nahiyesi Devlet Ekim Deneme İstasyonu'nun sulama sisteminin onarım ve bakım işlerinin yaptırılması, Kırım'da eski kuyuların onarım ve restorasyonu ve Marniyo-Ukrainko kasabasına su sağlanma projesi ile Pionerskoye kasabasına su sağlanması projeleri hayata geçirildi.

TİKA'nın işbirliği ve teknik yardım desteği sağladığı ülkelerde demokrasinin yerleşmesi ve gelişmesi ile sivil toplum kuruluşlarının desteklenmesi amacıyla çeşitli faaliyetler gerçekleştirildi. Demokrasi ve sivil toplum anlayışının geliştirilmesi projesinde sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği kapsamında Ahıska Türkleri Kurultayı, Arnavutluk entelektüel öğrenci kulübünün kurulması, Gürcistan İnce Sanat ve Âşıklar Birliği Derviş Kültür Merkezi'ne eğitim malzemesi desteği, Türk Halkları ve Medeniyetleri Vakfı'na donanım ve mali yardım, Dünya Gençlik Kurultayı, Kafkasya ve Orta Asya'da Çok Taraflı Örgütler Konferansı ve Asya Diyalog Derneği'nin desteklenmesi projeleri hayata geçirildi. Sağlık sisteminin geliştirilmesi kapsamında Tacikistan Sağlık Bakanlığı uzmanlarının, Etiyopya sağlık personelinin eğitimleri

tamamlanmıştır. Sağlık organizasyonlarının geliştirilmesine yönelik olarak hematoloji hizmetleri ve kemik iliği nakli yönteminin geliştirilmesi, Gürcistan Kanserle Mücadele Milli Vakfı'na desteklenmesi sağlandı. Ayrıca Irak-Türkmen Bölgesine ilaç yardımı, Bosna-Hersek Gorazde pazaryeri kompleksi proje çizimi ve Arnavutluk Qyteti Studenti bölgesinin kanalizasyon sisteminin iyileştirilmesi faaliyetleri gerçekleştirildi.

Ekonomik altyapıların ve üretim sektörlerinin geliştirilmesi kapsamında, tarım sektörüne yönelik olarak; Azerbaycan Bakü merkez, Astara ve Samur sınır kapısı karantina laboratuvarlarının modernizasyonu, Azerbaycan Gence, Guba, Apşeron proje araştırma kimya santrallerinin modernizasyonu, Özbekistan'da modern seracılığın geliştirilmesi, çeşit tescil ve tohum sertifikasyon sistemi ve laboratuvar kurulması ile Türkiye-Türkmenistan tohumculuk sektörleri arasında işbirliği, Azerbaycan-Türkiye tohum üretim ve araştırma işletmesinin kurulması ve Azerbaycan'da tarım makineleri fuarı açılışı gerçekleştirildi. Avrasya ülkelerinde tarım sistemlerini araştırma ve geliştirme projesine yönelik ise Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) Hasat Sonrası Ürün Kayıplarının Önlenmesi Çalıştayı, Uluslararası Sırta Ekim ve Azaltılmış Toprak İşleme Kursu, Uluslararası Tarım ve Mühendislik Sempozyumu, Sebze ve Meyve İşlemede Gıda Güvenliği, Gıda Teknolojisi ve Muhafazası Çalıştayı, 2'nci Tarım Bakanları Toplantısı düzenlendi.

Hayvancılık sektörüne yönelik proje ve faaliyetler kapsamında ise Arnavutluk İşkodra ve Malsi-e Madhe bölgesinde Jersey ırkı sığır yetiştiriciliği ve yetiştirici birliklerinin oluşturulması, Makedonya ve Kırgızistan'da arıcılığın geliştirilmesi projesi, Moğolistan'da dericilik sektörünün geliştirilmesi, Kırgızistan'da su ürünlerinin geliştirilmesi projeleri gerçekleştirildi. TİKA 2004 yılında ayrıca bilişim, turizm, mali, ormancılık, bilim, ulaştırma ve özel sektörlerin gelişimlerine yönelik birçok ülkede proje ve faaliyeti gerçekleştirdi.

Toplumlar arası iletişim, sosyal barış ve kültürel işbirliğinin geliştirilmesi kapsamında yürütülen proje ve faaliyetler ile başta Türkoloji projesi olmak üzere birçok ülkeden Türkiye'de eğitim ve öğrenim gören öğrencilerin eğitimlerine devam edildi. Bu proje ile 2004 yılı itibariyle eğitim gören öğrenci sayısı 2400'e ulaştı. Ayrıca proje ve faaliyet gerçekleştirilen ülkelerde üniversite, okul ve eğitim kurumlarının teknik alt yapı ve donanım desteği sağlandı, eğitici ve öğretmenlerin eğitimleri karşılandı ve eğitim

alanında birçok çalıştay ve bilgi şöleni düzenlendi. Ülkelerin radyo televizyon yayınlarına destek faaliyetlerinde bulunuldu. Acil insani ve sosyal yardımlar kapsamında birçok ülkede gıda ve sosyal tesislerin iyileştirilmesi konusunda yardım faaliyetlerinde bulunuldu.

TİKA'nın tanıtım faaliyetleri kapsamında ise Avrasya Bülteni ve Avrasya Etütleri yayınları çıkarılmaya devam edildi. Kurumsal çalışmalar kapsamında ise proje koordinatörlerinin eğitimi ve istişare toplantısı ve hizmet içi kurs ve seminerler düzenlendi. TİKA 2004 yılı faaliyetleri genel olarak incelediğinde toplam 486 proje ve faaliyetin gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu proje ve faaliyetler içinde 3 adet kültür merkezi ve 1 adet teşhir salonu açıldı. 43 proje ile olarak 2742 kişiye yönelik olarak eğitim programı düzenlendi. 38 projeye yönelik 11 tesisin kurulması sağlandı. 23 proje dâhilinde teknoloji ve bilgi aktarımı sağlandı. 38 projede 32 donanım desteği sağlanmıştır. 60 projeye maddi destek sağlandı. 32 adet konferans ve bilgi şöleni düzenlendi. Diğer kurumlarda görevli 68 personel muhtelif projelerle ilgili olarak görevlendirildi.

TİKA 2004 yılı kurumsal faaliyetleri kapsamında proje ve faaliyetlerin değerlendirildiği bir toplantı düzenlendi. Personele ayrıca kurum faaliyetlerinin etkinliğinin artırılması amacıyla bir dizi eğitim faaliyeti gerçekleştirildi. Uluslararası alanda birçok faaliyete imza atan TİKA'nın bu faaliyetlerindeki etkinliğini artırmak ve personelinin niteliklerini geliştirmesi amacıyla İngilizce, Rusça, Fransızca ve Arapça dillerinde yabancı dil eğitimi verildi. TİKA'nın proje ve faaliyetlerindeki artışa paralel olarak alt yapısına uygun ve yeterli alanı sağlayacak yeni bir merkez binaya ihtiyacı ortaya çıkması neticesinde merkez teşkilatın kullanımı amacıyla yeni bir hizmet binası satın alındı. Türkiye'nin yeni dış politika hedefleri kapsamında geliştirdiği yeni açılımlara paralel olarak başta Afrika ve Orta Doğu olmak üzere TİKA'ya yeni çalışma alanları oluştu. Ayrıca Balkanlar ve Merkez Asya ülkelerindeki çalışmaların daha da genişletilmesi kararlaştırıldı. Hükümetin ve TİKA'nın bu yeni açılımları ile Merkez Asya ülkeleri kapsamında Kabil/Afganistan, Afrika ülkeleri kapsamında Addis/Etiyopya Balkanlar'da ise Prizren/Kosova'da TİKA Koordinasyon ofisi açıldı.

TİKA'nın proje ve faaliyetlerindeki gelişme ve ivmenin 2005 yılında da devam ettiği görülmektedir. *TİKA'nın 2005 yılı faaliyetleri* ülkesel bazda değerlendirilmektedir.

TİKA'nın 2005 yılı faaliyet raporundan bölgesel ve ülkesel çapta proje ve faaliyetlerini bir önceki yıl ve daha önceki dönemlere göre önemli oranda artırdığı görülmektedir. TİKA tarafından 2005 yılı içerisinde toplam 562 proje ve faaliyet gerçekleştirildi. Bu faaliyetlerin 312'si Asya (Kafkaslar ve Orta Asya), 197'si Balkanlar ve Doğu Avrupa, 45'i Orta Doğu ve Afrika ülkelerinde, 8 tanesi ise diğer bölge ülkelerinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. TİKA'nın 2005 yılı faaliyet ve projeleri sektörel olarak incelendiğinde ise toplam 562 proje ve faaliyetin 306 adedinin Sosyal Alt Yapıların Geliştirilmesi alanında, 135 adedinin Kültürel İşbirliği, İletişimin Geliştirilmesi ve Sosyal Barışa Katkı alanında, 84 adedinin Üretim Sektörlerinin Geliştirilmesi alanında, 33 adedinin Ekonomik Altyapıların Geliştirilmesi alanında ve 4 adedinin ise Acil ve İnsani Yardımlar alanında gerçekleştiği görülmektedir.

TİKA 2005 yılında ayrıca ülkelerin kalkınmalarına katkı vermek ve yetişmiş eleman ihtiyacını karşılamak amacıyla toplam 3358 personel, 1878 öğrenci, değişik alanlarda 1480 uzmanın eğitiminin sağladı. TİKA'nın 2005 yılı proje ve faaliyetleri incelendiğinde özellikle medya, su temini, sağlık, eğitim ve ulaştırma alt yapılarının geliştirilmesi proje ve faaliyetleri, faaliyetlerden yararlananların sayısında önemli oranda artış sağladığı görülmektedir. TİKA, bölgesel alanda gerçekleştirilen proje ve faaliyetler kapsamında Asya bölgesinde program koordinasyon ofisi bulunan Kafkasya'da Azerbaycan ve Gürcistan, Merkez Asya'da Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan ve Moğolistan'da dış politika öncelikleri ve BM'nin Bin Yıl Kalkınma hedefleri doğrultusunda eğitim, sağlık, su temini, idari ve ekonomik alt yapıların geliştirilmesi, sivil toplumun güçlendirilmesi alanlarında proje ve faaliyetler gerçekleştirdi.

TİKA'nın Avrupa (Balkanlar ve Doğu Avrupa)'ya yönelik gerçekleştirdiği toplam 205 adet proje ve faaliyetin 39 adedi Arnavutluk'ta, 32 adedi Ukrayna ve Kırım Özerk Bölgesi'nde, 31 adedi Bosna Hersek'te, 24 adedi Moldova ve Özerk Gagauz Bölgesi'nde, 21 adedi Kosova'da, 12 adedi Rusya Federasyonu'nda, 11 adedi de Makedonya'dadır. TİKA'nın gerçekleştirdiği bu faaliyetlerden 106 adedi Sosyal Alt Yapıların Geliştirilmesi, 67 adedi Kültürel İşbirliği ve İletişimin Geliştirilmesi, 19 adedi Ekonomik Alt Yapıların Geliştirilmesi, 12 adedi Üretim Sektörlerinin geliştirilmesinde

1 adedi ise Acil ve İnsani Yardımlar alanındadır. TİKA ayrıca 312 uzman ile 1397 öğrencinin eğitilmesini sağladı.

Türkiye 2005 yılını Afrika yılı olarak ilan etti. Bu doğrultuda TİKA'nın 2005 yılında Afrika'ya açılım projeleri gerçekleştirmeye başladığı görülmektedir. Bunun ilk örneği 2004 yılında Etiyopya'da Program Koordinasyon Ofisi'nin açılmasıdır. Orta Doğu'da yaşanan krizler ve insani sorunların azaltılmasına yönelik ise TİKA Filistin'de de Program Koordinasyon Ofisi açtı. TİKA 2005 yılında Afrika'da toplam 28 proje ve faaliyet yürüttü. Bu faaliyet ve projelerden 19 adedi Etiyopya'da, 4 adedi Sudan'da, 2'şer adedi Mısır ve Fas'ta ve 1 adet proje ise Nijerya'da gerçekleşti. Yürütülen proje ve faaliyetler sektörel bazda incelendiğinde 15 adedi Sosyal Alt Yapıların Geliştirilmesi, 6 adedi Kültürel İşbirliği ve İletişimin Geliştirilmesi, 5 adedi Üretim Sektörlerinin Geliştirilmesi, 1'er adedi ise Ekonomik Alt Yapıların Geliştirilmesi ve Acile ve İnsani Yardımlara destek alanında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. TİKA 2005 yılında Afrika'da 84 uzmanın eğitimi ile 22 tesisin kurulması ya da onarılması ve 134 adet malzeme ve teçhizat desteğini sağladı. TİKA Orta Doğu'da ise toplam 17 adet proje ve faaliyet gerçekleştirdi. Bunların 10 adedi Filistin'de, 3 adedi Suriye'de 1'er adedi ise Lübnan, Ürdün, İsrail ve Irak'ta gerçekleşti. Proje ve faaliyetlerin sektörel dağılımı ise 10 adet Sosyal Alt Yapıların Geliştirilmesi, 4 adet Kültürel İşbirliği ve İletişimin Geliştirilmesi, 2 adet Üretim Sektörlerinin Geliştirilmesi, 1 adet Ekonomik Alt Yapıların Geliştirilmesi şeklindedir.

TİKA 2005 yılında ayrıca Bölgesel ve Çok Taraflı Projeler kapsamında başta Türkoloji ve Türk Dili Eğitimi projeleri olmak üzere eğitim alanında, sağlık, su temini ve arındırma, idari ve sivil yapıların geliştirilmesi, ekonomik altyapıların geliştirilmesi, üretim sektörlerinin desteklenmesi, kültürel işbirliği, iletişimin geliştirilmesi ve sosyal barışa katkı alanlarında birçok öğrenci eğitimi, bilgi şöleni, kurs, seminer, teknik donanım yardımı ve eğitim programları düzenledi. TİKA uluslararası kuruluşlarla yapılan işbirliği çalışmaları ile yapılan çalışmalara ortak oldu ve birçok uluslararası etkinliğe iştirak etti. TİKA kurumsallaşma faaliyetleri kapsamında merkez bina olarak kullanılmak maksadıyla satın alınan binaya taşındı. TİKA tanıtımına yönelik medya programları hazırladı. TİKA 2005 yılında yaptığı sınavlarla bünyesine 11 teknik yardım

uzman yardımcısı ve 20 sözleşmeli uzman katarak proje ve faaliyetlerin hazırlanması ve gerçekleştirilmesine yönelik personel sayısını güçlendirdiği görülmektedir.

TİKA 2006 yılında toplam 1452 proje ve faaliyet gerçekleştirdi.³⁴ Bu sayı TİKA'nın kuruluşundan itibaren yıllık olarak gerçekleştirdiği en yüksek proje ve faaliyet sayısıdır. Bu proje ve faaliyetlerin 727 adedi Kafkasya ve Orta Asya bölgesinde, 550 adedi Balkanlar ve Doğu Avrupa ülkelerinde, 150 adedi Afrika ve Orta Doğu ülkelerinde ve 25 adedi ise diğer bölge ve ülkelerde gerçekleşti. 2005 yılında başlatılan Afrika'ya açılım politikaları neticesinde bu bölgeye yönelik 2005 yılında gerçekleştirilen Afrika ve Orta Doğu ülkelerine 45 proje ve faaliyetin 2006 yılında 150'ye çıkarılması önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

2006 yılı TİKA'nın gerçekleştirdiği proje ve faaliyetlerin ülkesel olarak dağılımı şöyledir. TİKA, Arnavutluk'ta okul onarımları ve meslek kazandırma kursları, İşkodra bölgesinde süt hayvancılığının geliştirilmesi ve yetiştirici birliklerinin kurulması, gıda yardımları, çeşitli kültürel faaliyetlerin desteklenmesi ve Türkçe kurslarını düzenledi. TİKA, Bosna-Hersek'te Gorazde Devlet Hastanesi yeni ünitelerinin kurulması, sağlık personelinin eğitiminin sağlanması, Konjic köprüsünün yeniden imarı, okullara malzeme yardımı, kültürel faaliyetlere destek faaliyetlerini yürüttü. Kosova'da okul tamiratları, malzeme yardımı sağlık ocağına ambulans hibesi ve malzeme yardımı, su deposu inşası ve kültürel faaliyetlerin desteklenmesine destek sağladı. Makedonya'da okul tamiratları, donanım ve kitap yardımları, Türkçe ve bilgisayar ve mesleki eğitim kursları, içme suyu temini projeleri, köprü ve yol yapımları, Mustafa Paşa Camii restorasyonu, arıcılık projesi ve çeşitli kültürel faaliyetlerin düzenlenmesine katkıda bulundu.

TİKA 2006 yılında Moldova'da okul tamiratları, malzeme ve kırtasiye yardımı, Gagauz bölgesi içme suyu temini projesini, sağlık alanında yardım, GRT yayın ağının genişletilmesi ve kültürel faaliyetlere destekte bulundu. Ukrayna'da Kırım Tatar toplumuna konut edindirme projesi, Kırım Entegrasyon ve Kalkınma Programı kapsamında yerleşim bölgelerine su sağlanması, okul ve sosyal hizmet binaları onarımları ve malzeme yardımı, Balta Tiymez Mezarlığı, Akkerman Kalesi ve Osmanlı

---

³⁴ TİKA'nın 2006 yılı proje ve faaliyetlerinin değerlendirilmesi için bkz. "Türkiye'nin Kıtalara Uzanan Dost Eli: TİKA", *First Business*, Eylül-Ekim 2007.

Hamamı kazı çalışmaları, Zincirli Medrese ve Hacı Giray Han Türbesi restorasyonu ve kültürel faaliyetlerin desteklenmesi projelerini yürüttü. Azerbaycan'da bazı okulların ve Türkiye Türkçesi Eğitim Öğretim Merkezi'ne malzeme ve kitap yardımı, organize sanayi bölgesi hazırlama, Gence, Guba ve Abşeron su ve toprak tahlil laboratuvarlarının modernizasyonu projeleri, turizm ve karayolu master planı çalışmaları, uzman eğitimi ve tohum üretim ve araştırma merkezi çalışmalarını yaptı. Gürcistan'da okul onarımları ve malzeme yardımı, köylere içme suyu sağlanması, Marnueli havaalanına uzak görüş sistemi kurulması, uzman eğitimi ve orman zararları ile mücadele çalışmaları gerçekleştirildi.

TİKA 2006 yılında Kazakistan'da okullara malzeme yardımı, öğretim üyesi değişim programı, Türk yatırım ve istihdam portföyünün tespiti ve istatistik altyapısının geliştirilmesi projelerinin yürüttü. Kırgızistan'da çeşitli okul, kurum ve kuruluşlara donanım yardımı, Kırgız-Türk Kemik İlik İliği Nakli Merkezi'nin açılması, Kırgız Ulusal Radyo TV'si Merkezinin modernize edilmesi, ceviz ormanı zararları ile mücadele, el yazma eserlerin tespit ve tasnif edilerek elektronik ortama aktarılması, Kırgız Devlet arşivlerinin modernizasyonu, istatistik altyapılarının, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve su ürünlerinin geliştirilmesi proje ve faaliyetlerini gerçekleştirdi. Moğolistan'da okul onarımları, Bilge Kağan Karayolu inşaatı ve Türk Anıtları müzesi yapımını gerçekleştirdi. Özbekistan'da sağlık sektörüne donanım desteği, enerji üretimi konusunda danışmanlık, ekimde tohum kayıplarının önlenmesine antepfıstığı, pamuk ve zeytin yetiştiriciliğinin geliştirilmesine yönelik destek ve sera yapımı faaliyetlerini sağladı. Tacikistan'da Hisar içme ve kullanma suyu sağlanması projesi, Sırta ekim ve azaltılmış toprak işleme teknikleri konularında eğitim programı, örnek fidanlık tesisi kurulması, meslek edindirmeye yönelik kurslar ve acil insani yardım faaliyetler yürüttü. Türkmenistan'da okulların tamirata ve eğitim malzemesi yardımı, istatistik altyapısının güçlendirilmesi, turizm alanında eğitim programı, yumurta üretimi, fıstıkçılığın ve tohumculuğun geliştirilmesi ve Türkçe kursları projelerini gerçekleştirdi. Filistin'de okul tadilatları ve malzeme yardımı, acil insani yardımlar, Gazze Sanayi Bölgesi proje çalışması, Türk Kültür Merkezlerinin açılması ve kültürel faaliyetlerin desteklenmesini sağladı. Sudan'da Güney Darfur sahra hastanesi kurulumu ve işletilmesi, Güney Korodofan'a sondaj makinesi hibe edilmesi ve su kuyularının açılması, acil insani yardımlar ve kültürel faaliyetlere destek verilmesi sağlandı. TİKA Etiyopya'da Oromya

bölgesinde içme suyu kuyularının açılması ve su kullanımı konusunda eğitim, okullara malzeme yardımı, Harar Belediyesi'ne teçhizat yardımı ve mesleki ve teknik okullarının geliştirilmesine katkı sağladı. Afganistan'da ise okul yapım, onarım ve malzeme yardımları, Wardak İl İmar programı, hastane inşaat, onarım ve tıbbi malzeme yardımları, sağlık taraması, sağlıklı içme suyu temini için su kuyuları açılması, yol ve köprü inşaatları ve sosyal tesis yapımı çalışmaları yaptı.

TİKA ayrıca diğer Afrika ülkelerinden Komor Adaları'na ilaç yardımı yaptı, Somali'de köprü ve yol yapımı, Mogadişu ve Kismayo Limanlarının onarımı projesine mali katkı sağladı, Kongo-Katanga Vilayeti bilgisayar ve hastane ameliyathanesi malzeme ihtiyacının karşılanmasını sağladı. Gine, Gine-Bissau ve Mali'de sağlık eğitim projesine katkıda bulundu, Jamaika'ya itfaiye aracı hibe etti, Moritanya Trarza Bölgesi Tagulalett Köyü tarımsal kalkınma projesine destek sağladı, Tonga'da "The Business Recovery Fund"a katkıda bulundu, Grenada'da bir okul inşası gerçekleştirdi, Namibya eğitim altyapısının geliştirilmesine katkı sağladı, Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde "Mustafa Kemal Atatürk Lisesi" inşasını tamamladı. Doğu Karayip ülkelerinde çocuk parkı yaptı, Gine polis teşkilatına "Operasyonel Polis Teknikleri Eğitimi" verilmesini sağladı, Tuvalu pasaport ve seyahat dokümanları basma sisteminin yenilenmesi ve ülkenin 5 yıllık ihtiyacını karşılayacak pasaport satın alınmasını gerçekleştirdi.

Eritre dericilik sektör analizi çalışması, Palau'ya faks ve bilgisayar donanımlı minibüs hibesi ve Liberya'ya 50 adet bilgisayar ve giyim eşyası hibe edilmesini gerçekleştirdi. Addis-Ababa'daki Somali Büyükelçiliğinin tefriş edilmesini sağladı, Gambiya'lı polislerin eğitimi, Gambiya'da Türkiye tarafından kurulan ve atıl bir konumda olan dökümhanenin yeniden hayata geçirilmesi için danışman görevlendirilmesi ve ekipman desteği sağladı. Sierra-Leone, Nijer, Benin ve Togo'ya 10'ar adet bilgisayar hibe edilmesi, Liberya, Sierra-Leone, Mali ve Nijer'e ilaç veya tıbbi malzeme hibe etti. St. Kitts Nevis, St. Vincent Grenadines, St. Lucia, Antigua Barbuda ve Dominika'ya 50'şer bilgisayar hibe edilmesi, Kenya'nın Mombassa kentinde gecekonduların ıslahına destek ve ilaç yardımı projelerini gerçekleştirdi. Nijer, Nijerya, Kamerun, Gana, Liberya, Benin, Togo, Sierra Leone'ye yönelik mesleki bilgi ve beceri geliştirme kurs ve seminerler düzenledi. Tonga'da "The Business Recovery Fund"a ve Grenada'da "Rehabilitation of The Calliste Government School in Grenada" projelerine katkı sağladı.

Zambiya “Livingstone Farmers Cooperative Green Market Construction” projesinin bedelinin karşılanması, Demokratik Kongo Cumhuriyetine, Togo ve Benin’e 10’ar adet, bilgisayar hibesi, Çad’a bilgisayar ve giyim eşyası desteğinde bulundu. Tanzanya’ya bilgisayar ve giyim eşyası hibe etti. TİKA 2006 yılında bölgesel ve çok taraflı proje ve faaliyetler kapsamında birçok eğitim semineri, bilgi şöleni, şenlik, konferans, kongre ve etkinliklere katıldı ve destek sağladı.

Afrika ülkelerine yapılan bu dış politik açılım ile TİKA’nın proje ve faaliyetlerini bölge ülkelerinde yoğunlaştırması hem Türkiye’nin bölge ülkelerine verdiği önemi göstermekte hem de diplomatik anlamda başlatılan ikili ilişkilerin sosyal ve kültürel temelli projeler ile desteklenmesi ve ikili ilişkilerin geliştirilmesine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Afrika ülkeleri ile olan ilişkilerin geliştirilmesi ayrıca Türkiye’nin BM Güvenlik Konseyi Geçici üyeliği açısından önemli fırsatları barındırdığı, BM’ye üye bölge ülkelerinin çoğunluğunun Türkiye lehinde oy kullanacağı değerlendirilmektedir.

TİKA, faaliyet ve projelerinin uluslararası alanda tanıtımının yapılması, diğer uluslararası kalkınma ve yardım kuruluşlarının da TİKA’nın proje ve faaliyet yürüttüğü bölgelere destek olması amacıyla 2006 yılında da uluslararası kuruluşlarla işbirliğine devam etti. Bu kapsamında TİKA, OECD (İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü), İslam Kalkınma Bankası (İKB), BM Sınâî ve Kalkınma Örgütü (UNIDO), Japon Uluslararası İşbirliği Teşkilatı (JICA), Alman Teknik İşbirliği Teşkilatı (GTZ), BM Kalkınma Programı (UNDP), Uluslararası Tarım Örgütü (FAO), BM Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD), Dünya Bankası, ITC (Uluslararası Ticaret Merkezi), Slovak Yardım Örgütü, ÇEK Yardım Örgütü, USAID (ABD Kalkınma Örgütü), CIDA (Kanada Kalkınma Ajansı), SIDA (İsveç Kalkınma Ajansı), DFID (Birleşik Krallık Uluslararası Kalkınma Bölümü), OXFAM (Oxford Açıklıkla Mücadele Topluluğu), NEPAD (Afrika’nın Kalkınmasında Yeni Ortaklık Girişimi), ECO (Ekonomik İşbirliği Teşkilatı), DCI (İrlanda Kalkınma İşbirliği Örgütü), Asya Kalkınma Bankası ve CHA (BM İnsani Yardımlar Koordinasyon Ofisi) ile ortak proje ve faaliyette bulundu. 2006 yılında ayrıca İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı- Gelişme Yardım Komitesi (OECD-DAC) üyesi olmayan OECD ülkelerinin katıldığı “Politika Diyalogu” adlı uluslararası toplantı Türkiye’nin ev sahipliğinde İstanbul’da gerçekleştirildi. Bu toplantı söz konusu ülkeler için önemli bir açılım aynı zamanda tarihinde Paris şehri haricinde İstanbul’da

yapılmış olması da bir ilktir. TİKA'nın faaliyetleri sonucunda 2006 yılında Rusya'da G-8 bünyesinde düzenlenen "Gelişmekte Olan Donörler" toplantısında Türkiye'nin "Yükselen Donörlüğü" teyit edilmiştir.

2006 yılında TİKA'nın bünyesinde Strateji Geliştirme Müdürlüğü (SGM) kuruldu. Kurumsal çalışmalar kapsamında TİKA 2006 yılında 1 adet Hukuk Müşaviri ve 1 adet Avukat, 2 adet Mali Hizmetler Uzmanı, Strateji Geliştirme Müdürlüğü'ne 1 adet Araştırmacı ve 1 adet VHKİ, 5 adet Teknik Uzman Yardımcısı ataması yaptı. Ayrıca Teknik Uzman Yardımcı kadrosunda 2 yılını tamamlayan 8 adet Teknik Uzman Yardımcısı tezlerini tamamladı. Kurumsal faaliyetler kapsamında hizmet içi eğitim programları, üniversite öğrencilerine yönelik staj programları düzenledi. Program Koordinasyon Ofislerinin ihtiyacı doğrultusunda büro ve 10 adet hizmet aracı temini, Başkanlığın elektronik altyapısının yenilenmesi, Program Koordinasyon Ofisleri ile uydu haberleşme projesi, web sitesinin ve veritabanı altyapısının yenilenmesini tamamladı.

BÖLÜM 3: BİR DIŞ POLİTİKA ARACI OLARAK TİKA

Türkiye'nin son dönemdeki dış politik açılımları ve bu paralelde TİKA'nın son dönemdeki proje ve faaliyet sayısındaki artış kuramsal olarak nasıl açıklanabilir? Bu yeni dış politika anlayışında hangi unsurlar etkili olmaktadır? Bu gelişmeleri hangi teorik çerçeve içine oturtabiliriz? Bu sorulara yanıt bulabilmek için TİKA'nın kuruluş dönemindeki dış politika anlayışı ile son dönemdeki anlayışı arasındaki farkların araştırılması gerekmektedir.

3.1. TİKA'nın Gelişimi ve Türk Dış Politikasına Etkisi

Türkiye'de soğuk savaş döneminden sonra yaşanan iç politikadaki gelişmelerin Türk dış politikasında etkili olduğu gözlemlenmektedir. Demokrasinin yeniden tesisi ile ülke içinde yaşanan açılımlar kendini dış politikada da hissettirmiştir. Türkiye SSCB'nin dağılmasının sonra bağımsızlıklarını kazanan devletlere kuruluş anından itibaren açık desteğini ilan etmiştir. Bu süreçte bölgede yapılacak faaliyetleri ve dış politika önceliklerini uygulayacak ve koordine edecek bir organizasyona olan ihtiyaç neticesinde TİKA'nın kurulmasına karar verilmiştir. Son dönemde ise Türk dış politikasının değişen vizyonu paralelinde, dış politik tercih ve öncelikler ışığında yeni bir dış politika kimliği oluşmuştur. Bu yeni dış politik vizyon doğrultusunda proje ve faaliyetlerini artıran TİKA'nın Türk dış politikasının uygulayıcısı olarak uluslararası alanda Türkiye'nin pozisyonunu güçlendirdiği gözlemlenmektedir.

Son yıllarda güçlü ve ekonomik yönden gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere yaptıkları dış yardımlar ile bu ülkeler ile olan ilişkilerini geliştirdikleri ve bölgelerinde etkili oldukları görülmektedir.³⁵ Bu paralelde dış yardım önemli bir dış politika aracı unsuru haline gelmektedir. Türkiye, gelişmişlik seviyesini yükselterek bölgesindeki ülkelerle teknik ve dış yardım faaliyetleri konusunda önemli adımlar atmaktadır. Türkiye'nin bir anlamda dış politikada diplomasinin yanında başka araç kullanmayı öğrenmeye başladığı da söylenebilir. TİKA bu yeni dış politika anlayışının bir ürünü olarak dış politikada son dönemdeki en önemli araçlardan bir tanesidir (T.C. Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı Dr. Hakan Fidan³⁶ ile Kişisel Mülakat). Yapılan dış

³⁵ Dış yardım konusunun bir politik teori olarak incelemesi için bkz. (Morgenthau, 1962).

³⁶ TİKA'nın son dönemdeki proje ve faaliyet sayısı ve bu paralelde başarısının artışında, 2003-2007 yılları arasında kuruluşun başkanlığını yapan Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı Dr. Hakan Fidan'ın

politik açılımlar paralelinde TİKA aracılığıyla yapılan yardımlar dünyanın dört bir yanına ulaşmaktadır. Türkiye TİKA'nın bu faaliyetleri ile uluslararası alanda kendini göstermeye başlamıştır. Türkiye'nin dış ve teknik yardım konusunda uluslararası kuruluşu olan ve Türkiye'nin yapacağı yardımların koordinasyon sorumluluğunu da üstlenen TİKA faaliyetleri ile bu bağlamda Türk dış politikasında önemli bir konuma yükselmiştir.

Bu gelişme ile Türkiye'deki kurumlar ve kuruluşlarca yapılacak dış yardımlar konusunda kurumlar arası işbirliği yapılması ve yapılan yardımların envanterinin tutulması sorumluluğu 4668 sayılı kanunla TİKA'ya verilmiştir.³⁷ TİKA'nın Türk dış politikasına olan etkilerini ve kuruma yapılan eleştirileri daha iyi anlamada TİKA'nın kurumsallaşmasında önemli bir aşama olan 4668 sayılı Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığının Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanunun³⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'ndaki görüşmeleri önemli olduğu değerlendirilmektedir. Bu görüşmeler TİKA'nın kuruluşundan 2001 yılına kadar olan dönemdeki pozisyonunu, faaliyetlerini ve iç politikadaki görünümünü kavramada önemli bulgular içermektedir. Bu nedenle söz konusu kanunun TBMM'deki görüşmeleri esnasında lehte ve aleyhte

---

önemli katkısı bulunmaktadır. 1968 Ankara doğumlu olan Dr. Hakan Fidan, 1986-2001 yılları arasında TSK'da Astsubay olarak görev yaptı. Astsubay olarak görev yaptığı dönemde Almanya'da bulunan NATO Süratli Reaksiyon Kolordusu Karargâhında (ARRC-Allied Rapid Reaction Corps) 3 yıl süre ile yurtdışı sürekli görevde bulundu. 2000 yılında OYAK Genel Kurul Üyeliğine seçildi. University of Maryland University College'den yönetim ve siyaset bilimi üzerine lisans dereceleri aldı. Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde "Dış Politikada İstihbaratın Rolü" başlıklı teziyle yüksek lisansını, "Bilgi Çağında Diplomasi: Enformasyon Teknolojilerinin Uluslararası Antlaşmaların Doğrulmasında Rolü" başlıklı teziyle de doktorasını tamamladı. Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (Viyana), Birleşmiş Milletler Silahsızlanma Enstitüsü (Cenevre) ve Verification Technologies Research Center (Londra)'da akademik çalışmalarda bulundu. Türk dış politikası, strateji, enformasyon devrimi, uluslararası kalkınma ve güvenlik konularıyla akademik olarak ilgilenmekte olan Hakan Fidan, Hacettepe Üniversitesi'nde 2002-2004 yılları arasında uluslararası ilişkiler dersi verdi. 2006 Yılında TASAM'ın Stratejik Vizyon Sahibi Bürokrat Ödülü'nü alan Fidan 2007 yılı Kasım ayında TİKA Başkanlığından Başbakanlık Müsteşar Yardımcılığına atandı. Dr. Hakan Fidan'ın başkanı olduğu dönemde TİKA proje ve faaliyet sayısını iki katına çıkardı. Bu dönemde en önemli bölgesel açılım olan Afrika atağı Fidan'ın döneminde gerçekleştirildi. TİKA'nın bu başarısı ile Türkiye aynı dönemde OECD nezdinde yardım veren ülke (Donör) unvanını elde etti.

³⁷ Bu koordinasyon görev ve sorumluluğu hususunda bkz. Başbakanlık Genelgesi 2005/11; 2007/12701 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı.

³⁸ 4668 sayılı Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığının Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun (Ekonomik, Kültürel, Eğitim ve Teknik İşbirliği Başkanlığı Kurulması, 206 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin İki Maddesinin Değiştirilmesi ve 190 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellere Bir İlave Yapılması Hakkında 480 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü ile Devlet Memurları Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun) Tasarısının TBMM'de 02 Mayıs 2001 tarihinde yapılan açık oylamasına 212 üyenin katılmış 205 kabul, 7 mükerrer oy kullanılmıştır. Bu oylamayla kanun tasarısı kabul edilmiş ve 12.5.2001 tarih ve 24400 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

söz alan milletvekillerinin konuşmalarının TBMM tutanaklarına geçen bölümleri Ekler bölümünde ayrıntılı olarak verilmektedir.

TİKA elbette direkt olarak bir dış politika yapan ya da belirleyen bir kurum değildir. Türkiye'nin resmi dış politikası kurum ve kuruluşları ile bir bütün halinde değerlendirilerek, belirlenen hedefler doğrultusunda Dışişleri Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Ancak bu aşamada TİKA hedeflenen dış politikaların uygulayıcısı ve bir alt yüklenicisi konumundadır. Kuruluşundan günümüze kadar olan dönemde TİKA'nın faaliyetleri değerlendirildiğinde 1992-2002 döneminin bir kuruluş dönemi olduğu, bu süreçte hem teknik yardım konusunda edinilen tecrübe paralelinde konusunda yetişmiş insan gücü sayısında bir artış yaşandığı gözlemlenmektedir. Başlangıçta Orta Asya'da bağımsızlıklarını yeni ilan eden devletlere yönelik teknik yardım desteği sağlamak amaçlı kurulan TİKA, kuruluş aşaması sonrası dönemde proje ve faaliyetlerini genişleterek Türkiye'nin dış politikalarının uluslararası alanda yansımaları görevini üstlendi. TİKA'nın proje ve faaliyetlerinin yıllık olarak verildiği Tablo 1. incelendiğinde 1992-2002 arasındaki on yıllık dönemde yıllık ortalama 250 proje ve faaliyet yürüten TİKA'nın 2003 yılından itibaren proje ve faaliyet ile proje yürütülen ülke sayısında önemli oranda bir artış yaşandığı görülmektedir. TİKA'nın bu gelişimi Türkiye'yi dünya ülkeleri içinde teknik yardım alan bir ülke pozisyonundan teknik yardım veren bir ülke durumuna geçirdiği gözlemlenmektedir.

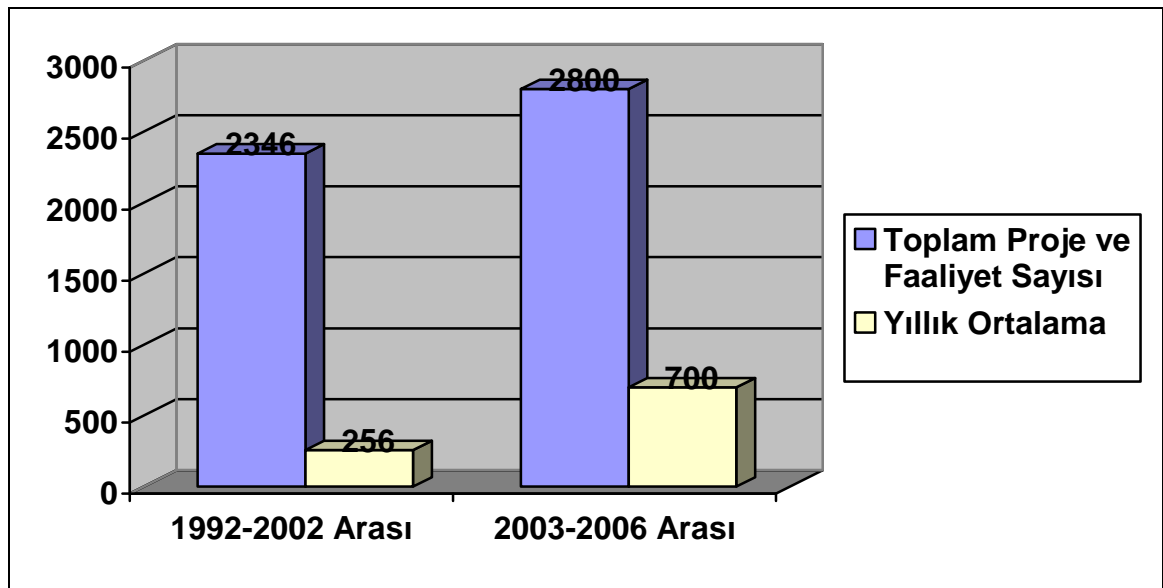
Tablo 3. TİKA'nın yıllara göre proje ve faaliyet sayısı

Dönem	Gerçekleştirilen toplam proje ve faaliyet miktarı	Bir önceki yıla göre ortalama artış oranı
1992-2002 arası 10 yıllık dönem toplamı	2346	Yıllık ortalama 256 proje ve faaliyet
2003	300	% 15
2004	486	% 62
2005	562	% 15
2006	1452	% 158

Kaynak: TİKA (2004, 2005, 2006a).

Şekil 3'te ise TİKA'nın kuruluş ve gelişme dönemlerinin proje ve faaliyet sayısı bazında bir değerlendirmesi yapılmaktadır. TİKA 1992-2002 arası on yıllık döneminde toplam 2346, yıllık ortalama 256 proje ve faaliyet gerçekleştirmişken, 2003-2006 döneminde toplam 2800 yıllık ortalama 700 proje ve faaliyet gerçekleştirdi. Gelişme döneminde (2003-2006) yıllık oranda gerçekleştirilen proje ve faaliyet sayısının kuruluş döneminin (1992-2002) neredeyse üç katına yaklaştığı görülmektedir.

Şekil 3. TİKA'nın Proje ve Faaliyet Sayısı Mukayesesi

Kaynak: TİKA (2006a:19).

TİKA'nın yaşadığı bu gelişim aynı zamanda Türk dış politikasının geçirdiği gelişim sürecinin kurumsal anlamda bir örneğidir. Uluslararası sistemde meydana gelen olaylar Türkiye'de iç politikada paralellik göstermiştir (Aydın, 2000:132). Soğuk savaş dönemi sonrası dönemde tehdit algılamalarının değişmesi ve yeni güvenlik anlayışlarının ortaya çıkması³⁹ uluslararası kuruluşların uluslararası politikayı ve devletlerin dış politikalarını önemli oranda etkilediği görülmektedir. Uluslararası alanda faaliyet gösteren bu

³⁹ Soğuk savaş dönemindeki iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesinin ardından yeni dünya düzeni arayışları ulus devlet sayısındaki artışa paralel olarak devletlerin yeni güvenlik kaygılarını meydana getirdi. Bu dönemde ortaya çıkan yeni güvenlik anlayışları ve yaklaşımları küreselleşmenin de etkisiyle uluslararası kuruluşların önemini ortaya çıkarmaktadır. Uluslararası bütünleşme örgütlerinin en önemlisi olarak kabul edilen AB'nin bu süreçte önemli bir yer tuttuğu açıktır. Güçlü bir Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği yaşanan güvenlik kaygılarını azaltacağı ve farklı kültürlerin bir arada yaşama olanağı sağlayacağı kabul edilmektedir. AB'nin genişlemesinin ve Türkiye'nin AB üyeliğinin uluslararası güvenliğe etkisi için ayrıca bkz. (Erdağ, 2007b:2-4).

kuruluşlar aynı zamanda devletlerin dış politikalarının pratikte uygulama alanlarını oluşturdu. Ramazan Gözen (1998:189)'in ifade ettiği Türk dış politikasında “aktif politika” anlayışının yerleşmesiyle TİKA başta Avrasya bölgesi olmak üzere birçok bölge ve ülkede Türk dış politikasının uygulama aracı konumunu üstlenmiştir.

Dünya'nın dört bir köşesinde yürüttüğü proje ve faaliyetler ile Türkiye'nin tanıtımına ve uluslararası alanda etkinliğine önemli ölçüde katkı sağlayan TİKA, yardım faaliyetinde bulunduğu, proje ve faaliyet yürüttüğü ülkelerde herhangi bir karşılık beklemezsizin çalışmalarını sürdürmektedir. Kafkaslar ve Balkanlar'da dış politika öncelikleri doğrultusunda TİKA'nın da en yoğun proje ve faaliyet yürüttüğü Azerbaycan ile Arnavutluk Türkiye'nin bölge politikalarını gerçekleştirebilmesi için önemli bir konuma sahiptir. Zira “Türkiye'nin her iki bölgedeki ağırlığını artırabilmesi de, yakın deniz havzası içinde olmakla birlikte sınır-ötesi etkinlik alanları içinde kalan Adriyatik ve Hazar'a yönelik politikalar geliştirebilmesi de mümkün olamaz” (Davutoğlu, 2003:128). Afganistan'ın yeniden imarı çalışmalarında da önemli rol oynayan, özellikle Afrika kıtasındaki ülkelerin acil ihtiyacı olan temiz su ihtiyacının karşılanmasına yönelik su kuyuları açan ve su boru hatları döşeyen, felaketler yaşayan ülkelerin barınma ve yiyecek gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasında anında cevap veren TİKA Türkiye'nin bir anlamda uluslararası sorumluluğunu yerine getirmektedir. TİKA proje ve faaliyetleri ile aynı zamanda yardım yaptığı ülkelerin de kurumsallaşma sürecine katkı sağlamaktadır (Kurt, 2005). TİKA, ayrıca yetişmiş insan gücü ve altyapıların geliştirilmesi kapsamında eğitim, kurs ve seminerler düzenleyen, öğrenci değişim programları ile farklı kültür ve coğrafyadan insanları bir arada buluşturan, sağlık ve konut projeleri ile insanların en temel ihtiyaçlarına cevap vererek Türk dış politikasının kültür ve sosyal amaçlı projelerinin en önemli uygulayıcısı konumundadır.

Bu bağlamda teknik yardım kapsamında yürütülen projelerin Türkiye'nin tanıtımına, sosyal ve kültürel yapısının uluslararası alanda anlatımına katkıda bulunduğu söylenebilir. Gerçekleştirilen projeler neticesinde teknik yardım desteği sağlanan ülkelerin ve ülke halklarının bu yardımlardan sağlanan fayda ile iki ülke arasında dostane ve iyi ilişkiler kurulmasına katkı sağlanmaktadır. Başta Türk Dilinin konuşulduğu ülkeler olmak üzere proje ve faaliyet yürütülen tüm ülkelerdeki tarihi-

kültürel mirasın restorasyonu ve yeniden canlandırılması aktif ve çok boyutlu dış politika açısından geç kalınmış bir gerekliliğin de ifadesidir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması Türkiye'nin kendisine yeni bir dış politika alanı açmasına neden oldu (Bakan, 2004:28). Oral Sander Türkiye'nin Orta Asya ülkeleri olan ilişkilerinde bu ülkelere ulus-devlet inşasında örnek olması gerektiğini, ilişkilerin gerektiği kadar geliştirilmesini ve doğu ve batı arasındaki güç dengesi politikasını iyi belirlemesi gerektiğini savunmaktadır (Sander, 1994:424). TİKA'nın faaliyet ve projelerinin Orta Asya ve Kafkasya bölgesinden dünyanın diğer bölgelerine da genişlemesi Türk dış politika açılımlarının da göstergesidir. Orta Asya bölgesinin yanında Doğu Avrupa ve Afrika ülkelerindeki proje ve faaliyetler Türkiye'nin içe kapanık ve bekle gör dış politika anlayışını terk ettiğinin ve uluslararası alanda daha fazla etkili olma ve işbirliği kurma çabalarının bir göstergesidir. TİKA'nın proje ve faaliyetlerindeki artış ve uluslararası alandaki başarısı bu yeni dış politika seçeneğinin kurumsal anlamda bir sonucudur. Alexander Murinson ise son dönemdeki Türk dış politikasında yaşanan bu yeni anlayışın Ahmet Davutoğlu'nun "stratejik derinlik" doktrini doğrultusunda şekillendiğini savunmaktadır (Murinson, 2006:947). Son dönemdeki dış politika ataklarının ve bu paralelde gerçekleştirilen TİKA'nın proje ve faaliyetlerinin de "stratejik derinlik" doktrin çerçevesinde şekillendiği söylenebilir.

TİKA'nın 2004 yılında 15 olan Program Koordinasyon Ofisi sayısı günümüzde 22'ye ulaşmıştır. Son dönemde Etiyopya, Sudan, Senegal, Filistin, Kosova, Karadağ ve Makedonya'da Program Koordinasyon Ofisi açan TİKA, Türkiye'nin dış politik açılımlarının uygulayıcılığını proje ve faaliyetleri ile program koordinasyon ofisleri aracılığı ile sürdürmektedir. TİKA'nın farklı coğrafi bölgelerdeki gerçekleştirdiği atılımlar son dönemdeki Türk dış politikasının aktif ve çok boyutlu özelliğini yansıtmaktadır. Zira dış politika yapılan açılımlar neticesinde, TİKA'nın da bu bölgelerde proje ve faaliyet yürütmeye başlaması dış politikanın pratiğe dökülmesinin bir ifadesi olarak görülebilir.

Tablo 4. TİKA'ya Tahsis Edilen Yıllık Ödenek Miktarları (YTL)⁴⁰

Ödenek Yılı	Başlangıç Ödeneği	Yıl Sonu Ödeneği	Yol Sonu Harcama
1992	162.973	163.668	60.188
1993	120.970	200.542	100.106
1994	284.209	831.978	433.939
1995	207.000	953.621	657.906
1996	486.250	921.687	723.178
1997	1.229.920	1.882.007	1.422.772
1998	1.315.600	3.351.044	2.901.702
1999	2.037.500	3.772.825	2.493.403
2000	4.381.205	6.194.660	5.275.824
2001	9.578.082	12.793.524	7.557.059
2002	19.720.000	27.754.840	15.495.748
2003	2.065.000	14.817.324	11.299.880
2004	3.300.000	3.582.370	16.052.370
2005	23.563.041	25.093.561	26.563.041
2006	43.025.000	52.253.000	48.706.000
2007	41.872.000	28.203.000	46.484.000
2008	44.966.000	-	-

Kaynak: 1992-2003 yıllarına ait ödenek miktarları *YDK, TİKA Denetim Raporları, 1992-2003'den aktaran (Parlak, 2007:135)*, 2004-2005 yılları ödenek durumu 31.12.2005 tarih ve 26040 sayılı ve 29.12.2006 tarih ve 29391 sayılı Resmi Gazete, 2006-2008 yılları ödenek durumu, Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü.

⁴⁰ 1992-2003 yıllarına ait ödenek miktarlarında başlangıç ödeneği bütçeden transfer miktarı, yıl sonu ödeneği ise bütçeden transferle birlikte diğer gelirler ve önceki yıldan devir toplamıdır. TL bazındaki fiyatlar o günkü değerden YTL'ye çevrilmiştir.

TİKA'nın son dönem faaliyetler ve projeleri teknik yardım alan ülkeler açısından incelendiğinde Türk dış politikasındaki değişimi izlemek mümkündür. 1990'lı yıllarda Türk dış politikasındaki söylemlerin ve eylemlerin oluşturduğu yansımaların yaşanmadığı son dönemde kültürel, kimlik, dil ve tarihsel projeler ekseninde yürütülen proje ve faaliyetler yardım sağlanan ülkenin milli egemenliğine azami saygı gösterilerek, bu ülkelere kalkınmalarında yardımcı olmak ve kültürel ilişkileri geliştirmek amacıyla yürütüldüğü yansıtılmaktadır. Dış politika yapıcılarının heyecanlı ve maksadını aşan beyan ve demeçlerle yanlış anlaşılmalara meydan vermemesi ve yapılan yardımların amacına ulaşması TİKA'nın başarısını artırmıştır.

TİKA'ya yapılan eleştirilerin başında Türk Dışişleri Bakanlığı ile olan ilişkilerinde sorunlar yaşadığı gelmektedir. Bu eleştirilere dönemin TİKA Başkanı Dr. Hakan Fidan bir mülakatında şöyle yanıt vermektedir;

“Bakın, şunu bütün kalbimle söylüyorum ki, Dışişleri Bakanlığı ile TİKA arasında hiçbir sorun yoktur, bilakis çok iyi bir uyum vardır. Afganistan projelerimiz bunun en güzel örneğidir. Ülkelerde büyükelçiliklerimiz ile uyum içerisinde çalışıyoruz. Bildiğiniz gibi devlet kurumlarının teşkilat yasaları çıkarken her teşkilata ayrı bir sorumluluk ve görev alanı verilir, bunlar da genelde devlet işleyişinde birbirini tamamlayan şekilde olur.

TİKA gibi genç bir kurum, kanunla kendine verilen görevleri hakkıyla yerine getirdiği zaman buna en çok sevinen Dışişleri Bakanlığımız oluyor. Çünkü dış politikada önemli bir görevi yerine getirmiş oluyorsunuz. Dış ticarete olduğu gibi....” (Duru, 2007:96).

TİKA'ya yapılan bir diğer eleştiri de Türkiye'de de okulu, yolu ve suyu olmayan yerler varken TİKA neden yurt dışında bu faaliyetleri yürüttüğü hakkındadır. Bu eleştiriye de yine dönemin TİKA Başkanı Dr. Hakan Fidan'ın bir mülakatındaki şu cümleleri cevap olarak verilebilir;

“...bunun iki cevabı var. Türkiye'de ki halka yardım eden yüzlerce kuruluş var ama buraya hizmet edem kurum Türkiye bazında bir tanedir. Türkiye'de şu çok iyi bir psikoloji, burada herhangi bir kamu görevlisini arayın, Kırgızistan, Özbekistan, Azerbaycan'dan muhatabı arasın kendi Türkiye'de ki arkadaşına yardım ediyormuş gibi yardım eder. Yani Azerbaycan Tarım Bakanı, Türkiye'de ki Tarım Bakanı[nı] arasın sanki Kırklareli Valisi arıyormuş gibi malzeme gönderir. Burada aslında daha derinde bir kültür yatmaktadır. Şunu söylemekten memnuniyet duyuyorum. Orta Asya'da, Kafkaslar da, Türkiye yaptığı yardım faaliyetleri ile çok ciddi bir zemin kazanıyor. Birde dediğim gibi onları da daha iyi bir hale getiriyoruz (TİKA Hakkında, *Telekom Dünyası*, Eylül 2007, s.22-23).

TİKA'nın başlıca faaliyet alanını oluşturan sosyal ve kültürel projeler aynı tarihi geçmişi ve mirası paylaşan ülkeler ile Türkiye'nin yaklaşmasını sağladığı değerlendirilmektedir. Bu proje ve faaliyetler ülkelerin ulus-devlet kurma sürecinde milli hislerinin ve tarih bilincinin yerleşmesine zemin hazırlarken, Türkiye'nin tarihinde önemli yer tutan kişi ve olayların günümüze kalan eserlerinin yeniden gün yüzüne çıkmasına da olanak sağladı. Bu aynı zamanda Türkiye'nin bu bölgelere geç kalan ilgisinin de artmaya başladığının bir göstergesidir. Çoğumuzun çocukluk ve ilköğrenim çağlarında Türk tarihi ve Türkçe ile ilgili verilen ilk örneklerden olan Orhun Abidelerinin, Türkmenistan'da bulunan Sultan Sancar Türbesinin ve Balkanlara açılımın sembolü olan Sultan Murat türbesinin yakın zamanda yapılan yeniden imarı ve ziyaret edilebilir bir hale getirilmesi tarihi mirasa olan geç kalmış bir borçtur.

Enerji kaynaklarından dolayı dünya devletlerinin ilgi odağı haline gelen Orta Asya ve Kafkasya bölgesi, tarihsel ve kültürel geçmişi nedeni ile Türkiye için çok önemli bir konuma sahiptir. Ayrıca dünyanın diğer sorunlu bölgelerinin problemleri ile ilgilenmesi de Türkiye'nin uluslararası sorumluluğunun bir gereğidir. Bu bağlamda son dönemde Türkiye'nin hedeflediği aktif ve çok boyutlu politika anlayışı ile TİKA Türk dış politikasının en önemli araçlarından bir haline gelmiştir. TİKA'nın yürüttüğü proje ve faaliyetler Türk dış politikasının bir pratiği olarak diplomasinin yanında pekiştirici ve sahada uygulayıcı olarak ön plana çıkmaktadır. Türkiye'nin kararlı ve istikrarlı dış politik söylemleri ve bu paralelde TİKA vasıtasıyla gerçekleştirdiği proje ve faaliyetler ile uluslararası alanda "merkez ülke" ve "bölgesel güç" (Davutoğlu, 2004a; 2004b; Canbolat, 2000:71; Larabee ve Lesser, 2004) olması beklenebilir. Bu değerlendirmeler ışığında TİKA'nın Türk dış politikasının en önemli aktörlerinden biri olduğu ve yeni dış politika anlayışının dışa yansımalarının ve kurumsallaşmasının da bir göstergesi olduğu söylenebilir.

TİKA herhangi bir karşılık beklemezsin proje ve faaliyetlerini yürütürken sağladığı katkı ve destekler neticesinde Türkiye önemli kazanımlar elde etmiştir. Bunlar başta Türkiye'nin İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) Genel Sekreterliğini kazanmasında kendini göstererek, BM Güvenlik Konseyi Geçici Üyelik Adaylığı gibi birçok uluslararası faaliyette de etkili olacağı değerlendirilmektedir. Hedeflerini ve stratejilerini uluslararası alanda saygınlığının artması, ekonomik kalkınmışlık seviyesinin yükselmesi

ve bölgesel bir güç olma özelliğini kazanma yolunda belirleyen Türkiye 9'uncu Kalkınma Planında da ifade edildiği gibi "İstikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen, AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye" DPT (2007:1) vizyonu ile önemli atılımlar gerçekleştirmiştir. AB ile uyum çerçevesinde demokratikleşme reformları Türkiye'nin son dönemde yaşadığı dönüşüm en önemli özelliklerinden biridir.⁴¹ Türkiye iç politikada yakaladığı istikrar dış politika hedeflerini gerçekleştirecek atılımları beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda önemi her geçen artan ve kurumsal olarak uluslararası alanda rekabet edebilir bir pozisyona gelen TİKA'ya Türkiye'nin tanıtımı ve dış politik hedefleri doğrultusunda daha fazla görev alacaktır.

Soğuk Savaş dönemi yalnızca uluslararası sistemi değiştirmekle kalmadı aynı zamanda devletlerin denge ve güç ekseninde yeni politikalar belirlemesine de yol açtı. Enerji zengini ve bağımsızlıklarını yeni kazanan devletlerin oluşturduğu Brzezinski (2005:51)'nin "Amerika için en önemli jeopolitik ödül" olarak adlandırdığı Avrasya bölgesine olan uluslararası ilgi arttı. Yanı başında yaşanan ve tüm dünyayı etkisi altına alan gelişmeler Türk politika yapıcılarının yeni alternatifleri ve seçenekleri değerlendirmesini bir anlamda zorunlu kıldı. Bu yeni dönem Türk dış politikasında farklı açılımları beraberinde getirdi. Soğuk savaş dönemi Türk dış politikasının içe kapanık ve pasif yapısı aktif ve dinamik bir yapıya büründü. "Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra Türk dış politikasında ortaya çıkan diğer bir yenilik de, insancıl amaçlara ve gelişmeye yardımcı bir programın kademeli olarak geliştirilmesidir" (Kirişçi, 1994:406). Bu yeni eğilimlerin ve insancıl amaçlı politikaların bir ürünü olarak ortaya çıkan TİKA Türk dış politikasının yeni anlayışının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Ayrıca son dönemde teknik yardım konusunun öneminin arttığını gözlemlenmektedir. Teknik yardım konusunda ülkeler, devlet dışı kuruluşlar (NGO) ve uluslararası örgütler yoğun faaliyet göstermeye başladılar. Uluslararası alanda teknik yardımın bir dış politika aracı olarak kullanılmaya başlandığını söylenebilir. Bu bağlamda TİKA Türkiye'nin dış politikadaki teknik yardım enstrümanının kurumsal yapılanmasını oluşturmaktadır.

---

⁴¹ Türkiye'nin son dönemdeki dönüşüm sürecinin incelemesi için bkz. (Al ve diğ., 2007).

TİKA'nın kuruluş döneminde proje ve faaliyetlerin sayısı ve başarısı konusunda yaşanan tereddütler temelde başta bağımsızlıklarını yeni kazanan Türk Devletleri olmak üzere yardım alan devletlerin kendilerine bir "hami" istemedikleri yönündedir. Bazı devletler bu proje ve faaliyetleri henüz kazanmış oldukları bağımsızlıklarına zarar verebileceği hatta uluslararası alanda tanınma sorunu ile karşılaşabileceği gerekçeleri ile mesafeli durmuşlardır. Kuruluş döneminde yaşanan bu güven sorunu aslında bir söylem ve algılama sorunudur. Türk dış politikasının temelini oluşturan realist teori (Gözen, 2005:57) soğuk savaş döneminin hemen ardından başlayan TİKA'nın kuruluş ve faaliyetlerinin başlama aşamasında da kendini hissettirmiştir. TİKA'nın proje ve faaliyetleri ile Türkiye bölge ülkelerinde teknik yardım desteği, nitelikli personel ve gerekli donanım alt yapısı sağlamaktaki niyet ve eylemleri yardım alan ülkede egemenliğe zarar olarak algılanabilmiştir. Dış politika uygulayıcılarının hedefleri ve bu hedefleri gerçekleştirecek kurum ve kuruluşlarının faaliyetleri pratikte söz konusu politikaların arka plandaki teorik düşünceyi ortaya çıkarmaktadır.

İdris Bal'a göre model olarak Türkiye'yi örnek alan Türk Cumhuriyetleri'nin, kendi içinde istikrarsız, kurumlarının birbirini ile rekabet halinde olduğu ve ekonomik olarak güçsüz bir ülkeyi karşılarında görmeleri neticesinde Türkiye ile olan ilişkilerinde bir gerileme yaşandı (Bal, 2004:376). İlişkilerde yaşanan bu gerilemede dönemin liderlerinin ve politikacılarının heyecanlı çıkışları ve maksadı aşan söylemlerde bulunmaları da etkili olmuştur. Bu dönem için Sovyet tehdidinin ortadan kalkması nedeniyle Batı için Türkiye'nin önemini yitirdiği ve Türk Cumhuriyetleri'nin de Batı ile ilişki kurmada Türkiye'ye ihtiyaç duymadan doğrudan iletişime geçmiş olmaları da yapılan değerlendirmelerdendir. "Türkiye-Türk Cumhuriyetleri ilişkileri, Batı'nın Türk modelini ortaya atması ve daha sonraki gelişmeler, güçlü olunmadığı takdirde dış politikada sürprizler beklenilmemesi gerektiğini, dahası zayıf bünyeli devletlerin başka birilerinin "dış politika aracı" olma seviyesinden ileri gitmelerinin mümkün olamayacağını göstermektedir" (Bal, 2004:377). Ayrıca "o yıllarda, Türkiye'nin bu ülkelerle gerçekçi politikalara dayanan ilişkiler kurmasına yönelik hareketin önünde duran en birinci engel Türk toplumunun resmi ve sivil alanda Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin gerçekleri konusunda fazla bilgili olmamasıydı." (Kırımlı ve Temiz, 2004:446).

SSCB'nin ardından Rusya'nın bölge ülkelerini yakın ilgi alanı içine dâhil etmesi de Türkiye'nin etkinliğinin artırılmasını engelledi (Parlak, 2007:167). Türkiye'nin iki kutuplu sistemin sona ermesiyle ortaya çıkan yeni dünya sisteminde "belirsiz ve etkisiz" durumunun nedeni dış politikada "strateji ve kavram" eksikliğidir (Dağı,1998; Bağcı, 1998; Davutoğlu, 2003). Türk dış politikası karar alıcılarının yaşadığı bu stratejik teori eksikliğinin sebebi Ahmet Davutoğlu'na göre Osmanlı ve Türk dış politika geleneğinde sömürgeci bir anlayışın olmayışıdır (Davutoğlu, 2003:52). 19. yy.da yayılmacı ve sömürgeci politikaların ortaya çıkıp uygulandığı dönemde Osmanlı İmparatorluğu sadece iç bütünlüğü koruma ve daha fazla toprak kaybı yaşamama politikası yürütmekteydi.

Türkiye'nin Azerbaycan başta olmak üzere bağımsızlıklarını yeni kazanan Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerinde yardım ve bilgi desteği sağlamanın ötesinde ülkelerin içişlerine karışır görüntü vermesi dış politikanın farklı algılanmasına neden olduğu ve bazı ülkelerde bu durumun egemenliklerine karşı bir tehdit olarak algılandığı eleştirileri yapılmaktadır. Örneğin Özbekistan bu dönemde Türkiye'de okuyan öğrencilerini geri çağırdı, çünkü bu öğrencilerin Türkiye'de Özbek hükümetine muhalif kimseler ile irtibat halinde oldukları düşünülmekteydi (Bal, 2004:375). TİKA'nın kuruluş yıllarındaki Türk dış politikasında karar alıcıları etkileyen iç politik durum incelendiğinde kurumlar arası çekişme ve rekabetin olduğu ve iç politik istikrarın bulunmadığı, koordinasyonsuz, stratejisiz ve plansız bir dönem olduğu görülmektedir (Kalafat, 2004:463). TİKA'nın kuruluş yılı olan 1992 yılından 2003 yılına kadar olan dönemde on iki Dışişleri Bakanı'nın görev yapmış olması iç politik istikrarsızlığın en önemli göstergesidir. Bu politik istikrarsızlık sürdürülebilir bir dış politika anlayışının ve dış politika hedeflerinin belirlenememiş olmasının nedenleri olarak gösterilebilir. Türkiye'nin yapacağı dış yardımları konusunda kurumlar arasında yaşanan bu koordinasyon eksikliği TİKA'nın etkinliğinin artırılması ile doldurulmuş oldu.

Türkiye'nin *geleneksel* dış politika anlayışında tarihi geçmişinin ötesinde, ortak geçmiş ve tarihi mirası paylaşmış bir kültürel zenginliğin farkında olunmadan tehdit ve önyargılara dayalı bir düşünce hâkim olmuştur. Bu geleneksel yapı özellikle coğrafi olarak içinde bulunduğumuz bölgede komşu ülkelerle ve Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlar gibi aynı çatı altında yaşadığımız ülkelerle olan ilişkilerde kendini

hissetirmiştir. Önündeki fırsat ve tercihleri değerlendirme noktasında etkisiz kalan Türkiye, yeni dünya düzeni arayışında arzuladığı yeri alamamıştır. Dış politikada strateji eksikliğinden kaynaklanan bu yaklaşım aslında geleneksel politikanın başlıca özelliğini oluşturmaktadır.

3.2. TİKA ve Konstrüktivist Yaklaşım Örneği

Türkiye geçte olsa son dönemde strateji ve dış politika hedefleri noktasında eksikliklerinin farkına vararak özellikle Orta Asya bölgesindeki bağımsızlıklarını yeni kazanan ülkeler ile diyalog kurma girişimlerini başlatmıştır. Alexander Murinson'a göre son dönemdeki Türk dış politikasına yön veren ve eleştirilen strateji eksikliğini kapatan Ahmet Davutoğlu olmuştur (Murinson, 2006). Bazılarının Neo-Osmanlılık olarak adlandırdığı bu yeni stratejik akım realist korkuların ötesinde “Osmanlıyı yeniden ihya etmeyi ve diriltmeyi değil, Osmanlı hinterlandıyla sahip olduğu tarihi, kültürel, dini ve etnik bağılıkları nedeniyle Türkiye'nin bu gelişmeleri etkilemesini savunur” (Gözen, 2006:23). Türkiye'nin dış politikası kurumsallaşma ve uygulama alanı olarak TİKA'nın faaliyetlerinde incelendiğinde ilişkilerini geliştirmek istediği ya da yeni ilişki kurulmak istenen ülkeler ile TİKA vasıtasıyla başta kültürel ve sosyal projeler olmak üzere diyalog kurularak bir yakınlaşma içine girildiği görülmektedir.

Baskın Oran (2005) TİKA'nın proje ve faaliyetleri ile Orta Asya bölgesinde daha aktif rol oynama isteğinin Batı ve bölge ülkeleri tarafından desteklendiğini vurgulamaktadır. Ancak “bölge halkı hakkında neredeyse hiç bilgi sahibi olamayan Türk yöneticilerin bu rolü oynama ve bölgenin sosyo-politik ve ekonomik dönüşümünü etkileme konusunda Türkiye'nin kapasitesini abarttıkları” (Oran, 2005:382; Aydın, 2003:323) fikri kuruluş aşamasında TİKA'nın proje ve faaliyetlerindeki yetersizliğin sebebi olabilir. Ayrıca dış politikada karar alıcıların etkilendikleri düşünsel arkaplan ve sosyo-kültürel vizyonsuzluk bu konuyu etkileyen diğer sebeplerdendir.

TİKA'nın son dönemdeki faaliyet ve projelerindeki artış bu yönüyle değerlendirilecek olursak; bağımsızlıklarını yeni kazanan Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri ile başlatılan diplomatik ilişkilerde öncelikli olarak bu ortama hazırlıksız yakalandığı ortadadır. Ayrıca Türkiye'nin bölgedeki faaliyetleri henüz bağımsızlığını kazanan ülkeler açısından ürktücü bir unsur olarak algılanabildiği bu yüzden çoğu ülkedeki proje ve faaliyetlerin başarısız olduğu da söylenebilir. Ancak dış politika anlayışındaki

bu yapı terk edilmeye başlanıp daha aktif ve çok boyutlu dış politika anlayışı benimsenmeye başlanınca TİKA'nın proje ve faaliyetlerinin de bu yönde ilerleme kaydettiği görülmektedir. Özellikle dış politikada sosyal ve kültürel yönler ağırlık verilmesi TİKA'nın başta Orta Asya ve Kafkaslar olmak üzere proje ve faaliyet yürüttüğü tüm bölge ve ülkelerde sosyal ve kültürel proje ve faaliyetlerinin de aynı oranda artmasını sağladı. Bu yeni dönemde yakın çevresinin dışında da dış politika üreten, farklı bölgelerde yeni açılımlar getiren Türk dış politikası bu hedeflerini gerçekleştirmek için yeni aktörler oluşturmaktadır. TİKA bu dış politika ideallerini gerçekleştirecek en önemli aktörlerden biri olarak algılanmaktadır.

TİKA'nın kuruluş döneminde devletlerin dış politikalarına yön veren norm, kültür ve kimlik gibi öğelerin dış politika uygulayıcıları tarafından iyi analiz edilmediği ortaya çıkmaktadır. Zira Türk dış politikasının zafiyeti; hem bölgeyi iyi tanıyamaması hem de ani gelişen durumlara hazırlıksız yakalanması sonucunda uygun norm belirleyememesidir. Bu eksiklikler ve iç siyasal ortamın istikrarsız oluşu ile ortaya çıkan dış politikadaki başarısızlık aynı zamanda dış politika uygulayıcılarının bir teori ve strateji eksikliğini de ortaya koymaktadır. TİKA'nın son dönemdeki faaliyet ve proje sayısı ve başarısının artmasında kuruluş döneminin aksine belirlenen dış politika hedefleri ve stratejileri ile uygun norm ve hareket tarzlarının yattığı görülmektedir. Benimsenen dış politika tercihlerinde diğer ülkelerle olan ilişkilerde sosyal ve kültürel projelere ağırlık verilmesi, ortak tarihsel geçmişin iki ülkeyi yakınlaştıran bir payda olarak kullanılması ve belki de en önemlisi, dış politika hedeflerinin ve söylemlerinin diğer ülkeler için bir tehdit unsuru olarak algılanmamasına özen gösterilmesidir.

TİKA'nın kuruluş döneminde de kendini hissettiren Türk dış politikasının “geleneksel” yapısı İsmail Cem'e göre, uygulamada geleneğin doğrudan çok yanlıya bağlı olduğu bir anlayışı ifade etmektedir. “Geleneksel dış politikayı’ izlemekten başka bir iddiası olmayan siyasetçiler, aslında, mevcut olumsuzlukları korudu, yaşattı ve sürdürdü” (Cem, 2004:10). Son dönemde Türk dış politikasındaki bu gelenekçi yapıdan farklı olarak uygulanan dış politika anlayışı klasik ya da realist kabul edilebilecek bir dış politika anlayışının terk edilerek, aktif ve sosyal ve kültürel projelere ağırlık veren konstrüktivist bir eğilimin ağırlık gösterdiği gözlemlenmektedir. TİKA'nın son

dönemde gerçekleştirdiği proje ve faaliyetlerle Türk dış politikasının çok boyutlu, kültürel ve sosyal ağırlıklı bir çizgide gittiği söylenebilir.

Bahsedildiği gibi, elbette ki Türkiye'nin ve diğer ülkelerin dış politika belirleyicisi ve uygulayıcısı Dışişleri Bakanlıkları ve Büyükelçilikleridir, ancak TİKA belirlenen dış politik hedefler doğrultusunda ülkeler arasında sağlanması amaçlanan iyi ilişkilerin kurulması aşamasında önemli bir görev üstlenmektedir. Türkiye'nin resmi politikalarını belirleyen Dışişleri Bakanlığı teşkilatının yanında neden böyle bir kuruluşa ihtiyaç duyulduğu sorusuna konstrüktivist bir perspektiften cevap verilebilir. İlk olarak, konstrüktivizmde uluslararası sistemi belirleyen tek aktör devletler değildir, başka etkili aktörlerde mevcuttur. “Yani eyleme geçen aktörler ve faktörler yelpazesi geniştir. Bunlar, devlet-üstü (uluslararası örgütler gibi) veya devlet-altı (askeri-bürokratik karar verici gerçek veya tüzel kişilikler gibi)” de olabilir (Kardaş, 2007:134). Bu bağlamda Türkiye BM ve BM'nin bir kuruluşu olan BM Sınâî Kalkınma Örgütü (UNIDO) gibi uluslararası örgütlere üye olarak bu örgütlerin çalışmalarına destek vermektedir. Türkiye oluşan bu uluslararası sistemin yeni aktörleri ile işbirliğini geliştirirken resmi kurumlarının yanında bu sürece Türkiye adına dâhil olacak, kuruluşlara ihtiyaç duymaktadır. TİKA bu yeni oluşum sürecinde hem “devlet-altı” bir kuruluş olarak ülke içinde hem de diğer ülkelerin kalkınma örgütleri ve uluslararası kalkınma örgütleri ile birlikte projeler gerçekleştirerek “uluslararası” alanda kendi savunduğu ideallerini ve kimliğini bir aktör olarak ortaya çıkarmaktadır.

“Konstrüktivist teori, normlara uygun davranış mantığı çerçevesinde karşı aktörlerin davranışlarından bağımsız, uluslararası toplum tarafından geniş kabul gören normlara ters düşmeyecek davranıştan bahseder” (İnat ve Duran, 2005:5). Konstrüktivist dış politika teorisinde normlar devlet davranışlarını etkileyici bir özelliğe sahiptir. Devletlerin dış politika hedefleri ve çıkarları bu normlar çerçevesinde şekillenir (İnat ve Duran, 2005:6). Türkiye'nin son dönemde dış politikasında Ahmet Davutoğlu (2004b)'nun da belirttiği gibi *özgürlüklerin genişletilmesinden yana, komşuları ile sıfır problem, çok boyutlu dış politika, yeni bir diplomatik üslup ve ritmik diplomasiye geçişe dayalı bir uluslararası norm* benimsediği gözlemlenmektedir. Bu normlar doğrultusunda dış politika belirleyen ve uygulayan Türkiye uluslararası alanda etkin bir aktör olarak diğer aktörlerle sürekli etkileşim halindedir. Etkin dış politika seçenekleri

ile AB uyum hedeflerini birlikte gerçekleştirmeyi düşünen Türkiye'nin bu aktif dış politik seçeneklerini gerçekleştirmesinde TİKA'nın önemli bir katkısının olduğu görülmektedir. TİKA'nın son dönemdeki proje ve faaliyet sayısındaki artışın da bu yeni dış politik kimlik, ideal doğrultusunda TİKA'nın bir aktör olarak görülmesinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

11 Eylül saldırılarının ardından güvenlik eksenli bir dünya politikasının belirlendiği uluslararası alanda Türkiye demokratikleşme açılımları ile özgürleşmeden yana tutum sergilemiştir.

“Bu dönemde, güvenliğini riske etmeden, sürekli demokratikleşme paketleriyle özgürlük alanını genişleten tek ülke Türkiye'dir. Biz bunu gerçekleştirebildiğimiz ve iç siyasal meşruiyeti dengeli bir özgürlük ve felsefî bir güvenlik anlayışı ile irtibatlandırabildiğimiz oranda Türkiye diğer ülkelere de model olacaktır” (Davutoğlu, 2004b).

Türkiye uluslararası ilişkilerinde belirlediği normlardan biri olan demokratikleşme sürecinde birikimini ve tecrübesini TİKA'nın proje ve faaliyetleri ile diğer ülkelerle paylaşmaktadır. Türkiye'nin “komşuları ile sıfır problem” hedefleri doğrultusunda uzun yıllar sorun yaşadığı konularda çözüm önerilerine katkı sağlamak suretiyle uzlaşma temelinde bir anlayışın benimsendiğini göstermektedir. Kıbrıs konusunda sergilenen tutum bu uzlaşma politikasına örnek olarak verilebilir. TİKA'da Türkiye'nin bu dış politikadaki “komşuları ile sıfır problem” politikasının bir parçası olarak komşu ülkelerde gerçekleştirdiği proje ve faaliyetler bu politikanın uygulamadaki en önemli göstergelerinden biridir. TİKA'nın Afganistan'ın ve Irak'ın yeniden imarına katkı sağlaması ve komşu ülkelerle iyi niyetli ekonomik, siyasal ve kültürel işbirliği çalışmalarının artırılmasını yönelik arayışlar bu hedeflerin uygulamadaki göstergeleridir. Bu politik hedefler doğrultusunda medeniyetler çatışması ve yeni dünya düzeni (Huntington, 2002) tezlerinin tartışıldığı dönemde TİKA'nın proje ve faaliyetlerinin BM nezdinde oluşturulan medeniyetler ittifakı projesinde İspanya ile birlikte Türkiye'nin eş başkanlık görevini üstlenmesi ile medeniyetler arası çatışmaların sonlandırılması ve uluslararası diyalog ve barış ortamının oluşturulmasına katkı sağladığı söylenebilir.

Türkiye son dönemde çok boyutlu ve çok kulvarlı dış politika anlayışı ile birlikte kendisine yeni ilgi alanları belirlemiştir. Türkiye bu dönemde bir yandan AB ile tam üyelik müzakereleri doğrultusunda diplomatik atak gerçekleştirirken diğer yandan uluslararası sorun bölgelerinde çözüme katkı anlayışıyla inisiyatif almaktadır. Bu kapsamda Afrika'ya açılım bu politikanın en önemli göstergesidir. Türkiye “başkalarının sorunları ile ilgilenme sorumluluğunu” (TİKA Bşk.Yrd.Dr. Mustafa ŞAHİN ile Kişisel Mülakat)'nun bir gereği olarak Afrika'ya yaptığı açılıma paralel olarak TİKA'nın üç kıta ülkesinde (Etiyopya, Senegal ve Sudan) program koordinasyon ofisi açması ve bölge insanının acil ihtiyaçlarını karşılayacak projeler gerçekleştirilmesi ile BM Bin Yıl Kalkınma Hedeflerine katkı sağlayarak hem uluslararası alanda sorumluluğunu yerine getirmekte hem de çok boyutlu dış politika anlayışını hayat geçirmektedir.

Türkiye'nin son dönemdeki çok boyutlu ve dinamik dış politika anlayışı ile dış politikasında yeni bir diplomatik üslup kullanılmaya başlandığını söyleyebiliriz. Bu diplomatik üslup Ahmet Davutoğlu (2004b)'na göre “Doğu platformlarında Doğulu kimliğinden gocunmadan, ama o kimlikle yüzleşip yine o kimlik etrafında tezler ve çözümler üretebilen, Batı platformlarında ise Batı'nın nosyonlarını özümsemiş, Avrupalı bir bakışla Avrupa'nın geleceğini tartışabilen bir ülke olmaktır”. AB ile tam üyelik hedefindeki kararlılık ve “komşuları ile sıfır problem” anlayışı ile bölge ülkeleri ile de bir diyalog ve işbirliği ortamını oluşturma çabaları bu üslubun en önemli örneğidir. Bu bağlamda TİKA'nın Türk dış politikası idealleri doğrultusunda proje ve faaliyet alanlarını genişletmesi ve bu faaliyetlerini farklı coğrafi bölgelerde uygulaması bu yeni anlayışın bir ürünü olarak gösterilebilir.

Son dönemde Türk dış politikasında izlenen çizgide özellikle birey ve toplum merkezlik öne çıkmaktadır. Politik söylemlerde iletişimin eksikliğinin yarattığı sorunların önemine vurgu yapılmakta ve insan ve toplumlar arası iletişimin artmasıyla toplumsal ve uluslararası barışın sağlanacağı savı dile getirilmektedir. Bu söylemler konstrüktivizmin vurguladığı insan ve toplumların birbirini inşa ettiği fikri ile örtüşmektedir. Toplumlar ve insanlar arasındaki ilişkilerin ve iletişimin artması ile etkileşmiş bir toplum ortaya çıkmaktadır. Bu etkileşim ve iletişim kültürel, tarihsel, dil ve normlar eksenli proje ve faaliyetlerle sağlanacaktır. Bu anlamda belirlenen ve

hedeflenen politikaları uygulayacak ve diğer örgütlerle koordinasyonu sağlayacak kurum ve kuruluşlara ihtiyaç duyulacaktır. Türk dış politikasının sosyal ve kültürel ağırlıklı projelerini ve dış politika hedeflerini gerçekleştiren TİKA teorik dış politika söylemlerinin uygulayıcısı olmaktadır. Teori ile pratiğin birlikte ilerlemesi dış politika hedeflerinin elde edilmesinde en önemli faktördür.

Son dönemde, 57 yıl aradan sonra ilk defa Suriye Devlet Başkanı sıfatıyla Beşar Esad, 40 yıl aradan sonra ilk defa Avrupa Birliği Komisyonu Başkanı olarak Romano Prodi, ikinci olarak Jose Manuel Barroso ve belki de adını ilk defa duyduğumuz Karayipler'in 119 bin nüfuslu ada ülkesi Saint Vincent ve Grenadinler'in Başbakanı Ralph Gonsalves tarihinde ilk defa Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Ayrıca Türkiye bu süreçte birçok uluslararası organizasyona ev sahipliği yapmıştır. Bu organizasyonlar vesilesiyle de birçok devlet ya da hükümet başkanı Türkiye'ye ziyaret gerçekleştirmiştir. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün ABD ziyareti 12 yıl aradan sonra, Türkiye'den Amerika Birleşik Devletleri'ne ilk kez "cumhurbaşkanı" seviyesinde bir ziyaret özelliğini taşımaktadır. Ayrıca Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Gümülcüne ziyareti ile 51 yıl aradan sonra Gümülcüne'yi ziyaret eden ilk Türk Başbakanı, Afganistan, Avustralya ve Yeni Zelanda ziyaretleri ile de bu ülkeleri ziyaret eden ilk Türk Başbakanı olmuştur. Bütün bunlar konstrüktivist yaklaşımın belirttiği gibi dış politika aktörlerinde gözlenen zihniyet/kimlik değişiminin önemi yansımalarıdır. Yine bu paralelde TİKA'nın son dönemdeki proje ve faaliyet gerçekleştirdiği ülke sayısında önemli miktarda artış gözlemlenmektedir. TİKA'nın son dönemde proje ve faaliyet gerçekleştirdiği ülke sayısının 192'yi bulması Türkiye'nin bu ritmik diplomasi anlayışının bir örneği olarak kabul edilebilir. Tüm bu yoğun ve ilklerle dolu diplomasi trafiği ve TİKA'nın açılımları Türk dış politikasında son dönemde benimsenen "ritmik diplomasi" anlayışının en somut göstergeleridir.

Ramazan Gözen ise son dönemde yaşanan Türk dış politikasının özelliklerini şu şekilde özetlemektedir;

"Dış politikada ana hedef 'toprak' değil, 'insan'dır. Dış politikanın amacı, mevcut sınırlar üzerinde yaşayan insanların sorunlarını çözmek ve daha iyi şartlarda yaşaması için, ekonomik, siyasal, hukuki ve kültürel değerleri ve standartları geliştirmektir....Dış politika sorunlarının askeri araçlar ve sert yöntemler

kullanılarak değil, diplomasi gibi yumuşak politika yöntemleri kullanılarak çözümlenmesini savunmuştur....Dış politika her ne kadar devletin yetkili organları tarafından oluşturulmaya devam etse de, bu süreçte devlet-dışı aktörlerin de etkili olduklarını ve politikanın oluşumunda önemli rol oynadıklarını görebiliriz” (Gözen, 2005:52-53).

Türkiye'nin bu yeni dış politika tutumu ve TİKA'nın proje ve faaliyetleri ile proje ve faaliyet yürütülen ülkelerde halklar arasında bir dostluk ve barış ortamının kurulmasına katkı sağlamıştır. Bu vesileyle oluşturulan bu güven ve barış ortamı muhtemel çatışmaları önleyerek sosyal barışa katkı sağlamıştır. Bu süreçte ülkeler arası ekonomik, siyasal, kültürel ve diplomatik alanda ikili ilişkiler geliştirilmiştir. Türk dış politikasının belirlenmesinde ve seçeneklerin oluşturulmasında önemli rol oynayan bu *uluslararası normlar* ve bu normlara uygun dış politik hedeflerin uygulayıcısı konumundaki en önemli *aktör* olan TİKA ve yöneticilerinin zihniyet yapısının gerçekleştirdiği proje ve faaliyetler Balkanlar, Ortadoğu, Kafkas ve Afrika ülkelerinde sağlanan etkileşim ile birlikte uluslararası sistemin *karşılıklı inşa* sürecini hızlandırmıştır. Bu inşa sürecinde devlet ya da hükümetler ile yakın ilişkiler geliştirilerek uluslararası sorunlara ve çatışma alanlarına çözümler aranmıştır. Bu süreçte Türkiye'nin aktif ve çok boyutlu dış politika anlayışı ile ve bu anlayışın bir göstergesi olarak TİKA'nın uluslararası alandaki proje ve faaliyetleri neticesinde son dönemdeki Türk dış politikasının kuramsal olarak konstrüktivizm temelinde şekillendiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

“Konstrüktivizme göre, sosyal yapılar ve aktörler arasında bir karşılıklı inşa ilişkisi söz konusudur. Sosyal yapılar, sosyal bir kimlik vermek suretiyle aktörleri inşa ederken, aktörler de interaktif eylemleri ve günlük yaşamlarıyla bu yapıları yeniden üretebilmekte ve değiştirebilmektedir” (İnat ve Duran, 2005:4). Bu bağlamda SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanan Türk devletlerinin gelişimine katkı sağlamak amacıyla söz konusu ülkelere işbirliği ve yardım temelli bir *sosyal yapı* oluşmuştur. Bu oluşan sosyal yapı faaliyetleri yürütecek, takip ve koordinasyonunu yapacak bir *aktörü* ortaya çıkarmıştır. Uluslararası alanda başta Türk dilinin konuşulduğu ülkeler olmak üzere gelişmekte olan ülkelere teknik yardım sağlamak amacıyla “Türk Teknik Yardım Kuruluşu” *kimliği* ile kurulan TİKA, proje ve faaliyetleri ile bu içsel yapıyı uluslararası alanda bütünleştirerek proje ve faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Türk dış politikasının yeni ilgi alanları ve hedefleri doğrultusunda

kendisine yeni çalışma alanları oluşturan TİKA farklı bölge ve ülkelerdeki proje ve faaliyetleri ile aynı zamanda yeni sosyal ve kültürel yapılar üretmektedir. Bu etkileşim ve inşa süreci insanların günlük yaşantılarını daha kolay ve yaşanabilir bir hale getirerek hem sosyal yaşamı değiştirmekte hem de ülkelerin yakınlaşmalarını sağlayarak uluslararası sistemi etkileyebilmektedir. TİKA'nın kuruluşundan itibaren yaşanan ve son dönemde daha da aktif ve etkili bir hale dönüşen bu süreç konstrüktivizm temelli dış politika tercihinin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir.

Konstrüktivizm insanların ve toplumların birbirini inşa ettiğini ve oluşturduğunu iddia eder. Toplum ve insanlar arasında sağlanan iletişim ilişkilerin geleceğine yön verir. Materyal nitelikleri göz ardı etmemekle birlikte uluslararası ilişkilerde ve devletlerin dış politikalarında önemli etken sosyal ve kültürel ilişkileridir. TİKA'nın proje ve faaliyet yürüttüğü ülkelerde toplumlar ve devletler sosyal ve kültürel temelli projeler ile yakınlaşmış ve bir anlamda ortak kültür oluşturulmuştur. Böylelikle devletler yani Türkiye ile proje ve faaliyet gerçekleştirilen ülkeler yakınlaşmış ve ortak paydada buluşmuşlardır. Afrika açılımı bu anlamda en önemli göstergedir: TİKA'nın yürüttüğü proje ve faaliyetlerinde katkısıyla Türkiye'nin dış politika açılımı neticesinde gerek Türkiye'den Afrika ülkelerine gerekse Afrika ülkelerinden Türkiye'ye devlet ya da hükümet başkanları düzeyinde birçok ziyaret gerçekleştirilmiştir. Bu açılım Türkiye'nin bölge ülkeleri ile yakınlaşmasına olanak sağlamıştır.

Devletlerin dış politikadaki eylem ve söylemlerinde kimliklerin ve normların büyük etkisi vardır. Bir anlamda dış politikadaki eylemler bu kimlik ve normların birer pratiğidir. Konstrüktivizmde önemli olan sistemin nasıl olduğu değil onun nasıl anlaşıldığıdır. Bu bağlamda Türkiye'nin TİKA'nın faaliyetleri ile ilişki kurduğu bölge ve ülkelerin uluslararası alanda ihtilafı ya da sorunlu bölge olarak algılanmasına rağmen bu bölge ya da ülkelerin Türkiye açısından bir fırsat olarak algılanması bölgede yürütülen faaliyet ve projelerin gerçekleşmesine olanak sağladı. Bu paralelde işlevselliği artırılmış, kurumsal yapısı güçlendirilmiş ve uluslararası alanda rekabet edebilecek bir konuma getirilmiş olan TİKA, konstrüktivizmin iddia ettiği, sadece materyal güçten ibaret olmayan ve ikili ilişkilerin inşasını sağlayan aktörlere örnek olarak gösterilebilir.

Konstrüktivizmin vurguladığı kültürlerin, normların ve kimliklerin dış politikadaki önemi TİKA'nın faaliyetleri ile ortaya çıkmaktadır. Normlar devletlerin uygun hareket

tarzlarıdır. Normlar düzenleyici ve yapıcı normlar olmak üzere olarak iki ayrı şekilde incelenebilir. Konstrüktivizm normları yapıcı norm olarak kabul eder (Küçük, 1999:63). Kùltürler, normlar ve kimlikler TİKA'nın faaliyet alanı kapsamındadır. TİKA sosyal ve kültürel proje ve faaliyetlerle Türkiye ile proje ve faaliyet gerçekleştirilen ÷lke arasındaki ilişkilerin gelişmesine ve istenen dış politika hedeflerine ulaşılmasında önemli bir rol oynadı. Devletlerin davranışları ve dış politika hedefleri çıkarlarının kaynağını oluşturur ve bu çıkarlar yalnızca dış tehdit ya da iç baskılarla şekillenmez, aynı zamanda uluslararası norm ve değerler bu çıkarları şekillendirir (Küçük, 1999:62). Devletlerin dış politika belirlemede kimliklerin de büyük bir etkisi vardır. Kimlikler devletlere belirli dış politik hedeflerin belirlenmesinde yön verir (Wendt, 1992; Küçük, 1999:79).

Konstrüktivizmde uluslararası ilişkileri anlamamanın en önemli faktörlerinden biri devletlerin kimlikleridir. Türkiye uluslararası alanda özel bir konuma sahiptir, çünkü doğu ve batı arasında sınır noktada bulunan Türkiye, farklı etnik köken ve kültürlere sahip geniş bir medeniyete ev sahipliği yapmaktadır. Laik, demokratik ve halkının çoğunluğu Müslüman olan bir ÷lke kimliğine sahip, batı ve özellikle son dönemde AB ile geliştirdiği yakın ilişkiler Türkiye'nin dış politikasını anlamamıza yardımcı olmaktadır (Bozdağlıoğlu, 2003:4). Bu kimlik aktif ve çok boyutlu bir dış politikada önceliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu öncelikler TİKA'nın son dönemdeki öneminin artmasına ve proje ve faaliyetlerini artırmasını sağlamaktadır. Konstrüktivizmin kimliklerin dış politikadaki etkisinin önemini vurgulayan bu yönü Türk dış politikasında TİKA pratiği ile kendini göstermektedir.

Konstrüktivizmin iddia ettiği uluslararası sistemin nasıl olduğu değil sizin onu nasıl anladığınızın önemli olduğu anlayışı, yakın dönemdeki Türk dış politikasının özelliği ile örtüşmektedir. Zira geleneksel olarak alışagelmış olan düşmanlarla çevrili jeopolitik konum, komşu ÷lkeleri ve halklarını tehdit olarak algılama anlayışının terk edildiği gözlemlenmektedir. Yakın dönem dış politika seçenekleri incelendiğinde başta AB ile başlatılan müzakereler olmak üzere yakın komşu ÷lkeleri ile geliştirilen ilişkiler somut örneklerdendir. Yunanistan, Suriye ve İran'la başlatılan diyalogların iki ÷lke arasındaki ilişkileri geliştirme konusunda önemli adımlar olduğu göze çarpmaktadır. Afrika açılımı da bu konuda örnek olarak gösterilebilir. Afrika'ya yapılan diplomatik açılım ve bu

paralelde TİKA'nın bölgedeki faaliyetlerini geliştirmesi realistlerin iddia ettiği gibi yayılcı bir anlayışın ürünü olarak Türkiye'nin Afrika'nın yeraltı zenginlerinde gözü olduğuna dair herhangi bir söylem ya da eylem gerçekleşmemiştir. Aksine; yaşanan felaketler ve insanlık dramları karşısında Türkiye bölgeye yardım elini uzatarak oluşturduğu sosyal, kültürel ve insani etkileşim ile bölge ülkeleri ile yakın ilişkiler kurmayı başaramıştır. Bu yardımlaşma normunun bir dış politika aracı olarak yerleştiğini de göstermektedir. Aynı şekilde bölge ülkeleri Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile olan bu yeni dönem ilişkilerinde çoğu ülkelerin gözettiği gibi herhangi bir menfaat gözetmeksizin sosyal ve kültürel amaçlı proje ve faaliyetlerini kendi egemenliklerine karşı bir tehdit olarak algılamamışlardır. Yeni anlayışta, ön yargılı, geçmişin hesabını barındıran ve kötü ve düşman olarak öne atılmış bir sistem görüntüsünden ötede karşılıklı güven ve dostane ilişkilere dayalı, tarihi ortak geçmişin izlerini süren, barış eksenli politikalar benimsenmektedir.

Bütün bu açılımlar Türkiye'nin uluslararası sistemi tehdit ve düşman üreten bir yapı olarak algılamadığının bir sonucudur. Yakın coğrafyasında ve dünyanın diğer sorunlu bölgelerinde politika üreten ve TİKA vasıtasıyla bunları pratiğe döken Türkiye, karşılıklı ilişkilerin ve diyalogun geliştirilmesi suretiyle sorunların çözülebileceğini düşünmektedir. Bu bağlamda uluslararası sistem çözüm üretici bir yapı olarak algılanmıştır. Yeni Türk dış politikası kimliğinde çözüm çok boyutlu ve aktif bir dış politikası anlayışı ile sağlanacaktır. Bu anlayışın uluslararası alanda en önemli uygulayıcı aktörü TİKA'dır. Son dönemde TİKA'ya verilen önemin artması ve proje ve faaliyetlerini geliştirmesi konstrüktivist bir dış politika yaklaşımının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

SONUÇ

Soğuk savaşın sona ermesinin ardından ortaya çıkan yeni dengeler dış politika yapımını, tehdit algılamalarını ve güç dengelerini değiştirmiştir. Devletlerin dış politika tercihlerini yaparken artan bir şekilde alternatif politikaları izlediği ve uygulanmaya başladığı görülmüştür. Bu dönemde dış politikada karar alıcıların etkilendiği dolayısıyla politikalarına yön veren etkenler incelendiğinde devletlerarası diyalogların, sosyal ve kültürel etkileşimlerin önemli bir rol oynadığı ortadadır. Bu bağlamda son dönemdeki Türk dış politikasında da benzer değişim ve gelişimin yaşandığı ve özellikle son dönemin dış politik tercihleri incelendiğinde teori ve uygulamaların klasik anlayışın ötesinde aktif dış politika seçenekleri benimsenerek hazırlandığı görülmektedir.

Dış politika tercihlerini ve karar alıcıları etkileyen düşünsel ve kültürel pozisyonların uygulama alanında hayat bulabilmesi için kurumsallaşmanın önemi büyüktür. Hedeflenen dış politika tercihlerinin Dışişleri Bakanlığı nezdinde büyükelçilikler vasıtasıyla uygulanması ve devletlerle olan ilişkilerin geliştirilmesinin yanında bu politikaları uygulayacak uluslararası alanda faaliyet gösterecek olan kurumlara da ihtiyaç vardır. Türkiye'nin yanı başında yaşanan ve dünya güç dengelerini değiştiren olayların ardından bölgesel ve uluslararası düzeyde faaliyet göstermek, gelişmekte olan ülkelere teknik yardım desteği sağlamak ve uluslararası yardım kuruluşları ile ortak proje ve faaliyet gerçekleştirebilmek amacıyla kurulan TİKA'nın son dönemdeki faaliyetleri Türk dış politikasının *aktif* ve *dinamik* seçeneklerinin uluslararası alanda uygulama alanını oluşturmuştur.

Son dönemde Türk dış politika seçenekleri ve bu paralelde TİKA'nın proje ve faaliyetleri incelendiğinde Türk dış politikasının konstrüktivist bir yaklaşım çerçevesinde şekillendiğini söylemek yanlış olmasa gerek. Diğer devlet ve uluslararası kuruluşlarla gerçekleştirilen sosyal ve kültürel ağırlıklı proje ve faaliyetler bu iddianın en somut örneklerindedir. Bu proje ve faaliyetleri gerçekleştiren TİKA ve yöneticilerinin sosyo-kültürel zihniyeti, Türk dış politikasında yeni bir açılımın ve felsefenin pratikte kurumsallaşmasının en önemli sebeplerinden biridir. TİKA'nın son dönemdeki proje ve faaliyet sayısı ile proje ve faaliyet gerçekleştirdiği ülke sayısındaki artış dış politikada benimsenen çok boyutlu ve kültürel, sosyal temelli açılımlarla açıklanabilir.

Teorik olarak karşılaştırmalı bir analiz yapılacak olursa, dış politikada baskın bir anlayış olan realist düşünce paralelinde, Türkiye'nin komşu ülkeleri ile olan ilişkileri tehdit ve korku temeline dayandırılmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin bu ülkelerle gerçekleştireceği faaliyetler bir tehdit unsuru olarak algılanacaktır. Dolayısıyla “ezeli düşman” olan bu ülkelerle işbirliği gerçekleştirmek imkânsızdır. Bu yüzden tehdit unsuru olan ülkelere karşı güvenlik önlemleri alınmalı ve uygulanmalıdır. Oysa ki konstrüktivist yaklaşımda sistemin ve durumun nasıl olduğu değil aktörlerin onu nasıl yorumladığı önemlidir. Tehdit unsuru olarak benimsenen ülkeler ortak tarihi geçmişe dayalı, aynı kültür paydasında yer almış bir ortak olarak görüldüğünde ikili ilişkilerin yeniden başlatılması ve güven esasına dayalı olarak sürdürülmesi sağlanabilir. Son dönemde Suriye başta olmak üzere İran, Yunanistan gibi ülkelerle sağlanan diyaloglar bu konuya örnek olarak verilebilir.

Türkiye SSCB'nin dağılmasıyla Orta Asya'da, Yugoslavya'nın dağılmasıyla ise Balkanlar'da bağımsızlıklarını kazanan devletleri ilk tanıyan ülkelerden biridir. Bu bölgelerdeki devletlerle sağlanacak olan diplomatik temas ve kalkınma yolundaki yardımlarını planlayıp uygulayacak ve diğer kurum ve kuruluşlarla uluslararası örgütlerle eşgüdümü sağlayacak olan bir kurum olarak ortaya çıkan TİKA, Türk dış politikasında önemli açılımları gerçekleştirdi. Proje ve faaliyetlerindeki gelişim ve kurumsal değişim 2003 yılından itibaren daha da belirgin hale geldi. Bu değişim ve gelişim Türk dış politikasındaki gelenekçi ve içe kapanık anlayışın terk edilerek sosyal ve kültürel etkileşim, tarihsel ortak geçmiş ve her alandan işbirliğinin geliştirilmesi anlayışın benimsenmesi sonucu ortaya çıkmıştır. TİKA'nın bu konudaki girişimine örnek olarak Kosova'da yayımlanan Kosova Haber gazetesinin bir haberi gösterilebilir;

“Türkiye NATO çerçevesinde Kosova'nın kurtulması için kendi payını verdikten sonra son bir yıla kadar mesafeli durmayı tercih etti. Kosova'ya yönelik politikalarda ciddi bir atak gözlenmedi. Son bir yılda hissedilir şekilde değişiklikler[e] tanık oluyoruz.

Kosova'ya geçen hafta (23 Mart) gelen Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Başdanışmanı Ahmet Davutoğlu ve Türkiye İşbirliği ve Kalkınma İdaresi (TİKA) Başkanı Hakan Fidan, Türkiye tarafından Kosova'ya ayrı bir önem verileceğini birkaç kez açıkça ifade ettiler. Türkiye Başbakanı Başdanışmanı Ahmet Davutoğlu, Kosova Başbakanı Agim Çeku'nun Ankara ziyaretini hatırlattı ve bu ziyaretten sonra Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Kosova'ya “özel önem verilmesi” talimatında bulunduğunu, hatta TİKA'nın Kosova bütçesinde bir sınırlamanın olmadığını da belirtti. TİKA Başkanı Hakan Fidan da benzer

ifadelerle şimdiki kadar Kosova'ya desteğin artarak devam edeceğini vurguladı” (Kirkul, 2007).

Başta Afrika ülkeleri olmak üzere uzun zamandır ihmal edilen hemen hemen hiçbir diplomatik ilişki kurulmayan ülkelerle sağlanan temaslar TİKA'nın sosyal, kültürel ve insani yardım normunu proje ve faaliyetler yoluyla pekiştirdiğini göstermektedir. Bu açılımlar ve son dönemdeki Türk dış politikasının çok büyük ve aktif politikası TİKA'ya verilen önemi daha da artırmıştır.

TİKA'nın kuruluş zamanı ve öncesinde Türkiye'nin kalkınmakta olan ülkelere sağladığı yardım ve desteklerin envanter kaydının tutulmaması ve kurum ve kuruluşların proje ve faaliyetleri bireysel yürütmüş olmaları, gerçekleştirilen proje ve faaliyetlerin bilinmemesi sonucunu doğurdu. TİKA'ya Türkiye'den yapılacak olan tüm teknik yardım ve desteklerin kurumlar arası eşgüdüm görevi verilmesi bu alanda oluşan boşluğu da doldurmuş oldu. Böylelikle yapılan yardımların, tasnifi, raporlarının tutulması ve değerlendirilmesi daha kolay ve gerçekçi olmuştur. TİKA'nın son dönem gerçekleştirdiği proje ve faaliyetlerine ilişkin yıllık rapor ve bültenleri tanıtımını da önemli ölçüde katkı sağlamaktadır.

TİKA'nın uluslararası alanda oluşturduğu bu sinerji gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasına önemli oranda destek sağladı. Tarihsel ve coğrafi olarak en yakınındaki bir ülkeden teknik yardım desteği alan bu ülkeler TİKA'nın proje ve faaliyetleri sayesinde yetişmiş insan gücü ve teknik alt yapıya sahip oldular Devletlerin dış politikalarını ve karar alıcılarını etkileyen etkenler; iç politik istikrar, ekonomik gelişmişlik ve demokrasinin tam anlamıyla gelişmiş ve yerleşmiş olması olarak verilebilir. Türkiye'nin son dönemdeki dış politikasının dolayısıyla TİKA'nın faaliyetlerindeki gelişmenin nedenleri de Türkiye'de son dönemde yaşanan iç politikadaki istikrar, ekonomik iyileşme ve güven ortamının yaratılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu gelişmeler dış politikada sürdürülebilir ve uygulanabilir hedefler belirleme ve farklı bölge ve ülkelerde uygulanmaya imkân tanımaktadır. TİKA'nın bu dış politikadaki aktif ve çok boyutlu anlayışı bir uygulayıcısı olarak proje ve faaliyetlerinde ki artış kurumsal olarak dış politikanın uygulanabildiğinin bir göstergesidir. TİKA “*Türkiye'nin Kıtalara Uzanan Dost Eli*” sloganı ile Türkiye'nin uluslararası alanda saygınlığını artırdığı söylenebilir.

TİKA'nın yürüttüğü proje ve faaliyetlerde Türkiye'deki ekonomik kuruluşların sürece dâhil olması yönünde çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Böylelikle TİKA'nın yürüttüğü ekonomik projelerde gelişme kaydedilebilir. TİKA aracılığı ile yürütülen proje ve faaliyetlerin kapsam alanı ve hedefi iyi belirlenmeli ve sosyal ve kültürel ağırlıklı projelere önem verilmelidir. Proje ve faaliyet yürütülen ülkelerin çoğunluğu bağımsızlığını yeni kazanmış ve gelişmekte olan ülkeler olduğu düşünülürse, dış politika amaçlarında söz konusu ülkelerin içişlerine ve bağımsızlıklarına müdahale olarak algılanabilecek söylem ve eylemlerden kaçınılmalıdır. Devletlerarası ilişkilerde mümkün olduğunca tarafsız olarak hareket edilmeli, muhalif ya da iktidar kanadında taraf olunmamalıdır. Proje ve faaliyetlerin belli bir kesimi gözeten, tek yanlı ve karşılıklı olarak algılanılmasından da özellikle kaçınılmalıdır. TİKA'nın proje ve faaliyet yürüttüğü 4 kıtada ve 192 ülkede başarısını ve proje sayısını daha da artırabilmesi için esnek bir mali yapıya kavuşturulması gerekmektedir. Ayrıca program koordinasyon ofisleri personel açısından güçlendirilmelidir. Program koordinasyon ofislerinde koordinatör olarak görev yapan Başbakanlık personeline görev yaptığı süre boyunca Büyükelçilik teşkilatında diplomatik statü de verilmek suretiyle ortak proje ve faaliyet yürütülen bakanlık çalışanlarının program koordinasyon ofislerinde de etkin olarak görev almaları sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- AL, H., D. Dursun ve B. Duran (2007), *Dönüşüm Sürecindeki Türkiye / Aktörler Alanlar, Sorunlar*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- ALLAIS, Lucy (2004), “Kant's One World: Interpreting 'Transcendental Idealism'”, *British Journal for the History of Philosophy*, Vol. 12, Issue 4, s.655-684.
- ALTUNIŞIK, R., R.Coşkun, S. Bayraktaroğlu ve E. Yıldırım (2005), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, 4. Baskı, Sakarya Kitabevi, Sakarya.
- ARI, Tayyar (2006), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- (1999), *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul
- ARIBOĞAN, Deniz Ülke (1998), *Kabileden Küreselleşmeye*, Berdan Matbaacılık, İstanbul.
- ASHLEY, Richard (1984), “The Poverty of Neorealism”, *International Organization*, Vol. 17, No. 2, s.225-286.
- ATMACA, Tayfun (2004), “Teknik Yardım Projelerinin Hazırlanması, Uygulanması, İzlenmesi ve Değerlendirilmesi”, *TİKA Uzmanlık Tezi*, Ankara.
- AYDIN, Mustafa (2003), “The Determinants of Turkish Foreign Policy, and Turkey's European Vocation”, *Review of International Affairs*, Vol. 3, Issue 2, s.306-331.
- (2000), “Determinants of Turkish Foreign Policy: Changing Patterns and Conjunctures During the Cold War”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 36, Issue 1, s.103-140.
- BAĞCI, Hüseyin (1998), “Türk Dış Politikası: Genel Bir Bakış”, Der. İhsan D. Dağı, *Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim*, Siyasal Kitabevi, Ankara, s.1-13.
- BAKAN, Selahattin (2004), “Teoriler Işığında Dış Politika”, Der. İdris Bal, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Nobel Yayınları, s.9-29.

- BAL, İdris (2004), “Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikası için Türk Cumhuriyetleri’nin Önemi”, Der. İdris Bal, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Nobel Yayınları, İstanbul, s.365-378.
- BALCI, Ali (2007), “Diskors ve Pratik Olarak Dış Politika”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt. 4, Sayı, 15, s.
- BALDWIN, David A. (1993), “Neoliberalism, Neorealism, and World Politics”, Editör: BALDWIN, David A., *Neoliberalism and Neorealism: The Contemporary Debate*, Columbia University Press, New York. s.3-25.
- BAŞBAKANLIK GENELGESİ, (2005), “Yurt Dışına Yapılan Teknik Yardımların Envanterinin Tutulması ve Uygulamanın Koordinasyonu” 2005/11, Ankara
- BAYLIS, John ve Steve Smith (2001), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford University Press, New York.
- BKK (Bakanlar Kurulu Kararı), (2007), *2008 Yılı Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Karar*, 18.10.2007, 07/12701, Ankara.
- BOLATITO, A. Lanre-Abass (2003), “Feminism in the Postmodernist Age”, *Journal of Social, Political & Economic Studies*, Vol. 28, Issue 3, s.355-368.
- BOZDAĞLIOĞLU, Yücel (2003), *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach*, Routledge, London.
- BRZEZİNSKİ, Zbigniew,(2005), *Büyük Santraç Tahtası*, Çev., Yelda Türedi, İnkılâp, İstanbul.
- BUCHANAN, Allen ve Robert O. Keohane (2006), “The Legitimacy of Global Governance Institutions”, *Ethics & International Affairs*, Vol. 20, Issue 4, s.405-437.
- BULL, Hedley (1995), *The anarchical society: A Study of Order in World Politics*, Macmillan, London.
- (1977), “Hobbes and International Anarchy”, *Social Research*, Vol. 48, No. 4, s.717-738.

- CAMPBELL, David (1998), *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, Manchester University Press, Manchester.
- CANBOLAT, İbrahim (2000), *Yeni Dünya ve Türkiye*, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- (1999), *Gelişmekte Olan Ülkeler ve Dış Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- CARR, Edward H. (1939), *The Twenty Years' Crisis 1919-1930: An Introduction to the Study of International Relations*, Macmillan, London.
- CEM, İsmail (2004), *Türkiye Avrupa Avrasya*, Birinci Cilt, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ÇAMAN, Efe (2006) "Uluslararası İlişkilerde (Neo)Realist Paradigmanın Almanya'daki Gelişimi ve Evrimi: Kindermann ve Münih Okulu", *Review of International Law and Politics*, Vol. 8, No. 2, s.36-52.
- DAĞI, İhsan D. (1998), *Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- DAĞI, Zeynep (2007a), *Uluslararası Politikayı Anlamak*, Alfa, İstanbul.
- (2007b), "Diplomasi: Çatışmanın ve İşbirliğinin Dili", Derleyen: Zeynep Dağı, *Uluslararası Politikayı Anlamak*, Alfa, İstanbul.
- DAVUTOĞLU, Ahmet (2004a), "Türkiye Küresel Güçtür" *Anlayış*, Sayı 10, Mart, s.40-45.
- (2004b), "Türkiye Merkez Ülke Olmalı," *Radikal*, 26 Şubat.
- (2003), *Stratejik Derinlik; Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, 14. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (2007), *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)*, Ankara.
- DUNNE, Timothy (2001), "Liberalism", Editörler: BAYLIS, John ve Steve Smith, *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford University Press, New York. s.162-181.

- DUNNE, Timothy ve Brian C. Schmidt (2001), "Realism", Editörler: BAYLIS, John ve Steve Smith, *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford University Press, New York. s.141-161.
- DURU, Esra (2007), "TİKA Üç Kıtaya Yayıldı", *Haber Ajanda Dergisi*, Mart, s.92-96.
- ERDAĞ, Ramazan (2007a), "Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi Geçici Üyeliği", *Stratejik Analiz*, Cilt:8 Sayı:92, s.18-19.
- (2007b), "The Impact of Enlargement of EU on International Security", *5th EuPRA General Conference*, Sakarya University, 21-24 August 2007.
- FİDAN, Hakan ve Rahman Nurdun (2008), "Turkey's Role in the Global Development Assistance Community: The Case of TİKA (Turkish International Cooperation and Development Agency)", *Journal of Southern Europe & the Balkans*, Vol. 10 Issue 1, s.93-111.
- FOUCAULT, Michel (2006), *Archeology of Knowledge*, Çev., A. M. Sheridan, Routledge, London.
- (1984), "The Order of Discourse", *Language and Politics*, Editör: SHAPIRO, Michael, Blackwell, London.
- (1982), "The Subject and Power", *Critical Inquiry*, Vol. 8, No. 4, s.777-795.
- FRIEDMAN, Michael (2006), "Kant, Skepticism, and Idealism", *Inquiry*, Vol. 49, Issue 1, s.26-43.
- GÖZEN, Ramazan (2006), *Türk Dış Politikası Barış Vizyonu*, Palme Yayıncılık, Ankara.
- (2005), "Türk Dış Politikası'nda Vizyon ve Revizyon", *Demokrasi Platformu*, Yıl:1, Sayı:4, Güz 2005, s.41-58.
- (2004), "Dış Politika Nedir?", Der. İdris Bal, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Nobel Yayınları, s.3-7.

- (1998), “Türkiye’nin İkinci Körfez Savaşı Politikası: Aktif Politika ve Sonuçları”, Der. İhsan D. Dağı, *Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim*, Siyasal Kitabevi, Ankara, s.177-216.
- GRIECO, Joseph M. (1993), “Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of The Newest Liberal Institutionalism”, Editor: BALDWIN, David A., *Neoliberalism and Neorealism: The Contemporary Debate*, Columbia University Press, New York. s.116-140.
- GÜRSES, Emin (2002), “ABD Dış Politikasında Realizm ve İdealizm”, *Hariciye Kalem*, İlkbahar 2002.
- <http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/TESKILAT/TeskilatSema.html>, TİKA web sitesi, Şubat 2008.
- <http://www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/TESKILAT/OfisSema.html>, TİKA web sitesi, Şubat 2008.
- HALE, William (2002), *Turkish Foreign Policy 1774-2000*, Frank Cass, London.
- HART-LANDSBERG, Martin (2006), “Neoliberalism: Myths and Reality”, *Monthly Review: An Independent Socialist Magazine*, Vol. 57, Issue 11, s.1-17.
- HOBDEN Stephen ve Richard Wyn Jones (2001), “Marxist theories of International Relations”, Editörler: BAYLIS, John ve Steve Smith, *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford University Press, New York. s.200-223.
- HOPF, Ted (1998), “The Promise of Constructivism in International Relations Theory” *International Security*, Vol. 23, No. 1, s.171-200.
- HUNTINGTON, Samuel P. (2002), *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, Okuyanlar Yayınları, İstanbul.
- İNAT, Kemal ve Ali Balcı (2007), “Dış Politika: Geleneksel’den Post-Modern’e Teorik Perspektifler”, Derleyen: DAĞI, Z., *Uluslararası Politikayı Anlamak*, Alfa, s.212-286.

- İNAT, Kemal ve Burhanettin Duran (2005), “AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama”, *Demokrasi Platformu*, Yıl:1, Sayı:4, Güz 2005, s.1-39.
- JERVIS, Robert (1994), “Hans Morgenthau, Realism, and the Scientific Study of International Politics”, *Social Research*, Vol. 61, Issue 4, s.853-876.
- JOHNSTON, Alastair I. (1995), “Thinking about Strategic Culture”, *International Security*, Vol. 19, No. 4, s.32-64.
- KABASAKAL, Öner (2002), “Türk Cumhuriyetlerinin Ekonomik Kalkınmalarında TİKA'nın Rolü”, *DTM Dergisi*, DTM Yayınları, Ocak Özel Sayısı, Ankara.
- KALAFAT, Yaşar (2004), “Türkiye Türk Cumhuriyetleri Kültür İlişkileri”, Der. İdris Bal, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Nobel Yayınları, s.463-506.
- KARDAŞ, Tuncay (2007), “Güvenlik: Kimin Güvenliği ve Nasıl?”, Derleyen: DAĞI, Z., *Uluslararası Politikayı Anlamak*, Alfa, s.125-152.
- (2006), “New Perspectives in Security Studies”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2006/2, Değişim Yayınları, İstanbul.
- KARLUK, Rıdvan S. (2002), *Uluslararası Ekonomik, Mali ve Siyasal Kuruluşlar*, 5. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.
- KENAR, Nesrin (2005), *Bir Dönemin Perde Arkası; Yugoslavya; Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*, Palme Yayıncılık, Ankara.
- KENNAN, George F. (1985), “Morality and Foreign Policy”, *Foreign Affairs*, Vol. 64, Issue 2, s.205-218.
- KEOHANE, Robert O. ve Lisa L. Martin (1995), “The Promise of Institutional Theory”, *International Security*, Vol. 20, No. 1, s.39-51.
- KEOHANE, Robert O. (1993), “Institutional Theory and the Realist Challenge after the Cold War”, Editor: BALDWIN, David A., *Neoliberalism and Neorealism: The Contemporary Debate*, Columbia University Press, New York. s.269-300.

- KIRIMLI, Meryem ve Dilek Temiz (2004), “Soğuk Savaş Sonrası Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Türk Dış Politikası”, Der. İdris Bal, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Nobel Yayınları, s.445-462.
- KİRİŞÇİ, Kemal (1994), “Uluslararası Sistemdeki Değişmeler ve Türk Dış Politikasının Yeni Yönelimler”, Çev, Burak Gülboy, Der. Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İstanbul, s.393-408.
- KİRKUL, Raif (2007), “Türkiye Atağa Geçiyor”,
http://kosovahaber.net/haber_n_4_1/detay.asp?hid=1406. 24.03.2008.
- KOÇER, Gökhan (2007), “Savaş ve Barış: Temel Seçenekler”, Derleyen: DAĞI, Z., *Uluslararası Politikayı Anlamak*, Alfa, s.78-124.
- KROGER, Jane (2005), “Critique of a Postmodernist Critique”, *Identity*, Vol. 5, Issue 2, s.195-204.
- KURT, Süleyman (2005), “TIKA Facilitates Global Institutionalization with its Projects”, Today’s Zaman, 30 Ağustos.
- KÜÇÜK, Mustafa (2004), “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Dönüş”, *Working Paper*, University of Wales.
- (1999), *Constructivism and The Study Of Security And Foreign Policy: Identity and Strategic Culture in Turkish-Greek and Turkish-Israeli Relations*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- LAMY, Steven L. (2001), “Contemporary mainstream approaches: neo-realism and neo-liberalism”, Editörler: BAYLIS, John ve Steve Smith, *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford University Press, New York. s.182-199.
- LARRABEE, F. Stephen ve Ian O. Lesser (2004), *Belirsizlik Döneminde Türk Dış Politikası*, Çev., Mustafa Yıldırım, Ötüken Yayınevi, İstanbul.
- LENTNER, Howard H. (2006), “Public Policy and Foreign Policy: Divergences, Intersections, Exchange”, *Review of Policy Research*, Vol. 23, No. 1, s. 169-181.

- MAOZ, Zeev ve Bruce Russett (1993), “Normative and Structural Causes of Democratic Peace, 1946-1986”, *The American Political Science Review*, Vol. 87, No. 3, s.624-638.
- MENSCH, Jennifer (2006), “Kant and the Problem of Idealism: On the Significance of the Göttingen Review”, *The Southern Journal of Philosophy*, Vol. 44, Issue 2, s.297-317.
- MILNER, Helen (1993), “The Assumption of Anarchy in International Relations Theory: A Critique”, Editor: BALDWIN, David A., *Neoliberalism and Neorealism: The Contemporary Debate*, Columbia University Press, New York. s.143-169.
- MITCHELL, David (2005), “Centralizing Advisory Systems: Presidential Influence and the U.S. Foreign Policy Decision-Making Process”, *Foreign Policy Analysis*, Vol. 2, ss.181-206.
- MORGENTHAU, Hans J. (1993), *Politics among Nations*, McGraw Hill, New York.
- (1964), “Modern Science and Political Power”, *Columbia Law Review*, Vol. 64, No. 8, s.1386-1409.
- (1962), “A Political Theory of Foreign Aid”, *The American Political Science Review*, Vol. 56, No. 2, s.301-309.
- (1948), “World Politics in the Mid-Twentieth Century”, *The Review of Politics*, Vol. 10, No. 2, s.154-173.
- MURINSON, Alexander (2006), “The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 42, No. 6, s.945-964.
- ORAN, Baskın (2005), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt II: 1980-2001, 8. Baskı, İletişim Yayınevi, İstanbul.
- PARLAK, Nükrettin (2007), *Orta Asya-Kafkasya-Balkan Ülkeleriyle İlişkiler ve Türk Dış Yardımları (1992-2003)*, TİKA Yayınları, Ankara.

- PETTMAN, Jan Jindy (2001), "Gender Issues", Editörler: BAYLIS, John ve Steve Smith, *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford University Press, New York. s.582-598.
- POWELL, Robert (1993), "Absolute and Relative Gains in International Relations Theory", Editör: BALDWIN, David A., *Neoliberalism and Neorealism: The Contemporary Debate*, Columbia University Press, New York. s.209-233.
- RAWLS, John (2007), *Siyasal Liberalizm*, Çev., Mehmet Fevzi BİLGİN, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- RISSE-KAPPEN, Thomas (1995), "Democratic Peace, Warlike Democracies?: A Social Constructivist Approach to the Democratic Peace", Vol. 1, No. 4, s.491-527.
- SAARI, Heikki (2005), "On Frank Ankersmit's Postmodernist Theory of Historical Narrativity", *Rethinking History*, Vol. 9, Issue 1, s.5-21.
- SANDER, Oral (1994), "Yeni Bir Bölgesel Güç Olarak Türkiye'nin Dış Politika Hedefleri", Der. Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İstanbul, s.419-424.
- SCHMIDT, Brian C. (1998), *The Political Discourse of Anarchy: A Disciplinary History of International Relations*, State University of New York, Albany.
- SCHOLTE, Jan Aart (2001), "The globalization of world politics", Editörler: BAYLIS, John ve Steve Smith, *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford University Press, New York. s.13-32.
- SHACKEL, Nicholas (2005), "The Vacuity of Postmodernist Methodology", Vol. 36, Issue 3, s.295-320.
- SMITH, Steve (2001), "Reflectivist and Constructivist approaches to International Theory", Editörler: BAYLIS, John ve Steve Smith, *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford University Press, New York. s.224-249.

- SNIDAL, Duncan (1993), “Relative Gains and the Patterns of International Cooperation”, Editor: BALDWIN, David A., *Neoliberalism and Neorealism: The Contemporary Debate*, Columbia University Press, New York. s.170-208.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk (2005), *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitapevi, İstanbul.
- STEIN, Arthur (1993), “Coordination and Collaboration: Regimes in an Anarchic World”, Editor: BALDWIN, David A., *Neoliberalism and Neorealism: The Contemporary Debate*, Columbia University Press, New York. s.29-59.
- STERLING-FOLKER, Jennifer (2002), “Realism and the Constructivist Challenge: Rejecting, Reconstructing, or Rereading”, *International Studies Review*, Vol. 4, Issue 1, s.73-97.
- TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi), (2001), *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, 95’inci Birleşim, 02.05.2001, Ankara.
- TİKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı), (2008a), *Avrasya Bülteni*, Sayı 67, Mart 2008, TİKA Yayınları, Ankara.
- , (2008b), *Avrasya Bülteni*, Sayı 66, Şubat 2008, TİKA Yayınları, Ankara.
- , (2008c), *Avrasya Bülteni*, Sayı 65, Ocak 2008, TİKA Yayınları, Ankara.
- , (2007a), *Avrasya Bülteni*, Sayı 64, Aralık 2007, TİKA Yayınları, Ankara.
- , (2007b), *Avrasya Bülteni*, Sayı 63, Kasım 2007, TİKA Yayınları, Ankara.
- , (2007c), *Avrasya Bülteni*, Sayı 62, Ekim 2007, TİKA Yayınları, Ankara.
- , (2007ç), *Avrasya Bülteni*, Sayı 61, Eylül 2007, TİKA Yayınları, Ankara.

- (2006a), *TİKA Faaliyet Raporu 2006*, TİKA Yayınları, Ankara.
- (2006b), *2006 Yılı İdare Faaliyet Raporu*, TİKA Yayınları, Ankara.
- (2005), *Türkiye Faaliyet Raporu 2005*, TİKA Yayınları, Ankara.
- (2004), *TİKA 2004 Yılı Faaliyet Raporu*, TİKA Yayınları, Ankara.
- (2003), “Bölgesel Projeler, 2003”, <http://www.tika.gov.tr/TR/Icerik.ASP?ID=32>, 08.01.2008.
- “Türkiye’nin Kıtalar Uzanan Dost Eli: TİKA”, Eylül-Ekim 2007, *First Business*.
- “TİKA Hakkında”, Eylül 2007, *Telekom Dünyası*.
- WALKER, R. B. J. (1988), “Realism, Change and International Political Theory”, *International Studies Quarterly*, Vol. 31, No. 1, s.65-86.
- WALT, Stephen M. (2005), “The Relationship Between Theory and Policy in International Relations”, *Annual Review of Political Science*, Vol. 8, Issue 1, s.23-48.
- WALTZ, Kenneth N. (1990), “Realist Thought and Neo-Realist Theory”, *Journal of International Affairs*, Vol. 44, No. 1, s.21-37.
- (1979), *Theory of International Politics*, McGraw-Hill.
- WARD, Tony (2006), “Two Schools of Legal Idealism: A Positivist Introduction”, *Ratio Juris*, Vol. 19, Issue 2, s.127-140.
- WENDT, Alexander (2001), “Driving with the Rearview Mirror: On the Rational Science of Institutional Design”, *International Organization*, Vol. 55, No. 4, s.1019-1049.
- (1999), *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge.

----- (1995), “Constructing International Politics”, *International Security*, Vol. 20, No. 1, s.71-81.

----- (1994), “Collective Identity Formation and International State”, *American Political Science Review*, Vol. 88, No. 2, s.384-396.

----- (1992), “Anarchy is what States of it: The Social Construction of Power Politics”, *International Organization*, Vol. 46, No. 2, s.391-425.

----- (1987), “The Agent-Structure Problem in International Relations Theory”, *International Organization*, Vol. 41, No. 3, s.335-370.

WENDT, Alexander and Daniel Friedheim (1995), “Hierarchy under Anarchy: Informal Empire and East State”, *International Security*, Vol. 49, No. 4, s.689-721.

EKLER

Ek-1: T.C. Başbakanlık Müş. Yrd. Dr. Hakan Fidan-Ramazan Erdağ Mülakatı⁴²

Ramazan ERDAĞ- Sayın Müsteşarım öncelikle yeni görevinizin hayırlı ve uğurlu olmasını diliyorum ve yoğun programınız içerisinde vakit ayırdığınız için teşekkür etmek istiyorum. Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezimde TİKA'nın kuruluş ve faaliyetleri ile son dönemdeki proje ve faaliyet sayısının artışının Türk dış politikasına etkilerini inceliyorum. TİKA'nın son döneminde (2003-2007 arası, sizinde başkanı olarak görev aldığımız dönem) proje ve faaliyet sayısındaki artış ve kurumsallaşmasının önemli ölçüde gerçekleştirdiği döneme ait faaliyetler ile ilgili değerli yorumlarınızın birincil kaynak olarak kullanmama imkan sağlayacak olan bu mülakatı yapma olanağı tanıdığınız için ayrıca teşekkür ediyorum.

Size TİKA'nın son dönemdeki hem proje ve faaliyet sayısındaki hem de proje ve faaliyet gerçekleştirilen sahanın genişletilmesindeki faktörler nelerdir?

T.C. Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı Dr. Hakan FİDAN- Bir önceki görevimde başkanlığını yaptığım TİKA'nın uluslararası ilişkiler alanında bir yüksek lisans tezine konu olarak seçilmesinden proje ve faaliyetlerinin akademik olarak incelenmesinden mutluluk duyduğumu ifade etmek istiyorum. SSCB'nin ve Yugoslavya'nın dağılmasından sonra devletler kümesi ortaya çıktı. Bu devletlere Türkiye'den daha fazla yardım edecek kimse yoktu. TİKA bu devletlere yardım götürmek amacıyla kuruldu. Kafkasya'da ve Balkanlarda bulunan bu devletler bizim tarihi ilgi alanımız içinde bulunuyor. Ancak Hazar Denizi'nin doğusunda bulunan Orta Asya coğrafyası ile Afrika kıtasındaki ülkeler ile yakın tarihimizde gerektiği ölçüde ilişkimizin olmadığı görülmektedir. TİKA'nın Türk dış politikasında gerçekleştirilen açılımlar paralelinde bu alanlarda proje ve faaliyet gerçekleştirmesi Türkiye'nin uluslararası alandaki sorumluluğunun da bir gereğidir.

Ramazan ERDAĞ- TİKA'da yaşanan bu değişimde son dönemde fark edilen yeni dış politika anlayışının etkisi olduğu söylenebilir mi? Yeni dış politika anlayış olarak;

---

⁴² Bu mülakat Ramazan ERDAĞ tarafından T.C. Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı (Eski TİKA Başkanı) Sayın Dr. Hakan FİDAN ile 16.04.2008 tarihinde Başbakanlık Merkez Binasında Sayın Dr. Hakan FİDAN'ın makamında gerçekleştirilmiştir.

ritmik diplomasi, dış politikanın ilgi alanlarını genişletmek ve komşularla sıfır problem eksininde dış politika anlayışını kastediyorum.

T.C. Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı Dr. Hakan FİDAN- Evet Türkiye'nin bu yeni dış politika anlayışı ile birlikte Türk dış politikasında araç kullanma kavramı yenidir. Kore ve Kıbrıs'tan sonra 90'lı yıllardan itibaren gerçekleştirilen barışı koruma harekâtlarında TSK'nın kullanılması bir dış politika aracı olarak örnek verilebilir. TİKA'yı Türkiye'nin yeni bir dış politika aracı olarak ifade edebiliriz. Bizde bu anlayışla TİKA'yı yönetirken bir dış politika aracı olarak baktık. TİKA'nın proje ve faaliyet sayısı ile başarısının artmasında kurumsallaşma sürecinin önemli ölçüde tamamlanması, teknik yardım konusunda uzman personel istihdamının sağlanması ve bu paralelde TİKA'ya sağlanan desteğin artmasının da önemli ölçüde etkisi bulunmaktadır. Türkiye dış politikasında vizyonunu belirleyerek TİKA'ya gereken katkıyı sağlamıştır. TİKA'nın Başbakanlığa bağlanması da bu anlamda önemlidir. Ayrıca uzman personel istihdamı konusu teknik yardımın başarısında en önemli etkenlerden biridir. TİKA olarak alanda Program Koordinasyon Ofislerinde ve uluslararası örgütlerde çalışmış, her coğrafyaya uygun dil bilen teknik yardım uzman yardımcısı/uzmanı olarak personel istihdamı ile önemli bir altyapı oluşturulduğunu düşünüyorum. Ayrıca Türkiye iç politikada istikrarı yakalayıp ekonomik olarak geliştikçe dış politikada ilgi alanı genişlediğini ve bu paralelde TİKA'nın da bu alanlarda proje ve faaliyetlerini gerçekleştirmeye başladığını görmekteyiz.

Ramazan ERDAĞ- Şu anki göreviniz T.C. Başbakanlık Müsteşar Yardımcılığı. TİKA Başkanlığı ile şu anki görevinizi mukayese edecek olursak, bir anlamda dış politikanın uygulandığı bir konumdan belirlendiği bir pozisyona geçmiş bulunuyorsunuz. TİKA'nın Türkiye ve Türk dış politikasındaki yerini açıklar mısınız? TİKA'nın uluslararası alanda TİKA'nın proje ve faaliyetleri sonucunda elde ettiği kazanımlar nelerdir?

T.C. Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı Dr. Hakan FİDAN- TİKA şu anda Türk dış politikasının en önemli araçlarından biri konumunda. Bulduğum görev itibari ile dış politika araçlarının koordinesini sağlıyoruz. Teknik yardımın yanında kültür, ticaret, restorasyon, öğrenci bursları da ciddi birer dış politika aracıdır. Bir diğer örnek olarak THY'yi verebiliriz. Örneğin THY'nin ofis açtığı ülkeler TİKA'nın Program Koordinasyon Ofisi açtığı ülkelerle paralellik göstermektedir. Dış politika da paralellik

çok önemlidir. Başarıyı sağlayan önemli bir faktördür. Türkiye olarak Kafkasya ve Balkanlarda yardım faaliyetinde bulunduğumuzda bu bölgeler uluslararası alanda kendi hinterlandımız içinde görüldüğünden pek fazla ses getirmiyor. Ancak örneğin Filistin, Afganistan ve Afrika ülkelerine yapılan yardımlar uluslararası alanda önemle takip edilmekte ve takdir edilmektedir. TİKA'nın Türk dış politikasındaki bu başarısında önemli bir misyonu ve sorumluluğu bulunmaktadır. Çünkü teknik yardım görünen, ortada olan bir faaliyet, doğrudan halka yapılıyor. Bürokrasinin kendisine yapılan yatırım onları güçlü görme isteğimizin de bir göstergesidir.

Ramazan ERDAĞ- Türk dış politikasının son dönemde benimsediği normlar doğrultusunda uluslararası alanda bir aktör olarak faaliyetlerini gerçekleştiren TİKA yürüttüğü proje ve faaliyetleri ile Türkiye'nin diğer devletler ve uluslararası örgütlerle birlikte dostluk, güven ve istikrar ortamı inşa etmesine katkı sağladığını dolayısıyla Türkiye ile diğer devletlerin karşılıklı olarak bir ilişki kurulmasını sağladığını söyleyebilir miyiz?

T.C. Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı Dr. Hakan FİDAN- Tabii ki, örneğin hükümetimizin 2005 yılını Afrika yılı ilan etmesiyle birlikte TİKA Etiyopya'da program koordinasyon ofisi açtı. Program Koordinasyon Ofisinin açılışını Sayın Başbakanımız gerçekleştirdi. Sayın Başbakanımız Etiyopya'ya giden ilk Türk Başbakanı'dır. Böylece Etiyopya ile Türkiye arasındaki ilişkilerde bir ivme sağlanmış oldu. TİKA'nın bölgede su kuyuları açıp temiz suyu halka götürdü. Personel eğitimi desteği sağladı. Bu paralelde THY Etiyopya'ya bir ofis açarak sefer düzenlemeye başladı. Başlatılan bu ilişkilerin ardından Etiyopya'nın Türkiye'de büyükelçilik açma talebi oldu. Biz masrafını karşılayarak bir büyükelçilik binası kiraladık ve Etiyopya Ankara'da büyükelçiliğini açmış bulundu. Böylelikle sıfırdan başlatılan iki ülke arasındaki ilişki sanki 300 yıllık ilişkisi olan ülkeler düzeyinde devam etmektedir. Ayrıca Afrika kıtasında Sudan ve Senegal'de de TİKA program koordinasyon ofisi açarak faaliyetlerine başlamış bulunmaktadır. Moğolistan da bu konuya örnek olarak verilebilir. TİKA'nın proje ve faaliyetleri ile Moğolistan ile Türkiye arasında sıfırdan bir ikili ilişki inşa edilmiştir.

Ramazan ERDAĞ- Sayın Müsteşarım son olarak Türk dış politikasında geleceğe dair TİKA'nın rolüne ilişkin neler söyleyeceksiniz?

T.C. Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı Dr. Hakan FİDAN- TİKA gerçekleştirdiği proje ve faaliyetler ile Türk dış politika seçeneklerinin uluslararası alanda en önemli uygulayıcılarından biri haline gelmiştir. Türkiye'nin en önemli dış politika aracı haline geldiğini söyleyebiliriz. Teknik olarak ortaya konan hedefler ile siyasi hedefler iyi koordine edilmeli ve iyi anlatılmalıdır. Bu paralelde ortaya konan dış politika tercihleri paralelinde TİKA'nın proje ve faaliyetleri ile uluslararası barış ve güven ortamının oluşturulmasına büyük katkı sağlayacağına ve Türkiye'nin saygınlığını daha da artıracığına inanıyorum.

Ramazan ERDAĞ- Sayın Müsteşarım yüksek lisans tezime çok önemli katkı sağlayacak değerli görüş ve düşünceleriniz için bir kez daha teşekkür ediyor, yeni görevinizin tekrar hayırlı olmasını diliyorum.

T.C. Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı Dr. Hakan FİDAN- Bende uluslararası alanda önemli faaliyetler gerçekleştiren ve Türkiye'nin tanıtımına büyük katkı sağlayan TİKA'yı yüksek lisans tez konusu alan bu çalışmanız dolayısıyla size teşekkür ediyor, çalışmalarınızda başarılar diliyorum.

Ek-2: TİKA Bşk. Yrd. Dr. Mustafa Şahin-Ramazan Erdağ Mülakatı⁴³

Ramazan ERDAĞ- Öncelikle yüksek lisans tezime büyük katkı sağlayacak olan bu mülakatı yapma olanağı sağladığınız için sizlere teşekkür etmek istiyorum. Kısaca tez konumu bahsetmek gerekirse; tezimde TİKA'nın kuruluş amacını, proje ve faaliyetlerini inceliyorum. Tezimde özellikle TİKA'nın son dönemdeki proje ve faaliyetlerindeki artışın hangi teorik çerçeve ile açıklanabileceği ve bu paralelde Türk Dış Politika seçeneklerindeki değişimi araştırıyorum.

Öncelikle şu soruyu sormak istiyorum. TİKA'nın proje ve faaliyetleri incelendiğinde; kuruluş yılı olan 1992 yılından 2003 yılına kadar olan dönem ile 2003 yılından itibaren günümüze kadar olan dönem arasında bariz bir fark bulunmaktadır. Sizce 2003 yılından itibaren ortaya çıkan bu proje ve faaliyetlerdeki artış Türk Dış politikasındaki hangi değişimden kaynaklanmaktadır?

TİKA Başkan Yardımcısı Dr. Mustafa ŞAHİN- Ekonomik olarak Türkiye geliştikçe, iç sorunlarından kurtuldukça dışarıyla da ilgilenmeye başlıyor. Burada ekonomik gelişmişlik önemli bir etken. TİKA Dışişleri Bakanlığında ayrılıp doğrudan Başbakanlığa bağlandığından itibaren kurumsal yapılanmasını ve uzman personel teminini hızla gerçekleştirerek proje ve faaliyet alanlarını genişletti. Genel anlamda bakacak olursak Dışişleri Bakanlığı dış politika belirleyicisi olarak teorik çalışmaların yürütüldüğü bir kurum, Başbakanlık ise pratikte proje ve faaliyeti yürüten organ. Ayrıca TİKA'nın geçmiş dönemine bakacak olursak personel sirkülasyonunun çok olduğunu görüyoruz, çak sayıda başkan ve personelinin değiştiği görülmekte. Son dönemde ise personel yapısı olarak uzman ve uzman yardımcısı kadrolarına atam yapılarak, teknik yardım uzmanlığı konusunda eğitimli ve uzun yıllar TİKA'da çalışacak personel istihdamı sağlandı. Uzman yardımcısı kadrolarına atama yapılırken yabancı dil kriterine önem veriyoruz, KPDS sınavından en az B düzeyinde not almak koşulunu arıyoruz. Yönetim yapısında ise istikrarın yakalandığını söyleyebiliriz, örneğin son dönemde Sayın Dr. Hakan FİDAN 2003-2007 yılları arasında yaklaşık 4 yıl TİKA'nın başkanlık görevinde bulundu. 2007 yılının sonunda ise Başbakanlık Müsteşar Yardımcılığı görevine atandı. Personel yapısındaki bu değişim, hükümetin TİKA'ya sağladığı

⁴³ Bu mülakat Ramazan ERDAĞ tarafından TİKA Başkan Yardımcısı Sayın Dr. Mustafa ŞAHİN ile 01.04.2008 tarihinde Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığında Sayın Dr. Mustafa ŞAHİN'in makamında gerçekleştirilmiştir.

kaynaktaki artış ve iç politik istikrar ile birlikte TİKA'nın proje ve faaliyetlerinde önemli oranda bir artış sağlandı. Dış politikada son dönemde ilgi alanının genişlediği görülmekte, bu paralelde TİKA da dış politika hedefleri doğrultusunda proje ve faaliyetlerini genişletiyor.

Türkiye uluslararası toplumla ne kadar çok ilişki kurarsa o oranda sorumluluklarını yerine getirmiş oluyor. Örneğin Türkiye BM Teşkilatının Bin Yıl Kalkınma Hedefleri doğrultusunda uluslararası sorumluluğunu TİKA'nın proje ve faaliyetleri ile yerine getirmiş oluyor.

Ramazan ERDAĞ- Örneğin Hükümet 2005 yılını Afrika yılı ilan ederek Afrika ülkeleri olan ilişkilerin geliştirileceği ve bu kıtada diplomatik temsilcilik bulunmayan ülkelerdeki süratle diplomatik temsilcilik açılacağını ilan etmiştir. Bu paralelde TİKA'nın Afrika ülkelerine olan proje ve faaliyetlerinin arttığı ve Etiyopya, Sudan ve Senegal'de Program Koordinasyon Ofislerinin açıldığı görülmektedir. Sizce Türkiye'nin Afrika kıtasına bu açılımının nedenleri nelerdir?

TİKA Başkan Yardımcısı Dr. Mustafa ŞAHİN- Tarihsel olarak ilişkilerimizin olduğu bir kıta Afrika, örneğin Etiyopya'da Harar bölgesinde atalarının Türk olduğunu iddia eden insanlar var, Sudan'da Osmanlı garnizonlarının olduğunu görüyoruz. Tarihsel olarak uzak değiliz. Örneğin Senegal de Türkiye'ye ve Türklere oldukça yakın bir ülke. Afrika aslında dünyada en çok devleti barındıran kıta. Ciddi anlamda sorunları var. Eldeki kaynaklarını verimli olarak kullanamadıkları için kalkınmada gecikmiş durumdalar. Türkiye ile yapılan işbirliğinin her iki tarafta da faydalı olacağını düşünüyorum. Dünyada en çok yardım Afrika'ya yapılıyor. Türkiye'nin de bu anlamda faaliyet gerçekleştirmesi gerekiyor. Çin 1 milyar \$ harcıyor Afrika'ya, Türkiye'nin geri kalmaması lazım. Türkiye orta büyüklükte bir devlet, Afrika'nın sorunlarına karşı ilgisiz kalmaması gerekiyor. Türkiye'nin BM Bin Yıl Kalkınma Hedefleri ile orantılı uluslararası sorumlulukları var, tarihsel geçmişinin yanında bir anlamda da uluslararası sorumluluklarımız gereği Afrika'nın yanında olmalıyız.

Ramazan ERDAĞ- Orta Asya'da bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleri'ndeki Türkiye'nin yürüttüğü proje ve faaliyetlerin koordinasyon ve eşgüdümünü sağlama görevi bulunan TİKA'nın kuruluş yıllarında bölgedeki proje ve faaliyetlerinin az olmasının Türk Cumhuriyetlerinin TİKA'nın faaliyetlerini bağımsızlık

ve egemenliklerine tehdit olarak görmesinden kaynaklandığı yönünde eleştiriler yapılmaktadır. Bu konudaki düşünceleriniz nelerdir?

TİKA Başkan Yardımcısı Dr. Mustafa ŞAHİN- Doğrusu ben bu eleştirileri haklı bulmuyorum. TİKA'nın kuruluş yıllarındaki proje ve faaliyet sayısını az olmasının nedenlerini şöyle sıralayabiliriz; birincisi TİKA yeni kuruluyor o yıllarda hem kurumsal anlamda hem de personel ve alt yapı olarak eksikleri var ayrıca teknik yardım sağlanan ülkelere kapasite düşüklüğü var, söz konusu ülkeler geliştikçe kapasite artışlarına paralel olarak sağlanan yardım miktarı da artıyor, ayrıca TİKA'nın kuruluş yıllarında Türkiye'nin sağladığı uluslararası yardımların sağlıklı olarak envanter kaydının tutulmadığını ve raporlarının çıkarılmadığını görüyoruz. TİKA'ya Türkiye'nin sağladığı tüm dış yardımlarının koordinasyon görevinin verilmesiyle daha sağlıklı bir envanter kaydı tutulmaya başlandı ve yıllık raporlar yayınlanmaya başlandı.

Ramazan ERDAĞ- TİKA'nın yürüttüğü proje ve faaliyetler ile Türkiye'nin uluslararası güvenlik ve istikrarın inşasına katkı sağladığını söyleyebilir miyiz?

TİKA Başkan Yardımcısı Dr. Mustafa ŞAHİN- Kesinlikle söyleyebiliriz. TİKA'nın bazı projelerinden örnek verecek olursak, örneğin TİKA temiz su sıkıntısı çekilen bölgelerde su kuyuları açıyor ve su boruları döşeyerek insanların kullanımına sunuyor. Bir bölgede bir köyün suyu olup diğer bir köyde olmadığı takdirde su paylaşımı çatışmayı doğurabilir. Ancak her iki köye de su kuyusu açılırsa sosyal barışa katkı sağlanır. TİKA'nın yürüttüğü konut projesini de bu konuya örnek olarak verebiliriz. Ukrayna Kırım'da 1944'de sürgüne gönderilen Kırım Tatarları 1988 yılından itibaren Kırım'a geri dönmeye başladılar. Ancak Kırım'a döndüklerinde evleri ve malları kendilerine geri verilmedi. TİKA sürgünden dönen Kırım Tatarlarının iskânına yönelik olarak başlattığı "1000 Konut" projesi ile yaşanabilecek muhtemel bir çatışmayı önlemiş oldu. Ukrayna'ya Kırım'da Program Koordinasyon Ofisimiz aracılığıyla yaklaşık 2 milyon \$ yardımda bulunduk. Gerçekleştirilen bu su temini ve konut projelerimiz uluslararası barış ve istikrara sağlanan katkının ufak bir örneğidir.

Ramazan ERDAĞ- TİKA'nın Türk Dış Politikasındaki yerini nasıl tanımlayabiliriz?

TİKA Başkan Yardımcısı Sn. Mustafa ŞAHİN- TİKA'nın yürüttüğü başarılı proje ve faaliyetler ve diğer uluslararası yardım kuruluşları ile olan faaliyetleri ile Türkiye'nin

uluslararası imajını önemli ölçüde geliştirdiğini düşünüyorum. Başkalarının sorunları ile ilgilenen bir Türkiye. TİKA'nın faaliyetlerinden olumlu tepkiler alıyoruz. TİKA apolitik ve siyasetin dışında bir kuruluş. İyi niyet ortamında proje ve faaliyet yürütüyor. TİKA'nın proje ve faaliyetleri ile halk nazarında olumlu bir imaj oluşuyor. Bu da Türkiye'nin uzun vadede uluslararası ilişkilerine pozitif bir katkı sağlıyor.

Ramazan ERDAĞ- TİKA'nın gelecekteki proje ve faaliyetler hedefleri nelerdir?

TİKA Başkan Yardımcısı Sn. Mustafa ŞAHİN- Yardımın tarz değiştirmesi gerektiğini düşünüyorum. Yardım alan ülkelerdeki ekonomik gelişmişliğe paralel olarak o ülkelerin de kendi teknik yardım kuruluşlarının kurulmasına ve uzman personel eğitimine ağırlık verilmesi gerekiyor. Bu yönde çalışmalar yapmayı düşünüyoruz. Dünya ülkelerinin güncel sorunlarında nitelik değişmesi yaşanıyor. Aynı doğrultuda politikaların geliştirilmesi gerekiyor. Değişen sorunlar doğrultusunda proje ve faaliyetler geliştirmeliyiz. Afrika yeni bir ilgi alanı. Türkiye'nin yakın gelecekte Afrika kıtasında büyükelçiliği bulunmayan ülkelerin onunda büyükelçilik açması bekleniyor. Bu paralelde büyükelçilik açılacak ülkelerin en az yarısında TİKA Program Koordinasyon Ofisi açmayı hedefliyoruz.

Ramazan ERDAĞ- Sayın Başkanım yoğun programınız arasında bu mülakatı gerçekleştirme olanağı verdiğinizden dolayı size çok teşekkür ediyorum.

TİKA Başkan Yardımcısı Sn. Mustafa ŞAHİN- Ben de kuruluşumuzun faaliyetlerini inceleyen bir tez çalışmanızdan dolayı size teşekkür ediyor, çalışma hayatınızda başarılar diliyorum.

Ek-3: 4668 Sayılı Kanun Tasarısının TBMM Genel Kurul Görüşmeleri

“*FP GRUBU ADINA NEVZAT YALÇINTAŞ (İstanbul)*- Sayın Başkan, çok değerli milletvekilleri; teşkilatının hacmi küçük olmasına rağmen, önemli bir kuruluşun kanun tasarısını görüşüyoruz. Bu, önemlidir; çünkü, bu teşkilat çalışmalarını ve nihayet, çalışmaları düzenleyen ve daha etkili hale getirmeyi hedef almış olan bu kanun tasarısında söz konusu olan faaliyetler, Türkiye'nin, dünyadaki yeri, oynayacağı rol ve etkinliğini ortaya koyacaktır.

.... Şimdi, bu Avrasya bölgesi içerisinde, bütün bu topluluklara karşı Türkiye'nin bir görevi var; Türk cumhuriyetlerine karşı görevi var, Balkanlara karşı görevi var, Türk topluluklarına var, kardeş, akraba topluluklarına var. Bu görevin hedefini tespitte çalışırsak, şunları söyleyebiliriz: Burada güvenliğin sağlanması, çatışmalardan ve yayılmacı emellerden uzak bir coğrafi bölgenin dünya barışına katkıda bulunması, bizimle olan ilişkilerinin en iyi düzeyde yürütülmesi, istiklalini yeni almış olan Türk cumhuriyetlerinin istiklallerinin sağlanması -eski tabiriyle- tarsin edilmesi ve kalkınma, sosyal gelişme hedeflerine ulaşmaları. Burada, biz, katkıda bulunabiliriz. TİKA bu. Hem bu Türk cumhuriyetlerine, akraba topluluklara, hem gelişmekte, kalkınmakta olan ülkelere Türkiye ne verebilecek ki, burası, bir barış havzası, bir kalkınma havzası olsun ve aynı zamanda, Türkiye'yle olan ilişkileri, devamlı şekilde, her sahada artsın. Bu, kurumsallaştırılmış. Bunu yapan, bu teşkilatı kuran iktidara da teşekkürlerimi tescil ettirmek istiyorum. Teşkilat önemlidir ve birçok projelere el atmıştır” (TBMM, 2001:9).

“*ANAP GRUBU ADINA İBRAHİM YAŞAR DEDELEK (Eskişehir)*- .... TİKA'ya neden ihtiyaç vardı; onu sizlere arz etmeye çalışacağım. 1991 yılı sonlarından itibaren peyderpey bağımsızlıklarına kavuşan Ortaasya, Kafkasya, Karadeniz Bölgesi ve Balkanlardaki cumhuriyetler, yeni dünya düzenine uyum sürecinde, acil nitelikte birçok uyum sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır. Uluslararası camianın ani sayılabilecek bir oluşumu, bir nevi "bekle gör" tavrıyla değerlendirmesi nedeniyle, her türlü yardımı, öncelikle, Türkiye'den beklemişlerdir. Özellikle Ortaasya ve Kafkasya ülkeleriyle, mevcut tarihî, kültürel, etnik bağlarımız ve milletçe benimsediğimiz inanç ve kararlılık, bu ülkelere yardımı, bizim için, tabî ve manevî bir sorumluluk haline getirmiştir.

1991 yılı sonundan itibaren, birçok kamu kurumunun yanı sıra, bazı yarı resmî kuruluşlarımızca, mütevazı ölçüde de olsa, bölge ülkelerine yardım yapılmaya başlanmıştır. Ancak, kısa süre sonra, bir yandan yardım bekleyen dost ve kardeş ülkelerin hemen her alandaki acil ihtiyaçlarını süratle karşılamak, öte yandan dağınık bir düzeyde yapıldığı izlenimini veren yardımları belli bir koordinasyona tabi tutmak gereği ortaya çıkmıştır. Böylelikle, ülkemizin, yardım alan ülke konumundan, yardım verebilen ülke konumuna geçişinin somut bir göstergesi olan TİKA, kardeş ve komşu ülkelerin ihtiyaçlarına cevap vermek ve Türk kuruluşların destek verme çabalarının koordine edilmesi amacıyla ihdas edilmiştir.” (TBMM, 2001:11-12).

“*MHP GRUBU ADINA METİN ERGUN (Muğla)*- .... Muhterem milletvekilleri, kuruluş amacı, başta Türk dilinin konuşulduğu ülkeler ve Türkiye'ye komşu ülkeler olmak üzere, gelişme yolundaki ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olmak, bu ülkelerle ekonomik, ticarî, teknik, sosyal, kültürel ve eğitim alanlarında işbirliğini projeler ve programlar aracılığıyla geliştirmek olan Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı bu alanda büyük bir boşluğu doldurma gayesiyle kurulmuştur. TİKA'nın kurulmasıyla Türkiye, başta Türk cumhuriyetleri olmak üzere, bahsettiğimiz bölgelerdeki gelişmekte olan ülkelere yardım sağlayan bir ülke konumuna gelmiş; bu da, ülkemizin, Asya'nın önemli bir bölümünü içine alan bu coğrafyada ciddi bir güç olduğunu göstermesini sağlamıştır. Bugün, özellikle, Kafkasya ve Türkistan Türk cumhuriyetleri, dünyanın en önemli ülkelerinin stratejik planlarını uygulamaya koydukları ve birbirleriyle kıyasıya üstünlük mücadelesi verdikleri bir saha haline gelmiştir. Burada mücadele veren hiçbir ülke, Türkiye'nin sahip olduğu avantajlara sahip değildir. Ülkemiz, bu sahadaki devlet ve topluluklar için en iyi model durumundadır.

Bugün burada yasal düzenlemesini yaptığımız TİKA, kurulduğu günden bugüne kadar yüzlerce proje oluşturarak Türk cumhuriyetleri ve akraba topluluklarla işbirliği yapmıştır. TİKA'nın, projeleri ve programlar aracılığıyla gerçekleştirdiği çalışmalarını, yardım ve işbirliği çalışmaları şeklinde ayırmak mümkündür. Sosyal, malî, teknik ve eğitim şeklindeki bu yardımlara ilaveten, TİKA, yardım amacı taşımayan, özellikle kültürel ilişkilerin geliştirilmesini amaçlayan işbirliği projelerini de sürdürmektedir. Özellikle, Hoca Ahmet Yesevi Türbesinin restorasyonu ile Orhun Anıtlarının

restorasyonu projesi çalışmalarından dolayı, TİKA yetkililerini ve ilgili Sayın Bakanı tebrik ediyorum.” (TBMM, 2001:13).

“*DYP GRUBU ADINA AYVAZ GÖKDEMİR (Erzurum)*- .... Elbette, bütün dünya devletlerinin dünyayla münasebetlerini dışişleri teşkilatı yürüttüğü gibi, bizim devletimizin bütün dünya ve kardeş devletlerle münasebetlerini de bizim Dışişleri Bakanlığımız yürütür; ama, TİKA'ya yüklenen fonksiyon, bizim bu kardeş ve akraba topluluklarla karşı karşıya kaldığımız zaman ortaya çıkan meseleler, klasik hariciye fonksiyonlarını çok aşan meselelerdir, o kitapta yeri olmayan meselelerdir. TİKA'nın, gerçekleştirilen projeler olarak sunduğu -ve hepsi 1997'den önce gerçekleştirilmiş- projelere baktığımız zaman, bunların, klasik hariciye fonksiyonlarında yeri olmadığı görülecektir.

Bilahara, Türkiye, bu konunun koordinasyonu için, dost, kardeş, akraba topluluklarla münasebetlerin koordinasyonu için bir bakan tahsis etti. Hasbelkader, o görevi ben üstlendim ve o günden bugüne kadar da devam edegelmektedir. Burada, Dışişlerimizle herhangi bir servis rekabeti asla bahis konusu değildir; herkes, birbirini tamamlayacak şekilde, kendi görevini yapacaktır. Nitekim, bizim görevde olduğumu zamanlarda da asla böyle bir rekabet olmadı.... TİKA, büyük Türkiye'nin teşkilatıdır, büyük ufuklara yönelen Türkiye'nin bir teşkilatıdır. Bizim zamanımızda, bizim sorumluluk taşıdığımız zamanda, Mostar Köprüsünden Orhun Abidelerine kadar, tarihî hatıralarını ve bütün kardeşlerini, dost ve akraba topluluklarını hem manen hem fiilen kucaklamış bir büyük Türkiye vardı. O büyük Türkiye, dirayetsiz idareciler elinde, maalesef, bugün öldü. (DYP sıralarından alkışlar) O büyük Türkiye'de biraz mübalağa yok muydu, biraz yanlış yok muydu? Yanlış doğrusuna denk geliyordu doğrusu. Büyük Türkiye hepimizin gönlünü dolduruyordu ve kimse de bu komik diyemiyordu; çünkü, tarihî bir gerçektir, sosyal bir gerçektir, fiilî bir gerçektir (TBBM, 2001:15-16).

DSP GRUBU ADINA B. SUAT ÇAĞLAYAN (İzmir)- Sayın milletvekilleri, uluslararası ilişkilerde duygusal boyutun sınırlı olduğu ya da olmadığı anlatılır politik bilimlerde. Biz, çok köklü devlet ve yönetim deneyimize karşın, geçmişte bazı ilişkilerimizde âdeta bu gerçeği unuttuk; ama, şimdi, ayakları yere değen, devlet etiğine özen gösteren bir dış politika uygulamaktayız.

Yeniden yapılanma ve global sisteme entegrasyon süreci içinde bu kardeş devletlerle bilgi ve deneyimlerimizi paylaşmakta TİKA'nın önemli bir rol oynayacağına inanıyoruz.” (TBBM, 2001:17).

“*ASLAN POLAT (Erzurum)*- 20.11.2000 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulan kanun tasarısının genel gerekçesine baktığımız zaman, genel gerekçede "eski Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra egemenliklerini ve bağımsızlıklarını kazanarak uluslararası siyaset sahnesine çıkan Türk cumhuriyetleri, Türkiye üzerinden dünyaya açılmak arzusunda ve çeşitli alanlarda, çok yönlü olarak, ülkemizden yardım ve destek beklentisi içindedirler" denilip, devam etmektedir.

... İşte, alışılmış adıyla TİKA'nın neden istenilen performansı gösteremediğini soracak olursak, cevabı da buradan aramalıyız. Bugünkü dünyadaki gelişmelerden habersiz ve durağan bir hükümete bağlı bir başkanlıktan daha fazla bir aktivite beklemek de, doğrusu hayal olurdu.

1991 yılında politik bağımsızlıklarını ilan eden Orta [A]sya Türk cumhuriyetleri, Sovyetler Birliğinde yetmiş yıldır uygulanan merkezî planlama döneminde, özellikle Sovyetler Birliğiyle yoğun ilişkilere dayanan kesin bir bölgesel üretim kapasitesine dayalı bir model üzerinde gelişmişlerdir. Merkezî planlama dönemi boyunca endüstrileşmeye verilen önem, mal üretiminde önemli ölçüde uzlaşmaya ve bölgelerarası yoğun mal değişimi esasına dayanmıştır. Onun içindir ki, Orta [A]sya cumhuriyetleri, gerek birbirleriyle gerekse Rusya'yla ticarî yönden bağımlı hale gelmişlerdir. Yalnız, yine de eski Sovyet cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ilişkilere bakıldığında, endüstri ürünlerinde Orta [A]sya cumhuriyetlerinin ticarî açıkları olduğu; hatta, toplam tarım ihracatından kazandıklarının, endüstri ithalatlarını finanse etmeye yetmediği de görülmektedir.

Orta [A]sya Türk cumhuriyetlerinde gelişmişlik de önemli ölçüde farklıdır. Bu ülkeler arasında Kazakistan'ın, yüzde 60 kentleşme oranı, radyo, TV, telefon hattı ve fert başına yıllık enerji kullanımı olarak, diğer Türk cumhuriyetlerinden daha gelişmiş olduğu görülmektedir.

... 1998 yılı itibariyle Türk cumhuriyetlerine olan ihracatımız toplam ihracatımızın yüzde 3,09'unu teşkil ederken, ithalatımız, tüm ithalatımızın içerisinde ancak yüzde 0,98 mertebesinde kalmıştır.

Netice olarak, TİKA'nın bir başarısı veya başarısızlığından bahsetmek gerekirse, bu göstergeler bize ışık tutabilir. Enerji deposu 5 Türk cumhuriyetine yaptığımız ihracatımız yüzde 3 seviyesinde kalırken, ithalatımız yüzde 1 bile olamamaktadır, maalesef, gelinen netice işte budur.

... Yine, TİKA'nın (Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı) yayınlarında da belirtildiği üzere, Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından, bu toprakları terk eden Rus ve Türk asıllı bilim adamlarının sayısı 15 000'i aşmıştır ve bunların büyük çoğunluğu ABD'ye gitmiştir. Bu bilim adamları, YÖK-TÜBİTAK işbirliğiyle Türkiye'ye davet edilmekte olup, üniversitelerimize, fizik ve fizik mühendisliği, matematik ve tıp alanlarında birtakım ilim adamlarının gelmesi de sağlanmıştır. Yalnız, aynı millet, farklı devletler olarak nitelendirdiğimiz Türk cumhuriyetlerindeki yetişmiş bilim adamlarının ekseriyetle Türkiye değil de ABD'ye gitmesi üzerinde düşünüp, bunları, çoğunlukla ülkemize ve bilhassa, teşvik verdiğimiz vakıf üniversitelerine çekme yollarını da ağırlıklı olarak düşünmeliyiz" (TBMM, 200117-19).

"*DEVLET BAKANİ ABDULHALÛK MEHMET ÇAY (Çorum)*- ....Sayın milletvekilleri, hepimizin bildiği gibi, Sovyetler Birliğinin dağılması karşısında, Batılı bazı stratejistler "Türkiye'nin Batılı gözünde önemi bitti" iddiasını gündeme getirmişler; ancak, çok geçmeden, bu dağılmanın Türkiye'nin stratejik olarak ufkunu açtığına da şahit olmuşlardır. Bu noktada yapılması gereken işlem, birer birer bağımsızlıklarını kazanan devletlerin ortak kültürel ve tarihî mirasa sahip devletler olduğunu ve bu yeni oluşumun Türkiye'ye siyasî, askerî, ekonomik ve kültürel zeminlerde yeni ittifak imkânları getirdiğini görüp, buna göre hareket etmektir.

....Sosyalist sistemin dağılmasıyla ortaya çıkan devlet ve toplulukların güçlü bir yapıya ulaşmaları için, idare anlayışının değişmesinin yanında, teknolojinin ulaşılmış olduğu düzeyi yakalama ve kullanabilme kabiliyetlerinin geliştirilmesi de gerekliydi. Sahip olduğu kadarıyla bu tür yardım ve destekleri vermek, tarih, millî ve stratejik sebeplerle Türkiye Cumhuriyeti Devletine düşmekteydi. Daha cumhuriyetin kuruluş yıllarında, ülkemizin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve siyasal bütün sıkıntılara rağmen, bu

gerçeği gören ve hazırlıklı olmamız gerektiğini belirten Yüce Atatürk'ün bu yöndeki bütün uyarılarına rağmen, devlet olarak bu gerçeğe çok hazırlıksız yakalandığımız da, hepimizin malumu olan bir gerçektir.

Bütün bu eksikliklerimizi gidermek üzere 1992 yılında alelacele TİKA kurulmuştur. 480 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamedeki bütün eksikliklere rağmen, bu alanda atılmış en iyi adım, TİKA'nın kurulmuş olmasıydı.

TİKA'nın kuruluş amacı, Türk cumhuriyetleri ve komşu ülkeler öncelikli olmak üzere, gelişmekte olan ülkelere teknik yardım vermektir. Bu amaçla, eğitim, danışmanlık, teçhizat, uzman desteğinde bulunmak, TİKA'nın yapması gereken faaliyetlerdir.

... 1992 yılına kadar gelişmiş ülkelere teknik yardım alan bu ülke, TİKA'nın kurulmasıyla, artık, teknik yardım verebilir konumda olduğunu ortaya koymuştur. Bu anlamda TİKA, Türkiye'nin gelişmişliğinin ve geniş ufkunun bir sembolüdür ve yalnızca varlığıyla bile olsa, milletimize moral veren bir kuruluştur.

Bu arada şunu da önemle belirtmek isterim ki, TİKA, dış politikamızı belirleyen bir kuruluş değildir. Zaten dış politikamızın kurumları ve tartışma zemini bellidir. TİKA, belirlenen dış politika öncelikleri doğrultusunda ekonomik, sosyal, kültürel ve eğitim projeleri hazırlayarak bu politikaları uygulayan kuruluşlardan sadece birisidir. Kardeş ülkelerin kalkınması için gerekli yapısal, kurumsal ve yetişmiş personel ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik program ve projeler geliştirmiş ve uygulamaya koymuştur.

TİKA, yalnızca kendi hazırladığı projeleri gerçekleştirmekle kalmamış, 11 ülkede bulunan koordinasyon ofisleri vasıtasıyla, bölgede faaliyet göstermek isteyen birçok kamu kurum ve kuruluşu ile özel ve gönüllü kuruluşa enformasyon ve koordinasyon konusunda da destek vermiştir. Bu kapsamda TİKA, bugüne kadar 18 ülkede 380 teknik yardım projesi gerçekleştirmiş, 90 bölgesel projeye imza atmış, 22 000 adam/haftalık eğitim, 1 700 adam/aylık danışmanlık hizmeti vermiştir.

TİKA, bu faaliyetleri, kuruluşun ilk yılları hariç, oldukça zor şartlarda gerçekleştirmiştir. Zorluklar, bu kuruluşun hem yapısından hem kaynağından ileri gelmektedir. 1992 yılında 45 milyon dolar karşılığı ödenekle faaliyete başlayan TİKA'nın bütçesi, 1993 yılından itibaren düşerek, 1998 yılında 4,5 milyon dolara kadar gerilemiştir. 57 nci hükümetin kuruluşuyla beraber, Türk cumhuriyetlerine yönelik,

daha etkin, rasyonel ve yoğun faaliyetlere girişmiş bulunuyoruz. 2000 yılında, TİKA'nın bütçesini yüzde 80 artırdık; 2001 yılında ise TİKA bütçesini, 1998'e göre 3 kat artırarak, 12 milyon dolara kadar yükselttik.

Görüşülmekte olan bu tasarıyla, TİKA'nın birtakım yapısal eksikliklerini gidermeyi ve daha etkin projeler üretmesine yönelik imkânlarla kavuşturulmasını amaçladık; ama, TİKA'nın, gelişmiş ülkelerin teknik yardım kuruluşlarının sahip olduğu yapıya, kaynağa, personel rejimine, malî esnekliğe kavuşması için, bugünden başlayarak sürekli bir çaba içinde olmamız gerektiğini de ifade etmek istiyorum.

57 nci hükümet döneminde TİKA'nın yürütmüş olduğu projelerden bir kısmıysa şöyledir: 8 yıldır tamamlanamayan Yesevi Külliyesini tamamladık ve Ekim 2000 tarihinde, Sayın Cumhurbaşkanımız Sezer'in başkanlığında, 19 milletvekilimizin katıldığı bir törenle açtık.

Özellikle, bu konuda, Hoca Ahmet Yesevi'yle ilgili olarak, Sayın Yalçıntaş'ın da yöneltmiş olduğu soru çerçevesinde bazı açıklamalar yapmakta fayda görüyorum. 1992 yılında restorasyonuna başlanılan bu türbenin 1994 yılında bitirilmesi planlanmış; ancak, 1999'a gelindiğinde, türbenin yüzde 70'i tamamlanmış iken, bir yıllık bir süreç içerisinde ve biraz evvel, Sayın Aslan Polat'ın, bazı konuları karıştırmış olmasına rağmen, ifade ettiği, TİKA'nın geçmişiyile ilgili birtakım problemleri biz de bildiğimiz için, denetleme kurulu kararıyla, ilgili firmanın yetkileri uhdeme alınmış ve 8 milyon dolar daha harcanması düşünülen bu türbe projesi, 1,3 milyon dolarlık bir harcamayla tarafımızdan bitirilmiştir. (MHP ve FP sıralarından alkışlar)

Özellikle, Türk tarihinin en eski yazılı belgesi olan Orhon Anıtlarının restorasyonu, çevresinde arkeolojik araştırmaların yapılması ve eserlerin sergilenmesi için Moğol Hükümetiyle ortak projemiz, büyük bir başarıyla devam etmektedir. Aynen, bunda da, Ahmet Yesevî Türbesi restorasyonunda olduğu gibi, 1995 yılında, Sayın Demirel'in Moğolistan'a yapmış olduğu ziyaret çerçevesinde bir anlaşma yapılmış; 1995 yılından 57 nci hükümetin kurulduğu döneme kadar, bölgeye bazı bilim adamları gönderilmiş olmakla beraber, ne yazık ki, bu bilim adamlarının raporları dahi Bakanlığımıza ulaşmamıştır; onu da burada vurgulamakta fayda görüyorum. Yeni baştan mesele gündeme getirilmiş ve Moğolistan'a yapmış olduğumuz resmî ziyaret sonrasında, 2000 yılının temmuz ayında başlayan, Türkiye'den 37 bilim adamının görevlendirildiği,

Değerli arkadaşlarım, aziz milletvekilleri; TİKA'nın 2000 yılında başlattığı ve genişleyerek devam eden bir sosyal projesi de Türkolojiyle ilgilidir. Stratejik önemi haiz Türkoloji projesi kapsamında, 11 ülkede Türkoloji bölümü kurularak, dil, edebiyat ve tarih dalında öğretim üyeleri gönderilmekte, kütüphane, dersane inşa edilmektedir. Böylece, ülkemizin, Türkçenin ve tarihimizin bütün dünyada tanıtımı, bu merkezlerde, çarpıtmalara cevap verecek uzmanların ve dokümanların bulundurulması mümkün hale gelmektedir. Özellikle bu Türkoloji Merkezi ve buraya gönderilen öğretim elemanı ve neşriyat, TİKA tarafından desteklenmektedir.

TİKA'nın en temel görevi olarak düşündüğümüz eğitim programlarına çeşitlendirilerek devam edilmiştir. OECD'yle ortak faaliyet yürüttüğümüz İstanbul Özel Sektörü Geliştirme Merkeziyle, Ankara Vergi Eğitim Merkezinin faaliyetlerinde yeni oluşan şartlara göre düzenlemeler yapılmıştır. Yine, bu meyanda, Dışişleri Bakanlığımızdan gelen istek doğrultusunda, TİKA'nın Afrika'daki İslam ülkelerine açılışı çerçevesi içerisinde, İslam Bankası yetkilileriyle yapmış olduğumuz görüşmede, TİKA'nın Ankara'da bir eğitim merkezi açması ve bunun İslam Bankası tarafından desteklenmesi prensip olarak kabul edilmiş; inşallah önümüzdeki günlerde bunun anlaşmasını Cidde'ye giderek imzalayacağız. Yine, TİKA'nın içinde bulunduğu atılımın yüksek onaylarınıza sunulan tasarının kanunlaşması halinde daha da hızlanacağından eminim. Katkı ve eleştirilerinizden Bakanlığımın ve TİKA'nın çok önemli istifadeleri olacağına inanıyorum. Ayrıca, bir hususu da burada açıklamaya müsaadelerinizle ihtiyaç duyuyorum: TİKA, Sayın Aslan Polat'ın da ifade ettiği şekilde, maalesef, yanlış değerlendiriliyor. TİKA, bir şirket kuruluşu değildir, bir ticarethane değildir veyahut Türkiye'nin yatırım yapan bir bankası değildir, yatırımları sağlayan bir husus değildir. TİKA, teknik anlamda, eğitim ve kültürel alanda yardım yapan bir kuruluştur. Yani, Sayın Aslan Polat'ın vermiş olduğu rakamlar, ancak, Dış Ticaret Müsteşarlığımızı ilgilendiren hususlardır; ne TİKA'yı ne de Bakanlığımı ilgilendiren hususlar değildir; onu açıklamakta fayda mülhaza ediyorum" (TBMM, 2001:19-22).

ÖZGEÇMİŞ

1979 yılında Emirdağ'da doğan Ramazan Erdağ, ilk ve orta öğretimini Eskişehir'de tamamladıktan sonra 1996 yılında Balıkesir Teknik Astsubay Hazırlama Okulundan mezun oldu. 2003 yılında Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünden mezun olduktan sonra 2006 yılında Sakarya Üniversitesinde SBE Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında Yüksek Lisansına başladı.